

Е́ТИРАФ

ШУБКИ-ШУБАН



БƏХТИЈАР ВАҲАБЗАДƏ

894.362-1

1327

83282

Етираф
Шəби-ничран

Г. М. Ахундов ышыла
Азербайжан Республикасы
КНТАБХАНАСЫ
АЗƏРБАЙҶАН УШАГ ВƏ КОМНЛƏР
ƏДƏБИЈАТЫ НƏШРИЈАТЫ
БАКЫ — 1962

17

G (Азәрб.)
В 27

Исте'дадлы шаирмиз Б. Ваһабзадәнин бу китабына «Е'тираф» вә «Шәби-һичран» поемасы дахил едилмишдир.

«Е'тираф»да совет адамынын мә'нәви симасындан онун жүксәк әхлағи кејфијјәтләриндән бәһс олунур.

«Шәби-һичран» даһи Азәрбајҗан шаири Фүзулинин һәјат вә фәалијјәтинә һәср олунмушдур. Бу әсәрдә мүәллиф Фүзулијә аид јазылы вә шифаһи мәнбәләрә әсасланарағ Фүзули образыны јаратмышдыр.

Рәссамы М. Абдуллајев

ОХУЈУН, МӘСЛӘҺӘТ КӨРҮРҮК!

Бәхтијар Ваһабзадә әдәбијјатымызын орта нәслинә мәнсуб исте'дадлы шаирдир. Онун ше'р вә поемалары кениш охучу күтләсинин рәғбәтини газанмыш, әдәби ичтимаијјәтимиз тәрәфиндән тәғдир олунмуш әсәрләрдир. Ваһабзадә сөзүн һәгиги мә'насында шаирдир. Онун ше'рләриндә фикирлә һиссин көзәл бир вәһдәти вардыр. Бәхтијар Ваһабзадәнин ше'рләри үчүн лакониклик вә бәдиин үмумиләшдирмә сәчијјәвидир.

Ушағкәнчнәшр» тәрәфиндән бурахылан бу китабда шаирин ики поемасы верилмишдир.

«Е'тираф» поемасы сон заманларда мүасир мөвзуда јаранмыш марағлы әсәрләрдән биридир. Әсәрдә Совет адамынын мә'нәви симасындан, онун жүксәк әхлағи кејфијјәтләриндән, коммунист шүүрлулуғундан бәһс олунур.

Шаир поемада шаблон тәрәннүм үсулундан, үмуми сөзләрдән гачмыш, конкрет һадисәләр әсасында конкрет, чанлы образлар јаратмаға мејл етмишдир. Поеманын биринчи јахшы чәһәти орасындадыр ки, конфликт, мүбаризә јалныз образлар арасында дејил, образларын дахилиндә дә кедир.

Әсәрдә әсас ики образ вар:

Чаһанкир вә Баһадыр.

Бунларын биринчиси һәким, икинчиси прокурордур. Әсәрдәки һәким хејрхаһ, инсанпәрвәр, прокурор исә егоист, бәдхаһ адамдыр. Һадисәләр инкишаф етдикчә һәким өз хејрхаһлығы, мүсбәт һәрәкәтләри илә прокурору сарсыдыр. Әсәрин әввәлиндә һәкимлә интригаја башлајан прокурор һәкими долашдырмаға, ону рүсвәј

етмәжә чалышыр. Буна көрә дә ону аддым-аддым излә-
жир. Изләдикчә рәгибини даһа дәриндән таныјыр, таны-
дыгча һәкимин нәчиблији гаршысында өз кичиклијини
ачыг-ајдын көрүр. Һәкими мәғлуб етмәжә чалышыркән
өзү мәғлуб олур. Бүтүн бунлар психоложи чәһәтдән
јахшы әсасландырылмышдыр.

Беләликлә, әсәрдә мүсбәт гәһрәманын тә'сирилә мән-
фи гәһрәманын дахилән дәјишиб, тәмизләнмәси просеси
көстәрилер.

Китаба дахил олан икинчи әсәр даһи Азәрбајчан
шаири Фүзулинин һәјат вә фәалијјәтинә һәср олунмуш
«Шәби-һичран» поемасыдыр. Бу әсәрдә мүәллиф Фүзу-
лијә анд јазылы вә шифаһи мәнбәләрә әсасланараг
шаирин бәдин образыны вермишдир. Бәхтијар, Фүзулини
јалныз мәһәббәт мүғәнниси кими дејил, вәтәндаш
бир шаир кими көстәрмәжә чалышмышдыр. Буна көрә
дә мүәллиф Фүзули шә'риндәки кәдәри јалныз онун
накам мәһәббәтилә дејил, һәм дә ичтимаи һадисәләрлә
әлағәләндирмәжә чалышмышдыр.

Б. Ваһабзадәнин бу јени китабыны охучуларымызын
марагла гаршылајыб, шаирин илһам вә әһмәтини лаји-
гинчә гијмәтләндирәчәкләринә әминик.

Рәсул Рза.



Шәби-һичран



ПРОЛОГ

Тохуму көнлүмө дүшдү,
Жашанды.
Жазмага чагырды «Е'тираф» мәни.
Көрөн нә дүшүндү, көрөн нә анды,
Охучум көрүнчә бу сәрлөвһәни.

Е'тираф! Бу сөздә үрәк сәсләнәр,
Бу сөз башдан-баша һәгигәт, ишыг.
Е'тираф—чәсарәт, е'тираф—һүнәр,
Е'тираф—тәмизлик, паклыг, учалыг!

Е'тираф едәнин һәр сөзү мин-мин,
Сәһәр күнәшинин илкин нурудур.
Бурда нә рија вар, нә бөһтан, нә кин,
Сөзләр ајдан ары, судан дурудур...
Һәр чылғын нидада чан кизләнибдир,
Сөз, үрәк ганыјла тәмизләнибдир.

Е'тираф—вичданын нәғмәси, неји,
Һәр кәсин өзүндән өч алмасыдыр.
Гәлбин һәм кичилиб һәм бөјүмәји,
Инсанын алчалыб учалмасыдыр.

Дүнја гәрибәдир...
Даһиләр белә
Һәјат сәһнәсиндә јолуну азымыш,
Ән бөјүк үрәкләр гәлбин дилилә,
Өмрүн сон чағында е'тираф јазмыш.

Үрәјин үрәјә өз итһафыны,
Ајры бир мәтләбә јозмаг олармы?
Үрәјин сөзүнү, е'тирафыны,
Үрәксиз, дүјғусуз јазмаг олармы?

Дејирәм, нолајды танымајајды
Нә горху, нә дә бир һәдә е'тираф.
Јох!.. Инсан инсаны гәлбән дујајды,
Нә күнаһ олајды, нә дә е'тираф!

Дәрк етмәк һәвәси!.. Үрәкләримиз
Гој хилас олмасын бу дәрди-сәрдән,
Кәлин, шәраб ичиб мәст олмајаг биз,
Мәст олаг мә'налы дүшүнчәләрдән.

Биләк, өз рәнкини һардан алыр ган,
Нечин јатанда да дөјүнүр үрәк.
Чичәјин әтрини биләк тумундан,
Чешмәнин көзүнү сујунда көрәк.

Биләк, һара кедир әмәлләримиз,
Нечин өмрүн јолу дүјүн-дүјүндүр.

Биләк, дүнја үчүн јаранмышыг биз,
Јохса дүнја өзү бизим үчүндүр.

Нијә, көнүл јахан нәғмәнин, сазын,
Јанғысы көрүнүр, көзү көрүнмүр.
Нијә ағлымызын, идракымызын,
Әмәли көрүнүр, өзү көрүнмүр?

Биләк, бу дүнјада дүнја јарадан
Өмүрләр дүнјаны нијә тәрк едир?
Көјләри, јерләри дәрк едән инсан,
Бәс нијә өзүнү чәтин дәрк едир.

Инсан каһ даш олур, каһ од, каһ да су
Каһ севинир,
Каһ да пешиман олур.
Бир анын ичиндә каһ сакит гузу,
Каһ да чалхаланан бир үмман олур.

Бир рәнkdә дејилдир инсан фитрәти
Гузујкән гәфләтән о. дөнүр ширә.
Бу күчү, һүнәри, бу чәсарәти,
Инсан һардан алыр бәс бирдән-бирә?

Торпаға бәнзәјир инсан да бә'зән
Көксүнүн атәши үздән дујулмур—
Чох заман өзүнүн
Ичиндән кечән,
Гызыл дамарындан хәбәри олмур.

Бә'зән бир чичәјин, күлүн ијиндә
Бөјүк бир аләми көрүб дујуруг.
Анчаг гәлбимизин дәринлијиндә
Јатан дүјғулардан хәбәримиз јох.

Мә'надан, мәтләбдән халидир, сөзләр,
Ағыздан чыхмајыб сөјләнилмәмиш.

Бизә кайнаты көстәрән көзләр
Һәлә өз-өзүнү көрә билмәмиш!
Кәлин, өзүмүзү көрә биләк биз
Ачылсын китаб тәк үрәкләримиз.

Өмүрдән кетмәсин ан да бош јерә
Кәлин, тохунмамыш динән сим олаг.
Еһтијач галмасын мәһкәмәләрә
Һәм мүттәһим олаг, һәм һаким олаг.

Үрәкдән кечәни өзкәси билсә
Нә олар?..
Бәс нијә кизли сахланыр?
Әкәр үрәјимиз чиркин дејилсә
Өзкәләр өнүндә нијә бағланыр?

Е'тираф елијән бир дил јорулмаз
Данышан дил дејил, чүнкү үрәкдир,
Е'тираф! Һамыда бу үрәк олмаз,
Е'тираф—өзүнү көрмәк демәкдир!..

І ФӘСИЛ

Бу күн көнүл ачан бир тәнтәнә вар
Шәһәр клубунда ахшамдан бәри.
Јублеј кечәсидир... Сонсуз алгышлар...
Титрәјир салонун пәнчәрәләри...

Баш учда әјләшиб һәким Чаһанкир.
Сағында, солунда достлар, танышлар.

Истәјән сөз алыб данышыр бир-бир,
Зилләниб һәкимә бүтүн бахышлар.

Бүтүн бу бахышлар санки, бу ара
«Елин хидмәтиндә белә дур»—дејир.
Бүтүн бу бахышлар, о ағ сачлара,
О солғун чөһрәјә тәшәккүр дејир.

Өмрә өмүр гатыб илләрдән бәри,
Өлүмүн бағрына о, мин дағ вуруб
Онун о шәфалы, хырда әлләри,
Гуру ағачлара чох чалаг вуруб.

Нечә мин һәјатын, өмрүн сонундан,
О, һәмән әлләрлә позуб нөгтәни.
Еј ағ сачлы һәким, еј көзәл инсан,
Инди алгышласын гој әлләр сәни.

Залы титрәтдикчә алгыш сәсләри
Утаныр, сыхылыр һәким, јериндә
Нәсә фикирлидир... Бајагдан бәри
Бир аләм чанланыр нәзәрләриндә.

— Отуз ил онунла һәмкарыг—дејә
Ағ сачлы бир һәким галхыр күрсүјә.—
Јахшы таныјырам Чаһанкири мән
Хошланмаз һеч заман, о мәдһләрдән.

Она фикир верин, данышдытча биз
Тәр төкүр, сыхылыр, утаныр һәр ан.
Һәлә тәләбәјкән мәчлисләримиз
Тә'рифсиз кечәрди о, олан заман.

Тост дејә билмәздик онун шә'нинә
О саат мәтләби дәјишдирәрди.
Јаманлыг етмәзди о, дүшмәнинә,
Һамыја биринчи салам верәрди...

Садә јашамышдыр өмрү бојунча
Онун зијнәтидир өз әмәлләри
Зәһмәти һәр шејдән о, тутуб уча
Чәрраһ бычағыны тутандан бәри.

Бу күн бу фүрсәти вермәјиб әлдән
Көнлүм истәјәни дејәчәјәм мән.
Салонда гәһгәһә, салонда алгыш
Чәрраһын гашлары јенә чатылмыш.

Башыны тәрпәдир астача һәрдән
Дејән бу сон нитгә дөзмәјир артыг
Курлајан сүрәкли гәһгәһәләрдән
Онун додағы да гачмыр азачыг.

Нәсә нараһатдыр... Бајагдан бәри,
Ејнәјин алтындан онун көзләри,
Дикилмиш солдакы табаг чәркәјә—
Дүшүнүр: «Бу одур, өзүдүр»—дејә.

«Бәлкә јанылырам... Дәјишир инсан...
Ијирми ил кечиб ахы о вахтдан...
Бәли, о өзүдүр бајагдан бәри,
Онун да көзләри көзләримдәдир.
Бу күн јад еләјиб өтән илләри
Бәс бура кәлмәкдә гәрәзи нәдир?...
Бәлкә дә...

Ичиндә гырылыр сәси.

«Көр нечә тутгундур онун чөһрәси...
Баһадыр, Баһадыр!.. Бу күн өнүмдә
О адам дејилсән, сән дүзәлмисән.
Ијирми илдән сонра јублеј күнүмдә
Билејдим, сән бура нијә кәлмисән?..

Кечән күнләrimi јад еләдикчә,
Дурур көзләримдә бир о, бир дә сән.
Чамаат шә'нимә тә'риф дедикчә
Јәгинки, ичиндә мәнә күлүрсән.

О күндән чәкмишәм кизли-кизли аһ...
Билмирәм синәмдә алышан нәдир...
Күнаһда дејилдир ән бөјүк күнаһ
Ону адамлардан кизләтмәкдәдир.

Бир тәгсир үстүндә сәни өзкәси,
Данлајыб сөјәрсә јүнкүлләшәрсән,
Кимсә билмәјәндә, вичданын сәси
Раһат бурахмајыр сәни һәшрәчән.

Өзкәнин данлағы хошдур мин кәрә
Вичдан данлағындан, өз данлағындан.
Хошбәхтдир ујмајыб өзкә сәсләрә
Вичданын сәсини динләјән инсан...»

Залы титрәтдикчә алгыш сәсләри,
Утаныр,
Сыхылыр һәким јериндә.
О, чох нараһатдыр,
Бајагдан бәри
Өтәнләр чанланыр нәзәрләриндә:

II ФЭСИЛ

Баһадыр илкијди Рүстәм кишинин.
Гамәтдә, чүссәдә санки өзүјдү.
Ушаг, гәјғыларла бәсләнди мин-мин,
О, бөјүк күлфәтин ики көзүјдү.

Бу илкин мејвәни бирчә јашындан,
Гоһум да, гардаш да чох әзизләди.
Бығ јери тәзәчә тәрләјән заман,
Рүстәм, Баһадыра,—«гардашым» деди.

Он дөрдчә јашында бир ушаг икән,
Башга дужуларла чошуб чағлады.
Дәбли костјум кејди о—«үч-мин үчүндән»*
Голуна гызылдан саат бағлады.

Танынды маһалда он беш јашындан,
Баһадырын ады дилләрдә кәзди.
«Көзүм дәјәр»—дејә ата чох заман
Оғлунун далынча баха билмәзди.

Елә билирди ки, атасы шәксиз
Маһалда оғлуну һамы чох севир.
Һәрдән арвадына дејәрди:—Ај гыз,
Ушағын башына үзәррик чевир.

Беш чаһыл ичиндә чәкилди ады,
Өтдү атасыны бојда Баһадыр.
Ат сүрдү, күләшди, мејдан сулады
Шәнликдә Баһадыр, тојда Баһадыр.

* Чох гијмәтли јун парча.

Бахыб көркәминә о күнү-күндән,
Өзүнә күвәнир, ловғаланырды.
Јоллара сығмырды тәкәббүрүндән,
Өзүнү һамыдан үстүн санырды.

Һәлә «дава-дава» ојнајанда да
О, «башчы» оларды һәмишә анчаг
«Мән кимдән», «Мән кимдән» демәзди әсла,
«Ким мәнән» дејәрди бу чошгун ушаг.

Даим нараһатды, һәлә ушагкән
Онун үрәјиндән нәләр кечирди.
О, өзү-өзүнә һәлә чох еркән
«Рүтбәм олмалыдыр»—дејә сөз верди.

Орта тәһсилини битирән кими,
Һүгуг шө'бәсинә верди имтаһан.
Һәмән јәј сарсылды, о силкәләнди,
Рүстәмин гәфләтән тутулмасындан.

Анбар мүдиријди колхозда Рүстәм
Наразы дејилди күзәранындан.
Шүкр едиб худаја дејәрди; һәрдәм,
Кәрәк гул олмаја нәфсинә инсан.
Еллијин малына кәм бахмазды о.
Кимсәни анбара бурахмазды о.

Савадсыз олса да Рүстәм бүсбүтүн
Анчаг е'тибарлы јаддашы варды.
Кәлир-чыхарыны анбарын һәр күн,
О, сүр тәсбеһилә һесаблајарды.

Дүнјанын малында јохду неч көзү
Өзү дә дүзкүндү, сөзү дә дүзкүн.

Анчат садәлөвһдү...
Сәдрин бир сөзү
Мүгәддәс ганунду Рүстәм кишијчүн...

О, бир күн сәдринин көстәришилә
Биринә ики тон тахыл бурахды...
Дүшдү бу әһвалат ағыза, дилә...
Имзасыз кағызлар һәр јана ахды...

Анбардан чатмајан о ики тончун,
Ондан гәбз истәди лап сәдрин өзү.
Нә гәбз? Нә сәнәд?
Мәјәр онунчүн
Ганун дејилдими сәдрин бир сөзү?

Сәдр өз сөзүнү кери көтүрдү.
Бәс сөз, бәс е'тибар һарада галды?
Һәрә өз атыны бир јана сүрдү,
Рүстәм ики тонла арада галды.

Киши анд да ичди,
Инанмадылар.
Кағыз истәдиләр ондан бир кағыз.
«Үз нечә дөнәрмиш...
Бәс намус, бәс ар?
Инсан да бу гәдәр олармы гансыз?

Е'тибар, сәдагәт нә күнә галды?..»
Дејә чох дүшүндү, дашынды Рүстәм.



Бүтүн талашлары өзүнө галды
Дост-дүшмөн ичиндө чох сынды Рүстәм.

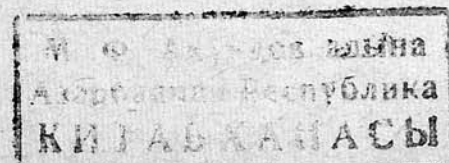
Рүстәм билмәди ки, дүзүлүб чин-чин,
Сөjlәнир һаваја мәјәр азмы сөз?
Јалһыз өз нәфсијлә јашајан кәсин
Өзү алчаланда алчалмазмы сөз?

Рүстәм билмәди ки, надан јанында
Ағыла нә һачәт, көзә нә һачәт
Һәјатын долашыг бурулганында
Қағызлар вар икән, сөзә нә һачәт.

Истинтаг гуртарды, диван гурулду.
Јејән ким, тәләјә дүшән ким олду.
Ачылды, төкүлдү дүр дә, дүјүн дә
Јыхыб тапдадылар.
Һагг әзилмәди.
Сөзүнү дананлар һаггын өнүндә,
Өзүнү кизләдиб дана билмәди.

Сағ јанда прокурор, сол јанда вәкил.
Һаким ишә бахыр...
Лал кәсилиб зал.
Рүстәм, елә бил ки, о Рүстәм дејил,
Сәрчәјә дөнүбдүр о гоча гартал.

Дили топуг чалыр, динир бир тәһәр,
Сөзү каһ чејнәјир, сөзү каһ удур.
Икид атасыны бу вахта гәдәр
Белә көрмәмишди һәлә Баһадыр



Наким үстүнө дө ышгырыр һәрдөн
Рүстәмин горхудан әсир дизләри.
Кишини бу һалда көрүнчә бирдән,
Оғлунун гәһәрдән долду көзләри.

Һәлә истәди ки, галхыб јериндән,
Накимин үстүнә чума...
Дајанды.
Рүстәмин рәһм уман нәзәрләриндән,
Чанына од дүшдү.
Јандытча, јанды...

Гырылды ичиндә гәлбинин сәси.
Ахды јанағына көз јашы дән-дән.
Вәкилин һәр сөзү, һәр ибарәси.
Бир тикан чыхарыр онун гәлбиндән.

Вәкилин тутарлы дәлилләрини,
Ешидиб аз галыр галхыб әл вура.
Ипәк јайлыгыјла силиб тәрини,
Каһ накимә бахыр, каһ прокурора.

Јенидән сөз алыр прокурор Ејваз.
Од, алов төкүлүр онун дилиндән.
Дејир:—Чинајәтә көз јуммаг олмаз.
Чәза истәјирәм она, чәза мән.

Әли олмасајды бурда Рүстәмин
Нијә көз јумурду бәс јејәнләрә?
Она да бығ јағы дүшүбдүр јәгин,
Јохса о, сусмазды ахы бош јерә.

Өјәр јемәјибсә о вахтдан бәри,
Евиндән тапылан он пут дән һардан?
Оғлунун күндә бир кејиндикләри,
Мејдан суладығы о көһлән һардан?

Сахлаја билмәди бурда өзүнү
Баһадыр јериндән ышгырды:—Алчаг!
Прокурор јарымчыг кәсиб сөзүнү
Архаја бојланды,
— Сән бир буна бах!
Иланын баласы, илан олачаг!

Анбарын кәлири гудурдуб сәни.
Инди билдирәрик сәнә һәддини.
Дөвләтин һөкмүдүр мәним бу нитгим
Бурда сән нәчисән?
Ушағын бири!
Мән тәләб едирәм, мөһтәрәм наким,
Чәзасыз талмасын онун тәһгири.

Наким залы сүзүб ајаға галхды,
Гапыда дајанан милисә бахды.
Милис ишарәни анлады дәрһал,
Тутуб Баһадырын голундан еһмал
Истәди астача чыхара залдан
Тәклиф Баһадыры чыхартды һалдан.
О деди, бу деди...
Јалварды Рүстәм.
Сахлајыб өзүнү Баһадыр бу дәм
Деди:—Мән чыхырам, зора нә һачәт.
Биз дә танынарыг кәләр бир мәгам
Анчаг Ејваз киши, атама лә'нәт

Әјәр бу һајыфы мән сәндә гојсам.
Һаким гәзәбләнди,
Чыхды Баһадыр,
(Үзүндән, көзүндән од, алов јағыр!
Чәк-чевир узанды,
Ахыр мәһкәмә
Ики ил иш кәсди гоча Рүстәмә.
Сынды, Баһадырын вугары сынды.
Танышдан кизләнди, достдан јајынды.
Кечә дә, күндүз дә олмады раһәт
О бир күн Бакыја кәлди нәһајәт.
Али мәһкәмәјә әризә верди.
Әдаләт наминә иши битирди.
Тәзәдән бахдылар бурда һәр шејә
Шәрти иш кәсдиләр Рүстәм кишијә.

III ФӘСИЛ

Беш дәфә дәјишди чөлләрин дону
Баһадыр битирди дарүлфүнуну.
О, мүстәнтиг кәлди рајонларына,
Чамаат һөрмәтлә јанашды она.
Јенә баш галдырды көһнә тәкәббүр
Кејинди, кечинди күндә чүрбәчүр.
О шишди фәрәһдән, гүрурдан јенә
Бир аја сығмады өз дәрисинә.
Өзүнү аллаһы санды бу јерин,
Саламы бир гәдәр ләнк верәнләрин,
Вурду синәсинә дағы, дағ үстә.
Һәр күн мәчлис ачды бир булаг үстә.

Һәр күн бир «афәтә» көз-гаш атды о.
Мәнсәбин күчүнә ат ојнатды о.

Елә ки прокурор гојдулар ону
Гудурду, даһа да азды јолуну.
Наразы галмады бир ан өзүндән
Баһадыр рајона кәлдији күндән
Гојду гаршысына бир мәгсәд анчаг:
О көһнә һајыфы Ејваздан алмаг!..

Ејваз гочалмышды, дүшмүшдү әлдән
Прокурор дејилди о, кечән илдән
Өтән илләрини салдыгча јада
Өзү дә дүшүрдү өз нәзәриндән.
Чешид базасында мүдүр олса да
О, ишә чыхмырды күнләрлә бә'зән
Үрәк ағрысындан кәлмишди зара.
Евдә гол чәкирди кәлир-чыхара.
Анбардар севинәр, әл-гол ачарды,
Мүдир хәстәләниб евдә јатанда.
Чиркин әмәлләрә мин јол ачарды
Бирчә сыфыр илә о, бирчә анда.

Баһадыр рајона кәләндән бәри,
Ејвазын бахдығы көһнә ишләри,
Төкүб габағына јохлады бир-бир
Јох!.. Фајда вермәди анчаг бу тәдбир
Һирсиндән башына дүнја дар олду.
Једији, ичдији заһримар олду.
Ачды өз башына өзү мин ојун,
Дүшүндү, дашынды,
Кағызлар, онун,

Су сәпә билмәди јанан гәлбинә.
Анчаг инадындан дөнмәди јенә.
Маһалда чохуна о, гују газды.
Олмады һәддини билдирән она.
Имзасыз, бир кизли мәктуб да јазды,
Көндәрди почт илә өз үнванына
Тәставуз еләјиб буну әлиндә
Базаны јохлатды о, бирчә күндә.
Барама аз кәлди өз гәдәриндән.
Баһадыр мөһкәмчә тутду бу јердән
Ејваз анламады бу нечә ишди,
О ки бир хәјанәт еләмәмишди.
Лап јеринә дүшдү дејәсән гисас.
Итирди өзүнү горхудан Ејваз.
Билди, Баһадырын фикрини билди
Ҳишинин јухусу әршә чәкилди.
Јаман һала дүшдү дәррдән, фикирдән
Хәстәлик күч кәлди кишијә бирдән
Кимсә бәд ајагда кәлмәди һаја.
Ахыр Ејваз дүшдү хәстәханаја.
Баһадыр рајона салды бир аваз:
«Вуруб хәстәлијә өзүнү Ејваз.
Базаны јејирмиш...»
Буна рајонда
Инанан да олду, инанмајан да...
Иши тез ахыра јетирмәк үчүн
Баһадыр зәнк чалды һәкимә бир күн;
«Јаланчы хәстәни бурахын» дејә.
Јаман гәзәбләнди бу зәвзәклијә
Баш һәким Чаһанкир.
Чыхды өзүндән:
— Јолдаш прокурор, утан сөзүндән,

Дејә о, дәстәји асды јеринә.
Баһадыр сәһәри зәнк чалды јенә.
Деди:—Баш апарма јолдаш Чаһанкир,
Сәндәки бу гүрур, бу әда нәдир?
Ганунун һөкмүнү јада сал бары
Оғруну нә јаман әзизләјирсән
Базаны дағыдан чинајәткары
Ганадын алтында нә кизләјирсән?
Чаһанкир һирсләнди; деди,—Бир кәрә
Кәлин нөгтә гојун бу һәдәләрә!
Мүгәссир олса да бу ишдә Ејваз
Ону бу һалында бурахмаг олмаз.
Әјәр тәрпәнәрсә бир аз јериндән.
Киши өлә биләр.
— Әмәлләриндән
Горхуб кизләнибдир.
— Инсафын олсун!
— Мәнимчүн һәр шејдир әдаләт, ганун!
— Бәс инсан? Бәс онун һәјаты?
— Јетәр!
Мәнә кәрәк дејил бу әфсанәләр.
Ону бурахыныз хәстәханадан.
— Бу мүмкүн дејилдир, јох, јох, һеч заман!
— Ганунун һөкмүнә зидд кетмәјин сиз
— Дејән әмр етмәјә өјрәнмишсиниз.
Унутма, бизим дә ганунумуз вар.
— О һансы ганундур?
— Ганун, гајдалар,
Инсана хидмәтчин јараныб анчаг.
Инсанын тәлеји дејил ојунчаг!
— Јахшы, һеч ејби јох, бахарыг дејә
Баһадыр инди дә кечди һәдәјә.

Һәким мөһкәм дурду, о, карыхмады!
Һәдә-горхудан да бир шеј чыхмады.
Прокурор гәзәблә асды дәстәји...
Деди:—Даш гајаја раст кәлиб дејән
Көтүр гој еләди бир дә һәр шеји,
Һәлә утанды да ачизлијиндән
«Нечә? Мән прокурор, ади һәкимлә
Бачара билмәјим?
Бу нә демәкдир?
Ешидән нә дејәр? Бу нәдир, һәлә
Чамаат архамча күлүшәчәкдир...
Биринчи дүшмәни сусдурмамыш мән
Газандым өзүмә икинчи дүшмән?...»
Көзләри өнүндә ојнады шимшәк
Ејваз јалан олду, Чаһанкир керчәк...
Күндә өз-өзүнә мин һөкм верди
Анчаг гулаглара чатмады сәси.
Чаван прокурора ағыр кәлирди,
Сөзүнүн, әмринин јерә дүшмәси.
Бир һәфтә көзләди.
Нәһајәт, бир күн,
Өзү дуруб кәлди истинтаг үчүн,
Чаһанкир јох иди хәстәханада.
Јетишә билмәди һеч кәс имдада.
Бачылар чох деди, о ешитмәди,
— Мәни палатаја апарын—деди.
Ејваз ону көрүб галхды јериндән
— Салам.
Көкс өтүрдү киши дәриндән.
— Салам!
«Аһ, бу мәнә салам да верди.
Бу салам, салама бәнзәмәјирди.

Көр о нә күндәдир, көр мән нә күндә
Бу салам гәләбә, бу салам зәфәр.
Бу салам мәғлубун башы үстүндә
Галибин дедији рәчәзә* бәнзәр.
Јохса... заман өзү бу һөкмү вермиш
Мәнимки, дејәсән бура гәдәрмиш...»
Дүшдү әл ајаға бачылар һәмән,
Бири баш һәкимә зәнк чалды дәрһал.
Суаллар ағырды бири-бириндән
Кишинин үстүнә јағды далбадал.
Јаман гәзәбләнди бу суаллара
Ејваз әсди, чошду, чыхды өзүндән.
Деди:—Ејваз һара, оғурлуг һара,
Гисмәтә шүкр едиб јашамышам мән.
Зәһәр ичирмәјиб һәјат, аз мәнә
Јахдығын гараса јапышмаз мәнә
— Онда һара јазак бу сәккиз тонун,
Базанын мүдири сәнсән, јохса мән?
Әсл мүгәссирин ким олдуғуну
Баһадыр билмишди биринчи күндән.
О јахшы билирди, кәләк һардадыр.
Дүјүмүн ачары анбардардадыр.
Анчаг онунлакы иши јох онун.
О јахшы билир ки, бу сәккиз тонун
Ады вар өзү јох... һавадыр јалныз.
Алынан, сатылан кағыздыр, кағыз,
Ејвазын бәдәни тир-тир әсирди.
Бу заман Чаһанкир ичәри кирди.
Һамы өз јериндә дурухду бир ан
Чаһанкир саламсыз тутуб голундан

* Кечмишдә мәғлуб олмуш гәһрәманын башы үст-
дә галибин сөјләдији нитг, һәрбә-зорба.

Чәкди Баһадыры дәһлизә бирбаш
Жалныз буну деди:—Кединиз јолдаш!
Баһадыр динмәзчә чыхды гапыдан
Бу дәм архасынча гызлар күлүшдү.
Мәһкәмә залында онун бир заман
Тәһгир олундуғу јадына дүшдү.

Бу күлүш, јаманча дәјди һәдәфә
Дала да бахмады о, һиккәсиндән
Дүшүндү: «Бунунла икинчи дәфә,
Тәкәббүр учундан говулурам мән,»
«Бу нәдир?»

Өзүндән хәлвәти сорду.

«Онда Ејваз,

Инди һәким говурду.

Бу нәдир?

Јенә дә мән һагсыз олдум.

Кимләрин өнүндә лаға гојулдум.

Мәни рүсвај етди кәдәнин бири.
Һеч киши дејиләм, о Чаһанкири
Өнүмдә гул кими диз чөкдүрмәсәм.
Өләрәм, бу күнү әјәр көрмәсәм...»

Рәғибин күчүнә бәләд олмамыш,
Өзү дә бәјәнди ичдији анды
Биринчи гисасы һәлә алмамыш,
Икинчи гисасла алышды, јанды.

О күнүн ахшамы хәстә Ејвазын,
Гәфил үрәјинин санчысы тутду.
Елә күч кәлди ки, она ағрылар
Күнүзкү дәрдини тамам унутду.

Елә бил гәфләрән атдылар ода
Гыврылды јериндә о, илан кими
Үрәјиндән тутан бу ағрыны да
Күнүзкү сарсынты кәтирмәдими?

Ијнәләр вурулду һәр ахшам, сәһәр,
Һәким бурахмады,
Таныш билишләр,
Кәлсә дә јанына дәстәбәдәстә,
Јатды дүз ики ај архасы үстә...

Тәрпәнә билмәди Ејваз јериндән
Һәкимләр доланды онун башына.
Һәјаты јатагда дујду дәриндән
Һәр шеј ајры чүрә көрүндү она.

Инсан гәрибәдир,

Саламат икән

Гоһум да, гардаш да јада дүшмәјир.

Елә ки, јатаға дүшдү, гәфләрән,

«Филанкәс јаныма кәлмәди»...—дејир.

Јатагда үрәк дә көврәлир јаман
Һамыдан инчијир, һамыдан умур.
«Зәһримар» дедији адамларындан
Инди гајғы умур, инди, «чан» умур.

Бурда јада дүшүр јахын, узаг да
Һәр кичик нөгтәдә бир чаһан көрүр.
Бу нијә беләдир?... Адам јатагда,
Һәјаты, өлүмү јахындан көрүр...
О бурда јүз иллик бир өмрү кечди.

Һәҗат нә? Өлүм нә?

Дүшүнмәмишди,
О, өмрү боюнча һәлә бу һаҗда.
Дәрк етди:

Инсана демә җатагда
Өлүм көз бәрәлдиб җахындан бахыр.
Бир чанын ичиндән нечә чан бахыр.
Иттиһам нитгини охуҗан анда
Еҗваз да чох «мәнәм, мәнәм», демишди.
Өмүрдән илләри кәсиб атанда
Бәс ниҗә бунлары дүшүнмәмишди?..
Инди җада дүшүр җахын, узаг да
О, кичик дамлада бир үмман көрүр
Бу ниҗә беләдир?

Адам җатагда,
Һәҗаты, өлүмү җахындан көрүр.
Дүшүнсәк бунун да өз мәнасы вар
Ахырда бирләшир гара да, ағ да.
Ғәҗдасы будур ки:
Ахы адамлар,
Доғулур җатагда, өлүр җатагда.
Фикрин вараглары ачылыр гат-гат
Јухуда күл ачыр чох вахт арзулар
Җатагда бирләшир өлүмлә һәҗат,
Җатмағын өзү дә өлүмә охшар.

Көзләди Баһадыр бир нечә һәфтә
Иши даҗандырды,
Чыхмады Еҗваз.
О җахшы билирди, иши бу гәдәр
Чәк чевирә салыб узатмаг олмаз.

Әсл мүғәссири биләиләр дә вар
Шаҗәләр кәзирди:
Куҗа анбардар,
Чохдан сөвдәләшиб прокурорла.
Белә деҗилдирсә, бәс ниҗә зорла
Еҗвазын үстүнә җыхылыр күнаһ,
Бу ишә бир дәфә вурулмур күтаһ!

Шаҗәләр бөҗүдү,
Һәддини ашды.
Ағызда долашды, дилдә долашды.
Раҗонда сөҗләнди нәләр, аһ нәләр,
Шаҗәләр, шаҗәләр, җалан шаҗәләр,
Һәгигәт кәтирди ағ җаланлара.
Җалан да җаланы чәкәрмиш дара.
Баһадыр сарсылды,
Җанды, җахылды.
Әдаләт наминә, ишә бахылды

Баһадырын әли үзүлдү җаман,
Алмаг истәдиҗи илк интигамдан.
Биринчи соҗуду, икинчи җанды.
Өзүнү өзүнә о, борчлу санды.
Елә бил соҗунду көһнә либасы
Өлдүрдү гәлбиндә гисас, гисасы.
Күн-күндән гәлбини кин җеди гурд тәк
Еҗваз җалан олду, Чаһанкир керчәк.

Әзаб чәкди Чаһанкир, о сарсылды бүсбүтүн.
Баһадыры гован күн...
Җазығы кәлди она.
О ки разы деҗилди онун алчалмасына.

— Мәнлијини танымыр «мәнәм, мәнәм»

Чох уча олдуғуну көстөрмөк истәјәнләр,
Даим белә алчалыр.
Өзүнү үстүн тутан, һамыдан далда галыр...
О, гызды прокрорун һагсыз һүчумларына
«Инсана зүлм ејләмәк

Нечә сығышыр онун,
Намусуна, арына?

Һајыф алыр јохса о?..
Хәстә бир гочаданмы?

Ахы онда нә галыб?
Интигам!.. Јә'ни инсан бу гәдәрми алчалыб?
Өзкәсинин чәкдији эзабдан, изтирабдан,
Нечә зөвг алыр инсан?
Мәнимчин бу дүнјада

Инсан эзабларына
бахмаг гәдәр эзаб јох.

Баһадырын ганы бәс нијә бу гәдәр сојуг?
Рәјасәт, учан гушу көјдән јерә ендирәр...
Рәјасәт, гәлби даша, ганы буза дөндәрәр...
Мәнсәб ешги онун да көзләрини кор етмиш,
Гулағыны кар етмиш.
О, ешитмир, о көрмүр
О, Ејвазын өзүндән бәс нијә дәрс көтүрмүр?
Ејваз өзү дә бә'зән, һаглыны инчидәрди.
Чох заман сол кедәрди.
Бир вахт ганун адына чохларыны эзди о
Һәјатын ганунуну анчаг дүшүнмәзди о.
Бәс ахыры нә олду?
Агибәти будур, бу!
Рәјасәт пәрдәсини бир ан атыб көзүндән,

Нијә, нијә Баһадыр,
Дәрс көтүрә билмәјир
Бу Ејвазын өзүндән?

Чавандыр, чох чавандыр
Һәлә һөкмү ревандыр
Гулаг аса билмәјир

О, үрәјин сәсинә.
Күвәнир рүтбәсинә.

Инсанлыға дејил о, вәзифәјә чан атмыш
Анчаг...

О, билмәјир ки,
Рүтбәни дә, чини дә
Инсан өзү јаратмыш...»

Һәмән күн Чаһанкир хәстәханадан
Чыхыб дүз Әлјарын кәлди евинә.
Хәјалы пәришан, һалы пәришан
Сөјләди:—бир јахшы маһны чал мәнә.

Әлјар скрипка мүәллимиди.
Кечән ил кәлибдир о, бу рајона.
Чох һәссас, чох јуха үрәји варды.
Гәлбән бағланмышды Чаһанкир она.

Ијирми беш јашлы бу чаван оғлан /
Тәпәдән-дырнаға нәғмәјди анчаг.
Елә бил ахырды бахышларындан,
Мусиги нотлары һеј вараг-вараг.

Маһны сәсләријлә о, учалырды.
Нәғмәјди дөвләти дүнја варындан
Онун дујғулары ганат алырды,
Шубертин, Шуманын дујғуларындан.

О, чалдыгы заман јашајыр анчаг
Севир бу һәјаты, сефир инсаны.
Гышда да күл ачыр бу гара торнаг
Тапылыр һәр дәрдин илкин дәрманы.

О, једди пәрдәјә көнлүнү верди.
Јашатды сәсләри үрәкдә, чанда,
Бу сирли һәјаты дәрк еләјирди,
О, јалныз «Do» илә «Si» арасында.

Једди сәс онунчүн дүнја өзүјдү—
Онун һәм кечәси, һәм күндүзүјдү.
Һәјатын одуна о, јана-јана
Сәсләрин көзүјлә бахыр чаһана.

Бәли, Әлјар үчүн көјү, јери дә
Сәсләр јаратмышдыр, анчаг једди сәс!
Һәјатын гәми дә, фәрәһләри дә
Сәсләрдән кәнарда јашаја билмәз.

Тәмиз һиссләрлә јашадығындан,
Үрәкдән сефирди Чаһанкир ону
Бә'зән саатларла ајрылмаз ондан
Динләрди достунун маһныларыны.

Нәғмә чалындыгча Чаһанкир сусар,
Даларды сәсләрин ше'ријјәтинә
Һејран кәсиләрди о, тәкрар-тәкрар,
Инсан дүјғусунун гүдсијјәтинә.

Дејәрди:—Нә дејәк сәнәткарлара
Нә пак дүјғуларла јашамыш онлар,

Көр һара галдырыр, бизи, көр һара,
Телләрдән сүзүлән аһлар, аманлар.

Әлјар Чаһанкири гәмли көрүнчә
Көтүрдү әлине скрипканы.
Телләр инилдәди һеј инчә-инчә,
Хәјаллар долашды бүтүн дүнјаны.

Сонсуз арзуларла јашајыр инсан
Һәр нәфәс, дүнјадан бир дүнја диләр.
Арзунун заманла тоггушмасындан
Јаранмыш симдәки бу инилтиләр.

Фикир вер симдәки о нәфәсләрә!
Әридәр шахтаны, әридәр гары.
Сәнәткар гәлбиндә дөнүр сәсләрә
Инсанын мә'нәви изтираблары.

Доғрудан хошбәхтдир сәнәткар олан
Дүјғулар селиндә чағлајыр һәр ан.
Төкүр кағызлара дәрдини бир-бир
Гәлбиндән кечәнләр гәлбини дешмир.

Гәлбә јанғы салан хош тәранәләр,
Бармағын алтында гузу тәк мәләр
Бизи јашамаға чағырыр һәмән
Һәр бәми, һәр зили көнүл сәсидир.
Бу маһны киминдир, киминдир көрән?
Бәлкә дә Әлјарын өз нәғмәсидир?!

Маһны инилдәјир, һәким динләјир
Бу чансыз сәсләрә көнүл баш әјир.

Маһны нурландырыр өмүр јолуну
Һәјатын фөвгүнә галдырыр ону

Дејир: уч, танадлан, даим ганадлан,
Хошбәхтдир маһныјла өмүр сүрәнләр.
Сәни горхутмасын, сәни һеч заман,
Һәјатын дибиндә бал сүмүрәнләр.
Анлајыб јашамаг демә, чәтиндир
Дејир:—Сон тәнтәнә һәгигәтиндир.

Хырда дујғулардан узаг ол, узаг,
Бөјүк дујғуларла јаша, кичилмә.
Һәр шејин сону вар... һәјата дүз бах
Кечәни, зүлмәти әбәди билмә!

IV ФӘСИЛ

Баһадырса о күндән
интигам алмаг үчүн
фүрсәт, мәгам көзләди,
Һәр јердә Чаһанкири
Көлкә кими изләди.
Хәстәләри товлајыб
Рүшвәт көндәрди, рүшвәт
Чаһанкирин евинә.
Бир шеј чыхмады јенә.
Рүшвәтләр кери дөндү,
Прокурор Баһадыр
Кечә күндүз дүшүндү.
Әл атды мин һижләјә,
Әл атды, јүз тәдбирә.
Әли һавада галды,
Илишмәди бир јерә.

О, чәрраһ Чаһанкирин

Полад ирадәсини
Бир ан гыра билмәди.
Долашдыра билмәди,
Долашдыра билмәди.
Дәф олунду,

Чанавар
Гәзәбләнди даһа да
Ов әлине кечмәди,
мырылданды каһада.
Үч ај кечди...

Нәһајәт
Фырылдаглар, һижләләр,
Көрдү, һәдәрдир, һәдәр.
Көрдү һәким Чаһанкир
Дүзлүјү, паклығыјла
Мәғлуб едибдир ону.
Әјри мәһв едә билмәз
Һәгигәти, доғруну.
Прокурор өзүнү
Салды јаман дүјүнә
Гәзәбләнди инди дә
Һәкимин дүзлүјүнә

Раһат ола билмәјир
О нә күндүз, нә кечә.
Үрәјини гурд јејир
Прокурорун кизличә.
Күндүз тутдуғу ишләр
Кечә илана дөнүр,
Јатағында сүрүнүр.

Ону чалыр кизличә
Ган гаралыр кизличә.
Жума билмир көзүнү
 Жата билмир кечәләр,
Долашыр бәдәниндә
 Гәрибә вичвичәләр.
О, јаса, тоја кетди,
 Һәр јердә Чаһанкирин
 Тә'рифини ешитди.
Гәзәбләнди,
 Һәкимин үнванына дејилән
Ширин-ширин сөзләрә
Гәзәбләнди жүз кәрә!
Баш тутмады кәләкләр
О, үмидсиз галынча
Налајиг сөзләр деди,
Чаһанкирин далынча:
— Таныјырам—деди—мән
Ону тәләбәликдән.
Јаман садәләвһсүнүз
Јаныр сизә үрәјим.
Јузу чилдинә кирмиш
Чанавардыр о һәким,
Онун иблис ганы вар
Јахшы демиш аталар:
«Бу дүнјада адамын
Горх јерә баханындан,
Сујун лал аханындан».
Бу лајигсиз сөзләрә
Гәзәбләнди бир нәфәр
Деди:—Өз көзләриндә
Тири сечә билмәјән

Јад көзүндә түк сечәр.
Сәс вердиләр бу сәсә,
Һарај дүшдү мәчлисә.
Баһадыр тәкләнсә дә,
Дөнмәди инадындан.
Анчаг алдығы дәрси
О, чыхара билмәди
Өмрү боју јадындан.

Бир күн тој мәчлисијди,
 Чалан ким, чағыран ким,
Хәстәси олдуғундан
 Бир аз кеч кәлди һәким
О, ичәри кирәндә
 Һамы галхды бир анда,
Һәкимә јер вердиләр
 Лап мәчлисин башында
Јанды јенә гәзәбдән
 Баһадырын көзләри.
Ону көзләјирдиләр
 Демә бајагдан бәри
Бир ағыздан һәкими
 Масабәји сечдиләр
Илк гәдәһи галдырыб
 Сағлығына ичдиләр.
Прокурор тутулду:
 «Јох, бу даһа ағ олду...
Онлар гәсдән һәкими
 Белә әзизләјирләр,
Бәли, бәли, гој мәнә
 Ачыг олсун дејирләр...»

Дејә мәчлис гызмамыш
Чыхыб кетди... о, јенә
Бир дүнја гәм апарды
Мәчлисдән евләринә.
«Ахы мәним өнүмдә
Анламырам о, кимдир?
Мән һөкм саһибјәм,
О, ади бир һәкимдир.
Иш һөрмәтә кәләндә
Анламырам, бәс нәдән
Јухарыдыр о мәнән?»

Нәјә кәрәк билмирәм
Бу мә'насыз суаллар?!
Мәним дә ел ичиндә
Ахы өз һөрмәтим вар.
Анчаг... Бу һөрмәт дејил...
Бәс бу нәдир, бу нәдир?
Һөрмәт мәнә дејил ки...
Мәним вәзифәмәдир...
Онунса... нә һөкмү вар,
нә рүтбәси, нә чини...
Севир бүтүн чамаат
Онун инсанлығыны,
Онун тәмизлијини.
Зәһмәтин атәшинә
Өмрү боју о, јанмыш
Һөрмәт мәнә верилмиш,
О са өзү газанмыш...»

Әјләшиб идарәдә...
Фиқирлидир Баһадыр

Бу күн јенә сәһәрдән...
Гапы ачылды бирдән
Башында шөлә папаг,
Әлиндә узун чомаг,

Горха-горха бир гоча
Ичәри кирди—
— Салам!
— Нә сөзүн вар, ај атам?
— Танымырсан мәни бәс?
— Сөзүнү де, әлгәрәз!
— Дедин ки... сабаһ кәлим,
Будур...

Кәлмишәм, оғул,
Көјдә аллаһ, јердә дә
Балама сән көмәк ол.
Әтәјиндән тутмушам,
Гадан алым тәк сәнин,
Әл мәним, әтәк сәнин!
— Кет, а киши, сабаһ кәл.
— Јенә сабаһ? Ај оғул,
Сәнин гурбанын олум.
Бу кет кәлдән јорулдум.
— Јорулдун, даһа кәлмә...
— Ахы...
— Узатма, гоча
— Оғул, өмрүм бојунча
Сәнә дуачы оллам
Чәк бу ишә бир әнчам.
— Сабаһ кәл.
— Еһ!.. Ејби јох...
Аллаһын сабаһы чох.

Жапышмышам мән һагдан—
Дејә чыхды отагдан.
Ахыр вахтлар Баһадыр
Һәр шеј үстдә һирсләниб
Тез-тез чыхыр өзүндән.
О һагг-һесаб истәјир
Кечәләр, күндүзүндән.
Күндүзкү ишләринә
Ирад тутур кечәләр
Бә'зән сабаһа гәдәр
Јума билмир көзүнү
Чаһанкирлә о, һәр күн
Тутушдуруп өзүнү.
Үстүн тутур Баһадыр
Каһ өзүнү, каһ ону.
Дүшүндүрүр кечә дә,
Күндүз дә чәрраһ ону.
Ојаг галыб јенә дә
О, кечәни сүбһәчән
Ишә кәлиб
әләчсыз
Бу күн лап сәһәр еркән.
Өз-өзүлә данышыб
Кәзинир отағында
Кәләчәк арзулары
Сәсләнир додағында,
Диксинир өз сәсиндән.
Ачыг пәнчәрәсиндән
Бахыр јол өтәнләрә.
Хәјалы, дүшүнчәси
Чәкир ону јүз јерә,

Бирдән көрүр гочаны
Дуруб јолун сағында—
Бинанын габағында.
Сүзүр бир дә гочаны
О, тәпәдән дырнага
Бахыр кечә көјнәјә,
Бахыр шәлә папага.
«Һәлә... јамаг-јамагдыр
Әјниндәки архалыг
Нијә белә кејиниб
Бу истидә о јазыг?
Бәс әлинә нә олуб,
Нијә сарыјыб көрән?
Бу күн көрдүјүм кими
Нијә көрә билмәдим
Бу гочаны мән дүнән?..»
Елә бу вахт Чаһанкир
Чыхды тинин учундан,
Гоча кечиб ирәли
Кибрит истәди ондан.
— Өзүн јандыр, ај оғул,—
дејә архалығындан
О чыхартды кисәни —
Бағышла сәһәр-сәһәр
Јолдан еләдим сәни.
— Ејби јохдур, ај ата,
Бәс әлинә нә олуб?
— Фәләклә чарпышырам,
Мән јорулмадым, анчаг,
Дејәсән о, јорулуб.
— Мән һәкимәм, гој бахым,
— Зәһмәт чәкмә...

— Нә зәһмәт
Борчумуздор, ај ата.
— Кимдир борчуну ~~ворән~~
Ај бала, бу дүнјада?
Бунлар кечәр...
Адамын
Үзү гара олмасын!
Әл јарасы нәдирки,
Үрәк јара олмасын!..
— Бу дүздүр... анчаг... кәрәк.
Дәрман олан дүнјада
Биз дәрде чан вермәјәк...
Кедәк һәкимханаја.
Тез сарыјым јараны
Дејә голуна кириб
О апарыр гочаны.
«Бу һәкимә нә дүшүб
Чәкир хәстәханаја
Ким дәјирсә көзүнә.
Денән, а залым оғлу,
Јарасы вар, сәнә нә?!
Кәрәк елә һамыја
Чанфәшанлыг едәсән?
Мат галмышам буна мән.
Сәнәтидир бу онун
Еј Баһадыр, бир ојан,
Сән јара вурансан аһ!..
О са јара бағлајан?»
Дүшүндүкчә о, буну
Јенә дәјишди һалы...
Артды фикри, хәјалы.,,

Бүтүн күнү Баһадыр
Каһ һагг верди өзүнә,
Каһ да өзүнү данды...
Гајыдынча евинә
Чөрәк белә јемәмиш
Чарпајыја узанды!
«Мән һәлә ушаг икән
Өз өзүмә вурулдум.
Ушагкән әдәбаздым,
бөјүдүм, худбин олдум?..»

Үрәк таб кәтирмәди,
Нәбзи галхды, каһ енди.
Бир гарлы гыш ахшамы
Ејваз киши кечинди.
Бу гәфләти хәбәрдән
Нә гәмләнди Баһадыр,
Нә дә бир аз шад олду.
Бирчә буну билди ки,
Ејваздан алачағы
Гисасдан азад олду.
Һәлә дәфнә дә кетди
Ејвазын арвадына
«Башын сағ олсун» деди.
Чохлу сәбр диләди.
Гәбр үстүнә кедәндә
Чаһанкири көрдү о.
Бир дәриндән-дәринә
Көксүнү өтүрдү о.
«Аһ, нә һалдыр бу, мәнә?
Итирирәм өзүмү
Нијә буну көрәндә?

Нә истәјир бу мәнән?
Јох, о, неч нә истәмир
Мәнәм ону изләјән.
Елә бил бу һәрифдән
Горхурам,
Горхурам мән...
Горхурам?
Күлмәлидир!
Нәјиндән горхачағам?
Нејләјәчәк о, мәнә?
Нијә баха билмирәм
Бәс онун көзләринә?
Бир бах... көр нечә бахыр
Мәнә кизличә бахыр,
Гәзәблә долу көзләр.
Тәһдид едир, горхудур
Јохса мәни о көзләр.
Биләјдим инди онун
Үрәјиндән кечәни.
Јохса...
Мүгәссир билир
Бу өлүмдә о мәни?
— Ахы, нијә?
— Һәлә сән,
Бир «нијә» дә дејирсән?
Дүзү күнаһкарам мән.
Хәстә икән нечә дә
Һүчум чәкдим мән она.
Оғурлуғ јыхмадыммы
Заваллынын бојнуна?
Дејирләр о күн ахшам...
Үрәји кетмиш... Тамам.

Бүтүн күнү Баһадыр
Каһ һагг верди өзүнә
Каһ да өзүнү данды.
Гәбр үстүндән дөнүнчә
Чөрәк белә јемәмиш
Чарпајыја гапанды.

«Мән нијә бирдән-бирә
Өз-өзүмә вурулдум?
Ушагкән әдабаздым,
Бөјүдүм, худбин олдум...»
Үрәјиндә ики сәс:
Каһ бу, каһ о дилләнир
Горхудуб инчитдији
Бәдбәхт «күнаһкарларын»
Көзү она зилләнир.
Көзләр, бу јашлы көзләр
Мин бир тәләшлы көзләр,
Ода дөнүб јандырыр
Кечә ону јатагда.
Төкдүјү көз јашлары
Селә дөнүб апарыр
Нечә ону јатагда.
«Мән күнаһа батмышам
Бир илдә нечә кәрә
Анам гәнимми доғмуш
Мәни бу бәдбәхтләрә?
Мәнә нә олуб бу күн?!
Өз одума јанырам.
Нијә өзүм өзүмдән
Мән бу күн хофланырам?»

Јохса... адәт егдијим
Бир вәрдишдән усандым
Өзүм өзүмү дандым?
Көрән бу нә фикирдир
Бејнимә долмуш мәним?
Өз фикрим, өз дүшүнчәм
Дүшмәним олмуш мәним!
Бәс Чаһанкир? О, инди
Раһат јатыр јериндә
Ахы бир ләкә јохдур
Онун әмәлләриндә
Аһ!.. Нечә хошбәхтдир о,
Бу дүнја не'мәтләри
Өмрүнә јүк олмамыш.
Мән дүшдүјүм дәрдрә
О. дүшүб говрулмамыш.
Бәс мән нијә?
Дүнјаны анлајырам белә мән
Бу беш күнлүк һәјаты
Нијә верим јелә мән?
Ахмагдыр, бәли ахмаг.
Өмрү кечириб һәдәр,
Кәләчәјин наминә
Бу күнүндән кечәнләр!
Јаша, јаша! Һәјатдан
Интигам ал мүттәсил.
Кәләчәк јохдур, нијә?
Чүнкү о, мә'лум дејил!
Бир шеј ки, нисјәдир, сән
Нијә онун дәрдини,
Гајғысыны чәкәсән?

Ахмаглар нәш'әләнсин
Дүнјанын әзабындан
Говуб атмаг кәрәкдир
О кәләчәк заманы
Сәрф-нәһв китабындан.
Гој Чаһанкир кимиләр
Гачсын онун далынча
Өлүм даһа јахшыдыр,
Дүнја не'мәтләринә
бахыб һәсрәт галынча.
О, јатмады кечәни.
Сәһәр ишә кедәндә
Јенә, јенә Баһадыр
Раст кәлди Чаһанкирә,
Тутулду бирдән-бирә.
Салам верди Чаһанкир
О, саламы алмады.
Рәгибинин үзүнә
Нәзәр белә салмады.
Һәсәд дәлди бағрыны...
О, бир даһа бу күн дә
Көрдү, кичиклијини
Чаһанкирин өнүндә.

V ФӘСИЛ

Сәһәр хәстәханаја
Бир хәстә кәтирдиләр.
Баш һәкимә кизличә
Тапшырыг да вердиләр.
— Сән бунун гуллуғунда
Ајрыча дурмалысан.

— О нијә?
 — Прокурорун
 Гардашыдыр бу оғлан!
 — Буну өзүм биләрәм—
 Дејә дәрһал Чаһанкир
 һәкимләри чағырыр,
 Һәкимләр диггәт илә
 Бахыр хәстәјә бир-бир:
 — Бағырсағы кәсмәли
 Өзү дә тәләсмәли!
 Әкәр елә бу саат
 Бычаг ишә дүшмәсә
 Хәстә мәһв ола биләр.
 Хәстәнин атасына
 Гәрары билдирдиләр.
 Рүстәм зәнк чалды дәрһал
 Прокурор оғлуна
 Баһадыр билдирди ки,
 «Тохунмасынлар она
 Бакыја зәнк чалмышам
 Профессор кәләчәк...»
 Чаһанкирин үзүнә
 Бу сөз дәјди силлә тәк
 Деди:—Бир дә зәнк чалын,
 Сиз ону баша салын
 Көзләјә билмәрик биз,
 Өлә биләр хәстәниз.
 О, буну билмәлидир,
 Инди кәсилмәлидир!
 Әсә-әсә әлләри
 Ата зәнк чалды бир дә

Чаһанкири һалындан
 Чыхартды бу хәбәр дә.
 — Оғлум дејир ки... дүзү...
 Дилим кәлмир.
 — Нә дејир?
 — О, дејир ки... Чаһанкир
 Јахшы чәрраһ олса да
 Инанмырам она мән.
 Чан оғул, бирдән... ахы...
 Балам кедәр әлимдән...
 О, нә дејир, гој десин,
 Баш гошмајын она сиз
 О, гардашдыр, мән ата,
 Мәнимкидир әсл сөз.
 — Бәли, ата, Баһадыр
 Гој нә дејирсә десин,
 Гој мәнимлә ачыгча
 Дүшмәнчилик ејләсин.
 Әдавәти атајды
 Бу ајагда о, кәрәк
 Хәстә ким олур олсун,
 Мәним борчумдур анчат
 Ону хилас ејләмәк.
 Бәлкә дә бу дүнјада
 Чох шејдән кечмәк олар
 Сәнәтин шәрәфини
 Нәјә дәјишмәк олар?
 Көзләрим баха-баха
 Нечә атым хәстәни
 Өлүмүн пәнчәсинә?..

Анчаг сусур һәкимләр
Сәс вермәјир һеч бири
Баш һәкимин сәсинә.
Онлар дејир:—Атыны
Кәл дашлыға сүрмә сән.
Прокурорла амандыр,
Тәрәзијә кирмә сән
— Ахы өлүр...
— Сәнә нә!
— Нечә, нечә мәнә нә?
Бәс һарда галды, һарда
сизин сәнәт ешгиниз?
Инди ки, белә олду,
Кәнара чәкилин сиз.
Инди әлач етмәсәм
Мән бу ишдә өзүмү
Бир күнаһкар сајарам.
Мән ишә башлајырам!
Бычаглар тәрашланыр,
Әмәлијат башланыр.
Һәмән күнүн сәһәри
Чәрраһ кәлди Бакыдан.
Хәстәлији өјрәниб
Фикрә кетди о, бир ан
Чаһанкири чағырыб
Деди:—Оғул, афәрин,
Изн вер һәмкар кими
Алнындан өпүм сәнин.
Прокурора чеврилиб
Деди:—Сизин инди ки
Белә чәрраһыныз вар,
Бакыја зәнк чаларлар?

Инанын, әмәлијат
Кечиксәјди бир саат,
Хәстә мәнв олачагды.
Чәсарәт бөјүк ишдир.
Јахшы ки, лап јахшы ки,
Мәни көзләмәмишдир.
Прокурор динмәди,
Јерә дикди башыны
Әјилиб чарпајыја
О, өпдү гардашыны.
Көзләри бирдән бирә
Саташды Чаһанкирә.
Елә бил Баһадыры
Ојнатдылар јериндән
Ахы, о, јаынырды
Һәкимин көзләриндән.
О, бачара билмәди,
О, јаына билмәди.
Јана тутду үзүнү,
О көзләр, көзләриндән
Бир анлыг чәкилмәди.
Гәлбиндәки гүруру
Гырмаг истәди, гырмаг!
Анчаг гыра билмәди.
Јох!..

О, буну өзүнә
Сығышдыра билмәди!
Бурда долашды јенә
О, нәзакәт наминә
Тәшәккүр етмәлијди
Гардаш хиласкарына.

Сыгышмады бу онун
«Кишилик вугарына».
Ах еј јаланчы гүрүр,
Сәнсэн, сәнсэн кор едән
Инсанлығын көзүнү.
Сән бөјүклүк наминә
Кичилдирсэн өзүнү!
Хәстә бир сәгфә бахды,
Хәстә бир јерә бахды.
Бир кинли гардашына,
Бир Чаһанкирә бахды,
Баһадырын башында
Елә бил шимшәк чахыр,
Гардаш гаршыдан бахыр,
Гонаг архадан бахыр,
Хиласкар јандан бахыр.
Елә бил ки, бу көзләр
Онун өзүндән бахыр,
Һаггын көзүндән бахыр.
Бахышларын өнүндә
Онун башы һәрләнир,
Көзүн сәһри јамандыр,
Дејән о, сәһирләнир.
О дөндү бирдән-бирә
Әл верди Чаһанкирә,
Һеч өзү дә билмәди
Нечин, нечә, нә заман
«Сағ ол» сөзү бир анда
Чыхды додагларындан.

Ганы гаралды јенә
Ордан кәлди евинә.

«Дүшмәнимин өнүндә
Нә күнә галдым бу күн
Јаман алчалдым бу күн.
Һүчүм чәкди бахышлар
Һеч өзүмү билмәдим
Нечә олду ки, бирдән
Мән она «сағ ол» дедим...»
Һејрәт едир, о һејрәт
Дөнүк ирадәсинә.
Јох! Көнүл тәслим олду
Һәгигәтин сәсинә.
Һәгигәт! Сәндән бөјүк,
Сәндән күчлү де нә вар?
Сәни ода атдылар,
Од јандыра билмәди.
Рија, һаггын телини
Дартды, гыра билмәди.
«— Сөзә кәлдик онунла...
Илләр кечир о күндән...
Мән... Мән ону өзүндән
Оғурламағ истәдим,
О, мәни оғурлады.

Ләкә вурмағ истәдим
Мән она...

О, күнәш тәк
Күнү-күндән парлады.
О. дондурду ағлымы,
Гамашдырды көзүмү
Алды мәним әлимдән,
Алды мәним өзүмү.
Ишығ олуб, нур олуб
Үрәјимә кирди о,

Демэк истәмәдијим
О «сағ олу» көр нечә
Мәнә дедиртдирди о.»

VI ФӘСИЛ

Кечәдән хејли кечмиш,
Телефон динди бирдән
Чаһанкир тез көтүрдү
Дәстәји...
—Һә... мәнәм, мән...
Нечә? Әлјар? Ганахма?
Дајандырмаг чәтиндир?
Бу дәгигә көлирәм.
Дејә галхды Чаһанкир
Көрән нәдәндир?—дејә
О, тәләсә-тәләсә
Башлады кејинмәјә.
О, хәстәјмиш?... Бәс нијә
Билмәмишәм буну мән?
Ахы ешитмәмишәм
Балача бир шикајәт
Һәлә онун дилиндән?!
Бәс бу нәдир? Бу нәдир?
Мин чүр гара фикирләр
Һүчүм чәкир бејнинә.
Тахыр көјнәк јеринә
Пенчәјини әјнинә.
Саат вурур диварда.
Һәр чыгтылты бу саат
Бир дамчы ган демәкдир,

Бәли, гачмаг! Анлары
Габагламаг көрәкдир.

Мүәјинә башланыр.
Гызышыр һәкимләрин
Мәшвәрәти, сөһбәти.

Ајдын олур нәһајәт
Ганахманын илләти:

Мә'дә хорасы вармыш
Хәстәнин кечән илдән,
Ган ачылыб гәфилдән.
Ачыб тикмәк көрәкдир,
Буну ким едәчәкдир?

«Дост досту кәсә билмәз,
Бу чәтиндир мәнимчүн...
Дүшүн, Чаһанкир, дүшүн!
Бәс ким етсин, ким етсин?
Јох, јох, тапшырмаг олмаз
О тәзә чәрраһа да.
Вахты итирсәк... Фәсад
Дәринләшәр, даһа да.
Бундан чәтин, горхулу
Јаралары кәсән мән,
Инди көмәк умурам
Бәс нијә өзкәсиндән?
Мән нечин ирадәми,
Һиссә турбан вермишәм?
Нијә, нијә өзүмү
Бу гәдәр итирмишәм?
Мән чәрраһам, ја нәјәм?
Өзүм киришмәлијәм!..»

Саат вурур чыггачыг.
Ярым саат,

Бир саат...

Бу гапалы отагда

Чарпышыр өлүм, һәјат.

Галыб арада хәстә

Чәрраһын бармаглары

Кәзир јаранын үстә.

Чәрраһ һәјәчанлыдыр,

Бејни донуб елә бил.

Јох, бу о чәрраһ дејил.

Она елә кәлир ки,

Көзәрмә лампасынын

Ишығы да аздыр, аз!

— Ишығы јандан салың,

Белә ишләмәк олмаз!

Дејә әмрләр верир

Тез-тез көмәкчиләрә.

Ишләнән аләтләр

Атыр гәзәблә јерә.

— Пинсет!*

— Лансет!**

— Пијане!***

Бир аз кечикән кими

— Инди дејин, мән кими

Көмәјимә чағырым,

Ахы бу дар мачалда?

Дејә дәрһал гышгырыр...

* Пинсет — тутан аләт.

** Лансет — кәсэн аләт.

*** Пијане — ган дамарыны тутан аләт.

Индијәдәк бу һалда
Баш һәким Чаһанкири,
Көрмәмишди һеч бири.
Дүшүнүр хидмәтчиләр:
— Бу күн буна нә олуб?—
Дејә өз-өзләринә.
Пијанејә әл атыр
Навакајин јеринә.
Топлајыб диггәтини
Бир дә бахыр јараја.
Нечә кәссин билмәјир,
Кими, кими чағырсын
Бу ајагда һараја?
Дајанмајыр ганахма.
Анчаг өзү-өзүнә
Пычылдајыр: «Дарыхма!»
«Диггәтли ол, тәләсмә,
Бах белә... Јериндәдир.
Унутма ки... Ән әзиз
Бир адамын тәлеји
Сәнин әлләриндәдир.
Нијә әсир бычағым
Әлләримдә бәс мәним?
Бәлкә горхум, тәлашым
Әбәсдир, әбәс мәним?
Һәр шеј јериндәдирсә,
Бу тәлашым бәс нәдир?»
Бир көзү јарадајса
Бир көзү хәстәдәдир.
Ағрынын дәһшәтиндән
Хәстә фәрјад гопарыр,
Додағыны чејнәјир.

— Нә олду?
— Гуртармадын?
— Ахы мән өлдүм!—дејир.
— Јох, бир аз да сәбр елә
— Ах!... Өлдүм...
— Тохта бир аз!
Ахы белә јарамаз!
Ағрынын дәһшәтиндән
Хәстә сыхыб дишини,
Додағыны кәмирир.
Чәрраһ дәгигә башы
Она тәсәлли верир.
Белә вахтларда әсла
Фикир дә вермәзди о,
Хәстәнин аһ-зарына.
Инди дост дөзә билмир
Достун эзабларына
Ијнәни бир нөгтәјә
Дөнә-дөнә вурур о,
Јох!... Јараја вурмајыр
Өз көнлүнә вурур о.
Пучур-пучур тәр ахыр
Үз көзүндән хәстәнин.
— Инсафын олсун сәнин!
Чаһанкир!
— Чан, чан, Әлјар!
— Гуртар, сән аллаһ, гуртар.
— Гуртарырам бах,—дејә
О башлајыр тикмәјә
Јенә, јенә бир ијнә,
— Кохер һаны, сап һаны?
Ачыб тикиб Чаһанкир

Нечә белә јараны
Ахы, он илдән бәри.
Титрәмәјиб, әсмәјиб
Неч бириндә әлләри.
Инди она нә олуб?
Нечин бу ади јара
Кизләнибдир дәриндә?
Нечин бу әмәлијјат
Бөјүјүб көзләриндә?

Әмәлијјат гуртарыр
Дан јери ағаранда.
О. узаныр диванда,
Мүркү дөјүр...—«Јох, олмаз».
Јухусу гачсын дејә
Галхыб, чыхыр ејвана
Сәһәри сејр етмәјә.
Көрүр, артыг ағарыр,
Гарлы башы дағларын
Чимир нур дәнизиндә
Чатыг гашы дағларын
Сачларына тохунур
Сүбһүн сәрин күләји
Јүнкүлләшир...
Елә бил
Пәрвазланыр үрәји.
Парылтыјла учан гуш,
Диксиндирир коллары
Бирдән јана чеврилиб
Көрүр гоча бир гары
Отурубдур сәкидә
Гапыны күдә-күдә.

«Элјарын анасыдыр.
О көзләмиш кечәдән
Жазыг гары, билирәм,
Бир кечәнин ичиндә
Нә чәкмисән бурда сән...»
О чағырмаг истәди,
Бу заман күлә-күлә
Хидмәтчи чыхды чөлә.
Ана атды өзүнү
Үстүнә хидмәтчинин:
— Гуртарды!
— Гурбан олум
Гәдәминә мән сәнин!
Нечәдир?
— Лап јахшыдыр.
— Чох шүкүр... Архајынам...
Элјарымын талеји
Көр кимин әлиндәдир.
Балам евинә дөнсүн
Муштулуғун мәндәдир.
— Бу нә сөздүр, ај ана,
Тәки бизим үзүмүз
Јанынызда ағ олсун.
Тәки балаң сағ олсун.
— Демәк архајын олум?
— Архајын ол, сән—деди.
«Архајын ол»,—о, буну
Нечә үрәкдән деди,
Бәли, үрәкдән деди.
Белә дә олмалыдыр,
Ахы хидмәтчи гадын

Ана үрәјиндәки
Арзулардан һалыдыр...»
О, ананы чағырды,
Ана кәлди ичәри
— Оғлум, бурда ачмышам
Дири көзлү сәһәри.
Элјар...
— Ана, сәбр елә!
— Ана сәбирсиз олар
Анчаг сәбрдән өзкә
Мәним нә әлачым вар,
Синәм сүпәр олса да
Мин бәланын охуна...
Дејиб нә дүшүндүсә
Эл атды голтуғуна.
Бир дәстә әзик, үзүк
Кағызлары чыхарыб
Чаһанкирә узатды.
— Ахы Элјар инишил,
Бир ај Бакыда јатды.
Һәким кағызларыдыр
Кәтирдим ки, бахасан.
— Чох јахшы, вер бахарам,
Дејә Чаһанкир һаман
Кағызлары көтүрүб
Јан отаға чәкилди.
Көзләри әјри-үјрү
Јазыларә дикилди.
Охудугча алнында
Дәринләшди шырымлар
Шаггылдады башында
Елә бил илдырымлар...

Дәһшәтә кәлди бирдән,
Гапады көзләрини,
Демә јара икијмиш
Оса тикмиш бирини.
Нечин, нечин ону мән,
Јохламадым дәриндән?
Дүшүндүкчә Чаһанкир
Ләрзә дүшүр чанына
Атыр өзүнү дәрһал
О, хәстәнин јанына.

Чарпајыја әјилир,
Бахан кими о, билир
Рәнки тамам саралыб
Нәбзи итиб хәстәнин.
Ахыр јенә ган јәгин
Тәзәдәнми ачмалы
Үрәји дә зәифдир,
О буна дөзәрми бәс?
Мән дә дөзә билмәрәм,
Хәстә дә дөзә билмәз!
Нејләмәк?
Ган вурмалы?
Ган вурулур Әлјара.
Бир аз өзүнә кәлиб
О, дирчәлир бир ара.
Чәрраһ буна севиниб
Әмр еләјир о саат;
— Һазырлашын, тәзәдән
Башланыр әмәлијјат.
Хидмәтчиләр чәрраһын
Сәсинә сәс вердиләр

Апармагчүн хәстәни
Хәрәји кәтирдиләр.
Анчаг...һалы дәјишди
Јенә дә бирдән-бирә
Суал долу бахышлар
Диکیلди Чаһанкирә
— Дајанын!
— Бәс нејләмәк?
Инди она нә кәрәк?
Һәким әлач дүшүнүр,
Ајры бир әлач јенә.
— Ијнә вурун, тез ијнә!
Инди әмәлли-башлы
Дүшүнмәјә јох мачал.
Ағ халатлы бачылар
Ијнә вурур, далбадал.
О, каһ өзүнә кәлир,
Каһ кечинир аз гала
Дүшүр заваллы хәстә
Бир анда һалдан-һала.
«Тәзә әмәлијјата
Башламаг олмаз даһа...
Хејр, даһа кечди, кеч,
Өзкә әлач јохму неч?
Ахы кеч олмаса да
Бу һалымда тәзәдән
Киришә биләрәмми
Бу үмидсиз ишә мән?
Хидмәтчи дә анаја
«Архајын ол сән»—деди.
«Архајын ол!»—бу сөзү
Нечә үрәкдән деди.

Бәс мән нечә? О языг
Анаја бу сөzlәри
Дејә биләрәмми аһ?»—
Чыхды һәдәгәсиндән
Чаһанкирин көzlәри.
Дава-дәрманым дејил,
Тәбиәтин өзү дә
Әлјара көз олајды!
Каш хидмәтчи гадынын
Үрәкдән сөјләдији
О сөzlәр дүз олајды!..

VII ФӘСИЛ

Сағ тәрәфдә анасы,
Хәстә инилдәјәндә,
«Мәнә кәлсин, ај бала,
Чанындакы дәрд-бәла»—
Дејә јорғанын үстдән
Әлјары гучаглајыр
Хысын-хысын ағлајыр
(Бала әзабларына
Ана нечә дөзәрмиш...)
Өлүм ганадларыны
Әлјарын үстә кәрмиш,
Һәким өз көzlәријлә
Көрүр бу ан өлүмү.—
Чаванча бир һәјаты
Боғазлајан өлүмү.
Анчаг гова билмәјир,
Һәким Чаһанкир ону.

Хилас едә билмәјир
Өлүмдән өз достуну.
Өлүм јаман јапышыб
Боғазындан хәстәнин
«Өлүм, нә тез кәлмисән
Инсафын олсун сәнин.
Онун сачына белә
Дүшмәјибдир дән һәлә.
Һәр күлдә, һәр чичәкдә
Һәлә онун көзү вар,
Һәлә онун һәјата,
Дејилмәмиш сөзү вар.»
Хәстә исә анбаан
Јарпаг кими саралыр.
Һәким чарә дүшүнүр,
Һәким хәјала далыр.
«Бәлкә инсафа кәлди
Өлүм чәкилди? Јох, јох!
Өлүмүн гәлби сојуг!
Бир өлүм ки... Әлинә
Гылынчы мән вермишәм.
Чандан әзиз сандығым
Инсанын һәјатына
Мән өзүм кәтирмишәм.
Өлүмү бу јатаға
Мәһәббәтим чағырмыш
Бу дәрд нечә әзаблы,
Бу дәрд нечә ағырмыш.
Ону чох севдијимдән
Өлүмүн пәнчәсинә
Атдым өз әлимлә мән.

Өлүр көзүм өнүндө,
Нечә имдада јетим?
Кимдир көрөн мүгәссир,
Мәнәм, ја мähәббәтим?..»
Ана сонсуз инамла
Бахыр, бахыр һәкимә.
Һәким үмид көзүјлә
Кимә бахсын, бәс кимә?
Ана јахшы билир ки,
Һәким Әлјардан өтрү
Әсиркәмәз чаныны
Нәинки давасыны,
Нәинки дәрманыны.
Ахы, Әлјар һәкимин
Ағзындакы дилидир
Ана нә билејди ки,
Елә һәкимин өзү
Әлјарын гатилидир.
Ана бахыр һәкимә,
Бу бахыш нәләр дејир,
Оғлунун тәлејини
Чаһанкирин үзүндән
О, охумаг истәјир
Ана бахыр...һеј бахыр,
Бу бахышын өнүндә
Даш әријәр, су јанар
Бу бахышын өнүндә
Инсан нечә дајанар?
Нечә тәсәлли версин
Сөнән шамын јанында
Пәрванәјә о, нечә?
Дејә билмир дәрдини

Һәким јаныр кизличә.
Һәр дәрдә, һәр әзаба
Тәк дајанмаг чәтиндир
Ашкар јанмаг нәдир ки,
Кизли јанмаг чәтиндир.
Чаһанкир һеј дүшүнүр,
Үмид онун көзүндә
Каһ алышыр, каһ сөнүр,
Үзүлүр әли көјдән,
Үзүлүр әли јердән,
Јапышыр ијнәләрдән.
О, әлачсыз галынча.
Ијнә, ијнә далынча
Һеј вурулур хәстәјә
Бәлкә ајылды дејә.
О, хәстәнин нәбзини
Тутуб бајагдан бәри,
Сајыр дөјүнтүләри
Сајыр,
Сајыр,
Сајыр о,
Өзүнү унудубдур
Бу заваллы хәстәнин
Нәбзијлә јашајыр о.
Инди, инди онунчүн
Дүнја өзү бүсбүтүн
Нәш'әсијлә, гәмијлә—
Өз бөјүк аләмијлә
Тутдуғу бу нәбздә
Гәрар тутубдур анчаг.
Бу ан өз дүнјасыны
О, унудубдур анчаг.

Өзүндөн ажылыбдыр,
Сајыр,
Сајыр,
Һеј сајыр.
Анчаг бу вурғулардан
О, һеч нә анламајыр.

«Ону хилас ејлә»—дејир вурғулар
«Сән ахы һәкимсән, һәкимсән, дүшүн».
Хиласкар демәкдир, бәли хиласкар,
Әсл мә'насы да һәким сөзүнүн.
Бармағы алтында һисс едир мин-мин
Тәмиз дүғуларың аһу-зарыны
Бөјүк арзуларла јашајан гәлбин
Һәлә јаранмамыш маһныларыны.

Јаратмаг ешгилә јанырды Әлјар.
Дүшүнүб дәриндән, дүјүб дәриндән.
Һәлә...һәлә...дүнән мәнә о ки вар,
Данышды кәләчәк әсәрләриндән.

Үзүндә, көзүндә һәјат оғлунун
Сонсуз арзулары чичәк-чичәкди.
Бу күн радиода дејәсән онун
Тәзә маһнылары вериләчәкди.

Бәли...дүшүндүкчә јаныр Чаһанкир
Чөкүр көзләринә бирдән гаранлыг
Сакит вурғулары о, саја билмир,
Сонунчу вурғуну көзләјир артыг.

Дүшүнүр, дүшүнүр һәким анбаан,
Артыг ешитмәјир нәбзин сәсини.

Гәлби дилә кәлир: «Бу вурғулардан,
Сахлаја биләјдим каш бирчәсини.»
Олсајды...олсајды мәнә о гүдрәт,
Дүшмәзди өнүмдә достум бу күнә.
О, лә'нәт јағдырыр, мин дәфә лә'нәт,
Тәбабәт елминин күчсүзлүјүнә.

«Тәбабәт нејләсин?.. Мәнәм күнаһкар,
Бурда тәбабәтин нә күнаһы вар?!
Һәр шејә гадирдир, һәр шејә инсан.
Идрак өлүмдән дә интигам алып
Мәним кимиләрин нашылығындан
Елм көр нечә дә хәчаләт галыр».

Ачды көзләрини јавашча Әлјар,
Бахды тәәччүблә јан-јөрәсинә.
Ананын үзүндә галды бахышлар,
Инләди...

— Чан бала, гурбан сәсинә!..
Бахды матдым-матдым һамыја бир ан,
Титрәди астача күл додаглары
Әлини чыхартды јорғанын алтдан,
Узатды динмәзчә һәкимә сары.

Бу шүмшад бармаглар, бәли, нә гәдәр
Һәјат нәғмәләри бәстәләмишди.
Инсаны һәјата сәсләјән әлләр,
Һәјат истәјирди һәкимдән инди.

Бу заман узагдан маһны сәсләри
Ачыг пәнчәрәдән ахды ичәри:
Радио инләди... јанды каинат.
Елә бил, көј јерә, јер көјә дәјди.

Нәгмә дејирди ки: «Шириндир һәјат!»
Бу дејән Әлјарын сон нәгмәсијди:

«Заман говур, өмүр гачыр, күн гачыр.
Заман бизә, јаман бизә сирр ачыр.
Арзу, диләк көнлүмүзә нур сачыр
Арзу бөјүк, өмүр көдәк, күн көдәк,
Өтән жүнү кәлән күнә бәнд едәк.

Гәдрини бил ахыб кечән күнләрин
Һәјат ширин, өмүр ширин, күн ширин
Бу дүнјаны дүшүн дәрин, дуј дәрин
Ешг одуна јана-јана јашајаг,
Дуја-дуја, гана-гана јашајаг.

Һәр чәмәндә, һәр чичәкдә көзүм вар
Һәлә мәним синәмдә чох сөзүм вар,
Гој дајансын, ишләмәсин саатлар,
Һәјат ешги! Баш әјирик өнүндә
Ишығысан сән ајын да, күнүн дә...»

Симләр налә чәкди, алышды, јанды
Ағлады интизар, ағлады һичран
Јерләрин наләси әршә дајанды,
Симләрдә һөнкүрән гәлб арзусундан.

Бу сәсләр һәјатын, өмрүн сәсидир
Јаранмыш бағрында гејлү-галларын,
Һәр аһ, һәр һычгырты—бир пилләсидир,
Бешикдән мазара кедән јолларын.
Нәгмә дејирди ки, «О чох чавандыр
Өлүм әлимиздән ону алмасын.
Һәким, өлүмү дә баша сал, гандыр,
Онун нәгмәләри јетим галмасын...»

Мусиги битинчә гара кејди күн,
Әбәди гапанды онун көзләри.
Демә бу дүнјаја вида демәкчүн,
Буну көзләјирмиш бајагдан бәри.

Нәгмәјлә јашады ијирми беш ил,
Көз јумду нәгмәдән өзкә һәр шејә
Бәли өләндә дә өлүмә дејил,
Нәгмәјә чан верди, анчаг нәгмәјә...

Думан, сис дағлара көлкә салмамыш,
Тапшырды өмрүнү гыша илк баһар.
Бу ширин һәјатдан бир кам алмамыш
Әлвида сөјләди һәјата Әлјар.

Әбәди јухуја кетди бир анда,
Күлләрин үстүнә шөһләр чиләнди.
Көзү гапананда сол јанағында
Көрдүләр, бир дамла јаш киләләнди.

Бир фајда вермәди она сон тәлаш,
Гырылды ичиндә гәлбинин сәси
Сон аһ, сон һычгырты, бу бир дамла јаш,
Өмүр китабынын олду нөгтәси.

* * *

Бүтүн әһвалаты о, дөнә-дөнә
Көтүр-гој еләјир бир дә дәриндән
Чүрбәчүр фикирләр кәлир әглинә
Диксинир өзү дә өз фикириндән.

Һеј өлчүр, һеј бичир, бир дә һәр шеји
Фикирләр торунда о, сәһирләнир.

Дәһшәтдән, горхудан гызыр күрәји,
Көзү думанланыр, башы һәрләнир.

«Һәр шеј ачылачаг бу саат һејһат!..
Алныма дамға да вурулачагдыр.
Нечә ил маһалда газандығым ад,
Бир анын ичиндә јох олачагдыр.

Амансыз олурмуш нечә дә инсан.
Чаһанкир, көр нәләр кәлир әглинә
О өлүб, сән исә һеч утанмадан,
Чанынын һајына галмысан јенә.

Нәләр дүшүнүрәм, сән бир ишә бах!
Чәһәннәмә галсын, адым шөһрәтим.
Бәс мәним айләм? Бәс арвад, ушаг?
Башсыз галачагдыр бәдбәхт күлфәтим...

Одур прокурорун өзү дә кәлди..
О, белә фүрсәти верәрми әлдән?..
Бәли, эксперт дә белә дүзәлди
Һәр шеј ачылачаг бу саат һәмән...»

Мејити јармаға апаран заман,
Ана һөнкүртүјлә кирди гапыдан
— Азмы јарылыбдыр?
Јох! Гојмарам мән
Мәним јазыг балам, бир дә јарыла!
Кәсдиләр гатбагат сәни диријкән
Өлүнү гојмарам јаралар, бала!
Дејә гучаглады мејити бәрк-бәрк
— Ана, бир дүшүнүн..
Өзүнүз кәрәк

Изн верәсиниз...

Бизә инанын

Чичәји бурнунда кедән чаванын
Нәдән өлдүјүнү билмәлијик биз.
— Јә'ни Чаһанкирдән чох билирсиниз?
Нәдән өлдүјүнү сорушун ондан!
Чәрраһын көзүндә гаралды чаһан,
Ај батды, күн батды, улдуз да сөндү.
Башыны ашағы дикиб дүшүндү:
«Баласы әлимдә өлүбдүр... Јенә
Бу бәдбәхт пир дејиб инаныр мәнә.
Ондакы үрәјә, нәчиблијә бах.
Мәнсә... Көр нә гәдәр алчағам, алчат!
Афәрин, Афәрин!

Мөһкәм дур, ана!

Мәнә бу дәрдләри унутдур, ана!
Гојма јарылмаға гојма, амандыр!
Сән бу ганмазлары јахшыча гандыр!»
Прокурор чох дејир, ешитмир ана
— Чәкилин јана!
Әл чәкин, әл чәкин мәним баламдан!
Чәк-чевир узаныр...

Елә бу заман,

Чатыб Чаһанкирә көһнә бир таныш
Дејир:—Нијә белә рәнкин ағармыш?
Дили топуг чалыр, тутулур јаман.
Итирир өзүнү гәфил суалдан
Динир аста-аста:
— Дүнәндән бәри,
Кетмир көзләримдән онун көзләри.
Һеч дөзә билмирәм бу иткијә мән
Дејә о, һөнкүрүб ағлады бирдән.

Сәсіндән өзү дә диксинди анчаг
«Белә дә агламаг оларды? Ах, ах!..
Гәрибә адамам...

Дүзү көрәсән,
Она, ја өзүмә аглайрам мән?
Јох! Јох! Доғрудан да јашармыш көзүм.
Бәс нијә сәсимдән диксиндим, өзүм?
Бәс нијә көзләрим зилләниб јерә?
Јох! Күл үфүрүрәм бәлкә көзләрә?!
Бәлкә артист кими рол ојнајыб мән
Дедим ки, «көзләри кетмир көзүмдән?»
Мән јалан данышдым, бәли, ағ јалан
Нијә утанмадым бәс вичданымдан?
Мән һара, гараја ағ демәк һара?
Мән ки, дүшмән идим ријакарлара?
Әсл үзүм бу имиш, бу имиш дејән
Индичә өзүмү таныјырам мән.
Нә гәдәр мүрәккәб олурмуш инсан
Мәним үрәјимдә көр нәләр вармыш...
Адамын әсл үзү демә, доғрудан,
Јалныз бәрк ајагда үзә чыхармыш...
Чәкишмә узанды бир хејли мүддәт
Ана дедијини ахыр јеритди.
Һәким Чаһанкирин сәһви нәһајәт,
Әлјарла бәрабәр торпаға кетди.

VIII ФӘСИЛ

Бир сәфалы тәпәдә дәфн етдиләр Әлјары
Ахды, ахды сел кими ананын көз јашлары.
Онун өз каманыны өзүјчүн ағлатдылар,
Елә ки, сон торпағы гәбрин үстә атдылар,

Һәким синә долусу нәфәс алды дәриндән.
Елә бил ки, дағлары атды чијинләриндән.
О, елә зәнн етди ки, нәһајәт хилас олду,
Онун әзабларына бу андан сон гојулду.
Анчаг о, билмәди ки,

Вичданы баш галдырыб
Она нә һазырлајыр.
(Сән сај өз сајдығыны, көр бир фәләк нә
сајыр)

Бәли, о билмәди ки,
Үрәјинин башында
бир амансыз од јаныр,
Онун изтираблары бу анда да башланыр.
«Басдырылды гуртарды.
Артыг унутмалыјам»—
Сөз верди өз-өзүнә.

Чаһанкир евә кәлди
Күлүмсәмәк истәди
Ушағларын үзүнә,
Күлүмсәјә билмәди
Нијә беләдир нијә?... Бир шеј дејә билмәди
Ахы күлүмсәмәкчүн өзүнү зорламышды.
Анчаг о билмирди ки,
Онун күлүшләрини
Вичдан оғурламышды...

Чај истәди...
Кәлди чај.
Гәлбиндәки ачыны бәлкә чај илә јуду.
Анчаг ичә билмәди, чај табагда сојуду.
Хөрәк кәлди...
Бир тикә алыб јејә билмәди.

— Ахы сәнә нә олуб?
Арвадыны сүздү о,
Бир сөз дејә билмәди.

Билмәди ки, гәлбинин
Ән инчә, ән кәрәкли
Сапы бу күн гырылмыш

О, елә билмишди ки,
Әлјар илә бәрәбәр
Сәһви дә басдырылмыш.
Даһа јохдур бир хәтәр.

Анчаг о, билмәди ки,
Өзү дә басдырылмыш
Әлјар илә бәрәбәр.

О күндән күнләр кечир,
Јох, дирилмир, Чаһанкир
Сучлу кими доланыр
Ушагларын үзүнә
Баха билмир Чаһанкир.

О, күлмәк истәјәндә
Вичданы баш галдырыб
Күлүшүнү сахлајыр.

Данышмаг истәјәндә додағыны бағлајыр.
О, јемәк истәјәндә иштаһыны өлдүрүр
О, һараја бахырса јалныз Әлјары көрүр
Әлә алыр пинсети үстүндә Әлјар көрүр,
О, ајда Әлјар көрүр, о күндә Әлјар көрүр.
Ону говмаг истәјир

Гова билмир...
Чәкилиб
Хәлвәти бир кушәјә
Ағлајыр һөнкүр-һөнкүр.
Әлјар чәкилмир бир ан

Узун кечәләр ошун
Јатағынын башындан.
Каманыны о, бә'зән
Инилдәдир сүбһәчән.
Әлјар әл чәкмир ондан
Јапышыр боғазындан
Ону боғмаг истәјир

«Нә күнаһым варды ки...мәни өлдүрдүн»—
дејир.

Әлјар дејил, өзүдүр
Ону боғмаг истәјән,
«Нә күнаһым варды ки...
Мәни өлдүрдүн» дејән.

Гачмаг, гачмаг истәјир о, анбаан өзүндән
Онун өз варлығында

Икинчи бир Чаһанкир
Баш галдырыр о күндән
Тә'ғиб едир дәмбәдәм Әлјар өләндән бәри
Бу биринчи Чаһанкир икинчи Чаһанкири.

* * *

— Чаһанкир, бу ушағы сән бир көтәкләсәнә.
— Нә олуб ки?

— Бу кәдә бах, нә сәнә, нә мәнә,
Әлиһә нә кечирсә туллајыр пәнчәрәдән.
Јаманча миндирмисән бојнумуза буну сән.
Бу күн дә күлгабыны атыб ејвандан јерә
Галмышам јана-јана

Атасан, бир јахшыча гулағыны бурсана
Чаһанкир истәди ки, бу дәм галха јериндән
Анчаг...дәрһал вичданы чәкди этәкләриндән:

«Һара кедирсән, һара?»

Нейләјиб јазыг ушаг?

Үч манатлыг күлданы гырыб...өзүнә бир бах
Бәс сән! Сән нейләмисән?»

—дејә дилләнди вичдан

Бир чаванын әлиндән һәјатыны алмысан.

Чаһанкир:—Дүздүр—дејә башыны дикди јерә

Чөкдү јенә гаранлыг, чөкдү јенә көзләрә

О галхмады јериндән

Вичдан јенә дартыныб чөкди әтәкләриндән:

— Дилин јохдурму сәнин?

Сөјлә, сәнин күнаһын бөјүкдүр, ја көрпәнин?

Суалларын өнүндә әријиб дөндү мума.

Чаваб верә билмәди...

Арвад кечди һүчума:

— Сәнә нә олуб ахы?

Бахан кими үзүнә

Тез башыны әјирсән.

Нијә данышмајырсан, нијә дилләнемәјирсән?

Сусду, сусду јенә дә,

Арвад онун дәрдини

Нә һисс етди, нә билди.

Өз дәрдилә Чаһанкир јан отаға чәкилди.

Бир ај кечди беләчә,

Бир ај кечәбәкүндүз

О гырпмады көзүнү.

Ојаг галды кечәләр, данлады өз-өзүнү

Әзаблары дүјүлүб үрәјиндә даш олду,

Бир ај узун кечәләр һәкимә сирдаш олду.

Бә'зән таныш-билишдән, о, јашына-јашына

Күчәләрдә сүбһәдәк долашды тәкбашына
Гачды өзү-өзүндән,

Гачды,

Гача билмәди

Һеч олмаса биринә

Ачмаг истәди сирри

Анчаг ача билмәди.

«Кимә ачым бу сирри,

Ким анлајар мәни ким?»

Кимә ача биләрди

Ахы бу сирри һәким?

«Әлјар сағ олајды каш...

Әлјар? Јенә дә Әлјар?

Нијә јапышыб ахы

Боғазымдан бу мәним?

Әлјар!—мәним јеканә һәм достум, һәм

дүшмәним!...»

«Мәни кәнддә, кәсәкдә јенә тә'рифләјирләр,
Мәчлисләрдә шәнимә көзәл сөзләр дејирләр.

Һеч лајиг олмадығым

Бу тә'рифләр, бу тостлар,

Үрәјими јандырыр.

Мәни хәчаләт едир, нечә дә утандырыр.

Ахы јазыг чамаат нә билсин ки, мән кимәм

Онлар нә билсин ки, мән чинајәткар һәкимәм.

Мән өзүм ки, билирәм...

Билә-билә бәс нијә

Алчаглыға кедирәм?

Бәс нијә бу сиррими һамыдан кизләдирәм?

Нијә мәним шәнимә о тә'риф дејәнләрә

Мән демирәм бир кәрә.

— Јетәр тә'рифләриниз, буна лајиг дејиләм
Чүнки... Мән... Мән гатиләм.

Јохса... хошума кәлир јалан тә'рифнамәләр?
Бәли, хошума кәлир, әлбәттә, хоша кәләр.
Бәлкә дә горхурам мән?

О түдрәтим һаныки...

Зәһмли прокурорун

Габағында дурам мән?

Бәли, бәли, сөз будур, һамыдан горхурам мән.

Өзүмдән дә горхурам,

Сөзүмдән дә горхурам.

Күзкүдә көзләримә саташанда көзләрим

Көзүмдән дә горхурам.

Һамыдан кизләтдијим бәсдир чинајәтими!

Јашамаг истәјирәм мән дә бир инсан кими

Јашамаг истәмирәм мин дәфә өлә-өлә

Ја бир кәрә үзүлә, ја бир кәрә дүзүлә.

Сәһвимин чәзасыны мән чәкмәк истәјирәм.

«Ахыр өзүм өзүмдән хилас олум.»—дејирәм.

Һеј алдадыб өзүмү күл үфүрүб көзүмә

Һәләлик бу чәзаны верирәм өз-өзүмә,

Белә јашајанда мән

Утанырам өзүмдән

Хејр!

Истәјирәм ки, өзкәләрдән утанам.

Көјдән, јердән утанам.

«Јахшы чәрраһам»—дејә

Мәнә бир аллаһ кими

Гој һөрмәт етмәсинләр.

Бу һөрмәтлә бир даһа мәни инчитмәсинләр.

Һамы билсин бир дәфә мән кимәм, мән
нәчијәм.

Ахы индики һалда

Ел көзүндә мән бөјүк,

Өз көзүмдә кичијәм...

Мәнсә истәјирәм ки, олмасын әзабларым

Гәлбимдә дүјүм-дүјүм.

Ел көзүндә кичилим, өз көзүмдә бөјүјүм.

Бу сирри ачарамса...

Кедәр шөһрәтим, шаным,

Анчаг, анчаг, өзүмдән разы галар вичданым.

Өзкәләрин көзүндә кичилсәм дә мән тамам,

Өзүм ки, өз көзүмдә бөјүјәрәм, галхарам.

Гачмаг олар өзкәдән, анчаг өзүм-өзүмдән

Һеч гача билмирәм мән.

О дүшүнүр дәмбәдәм.

Ахы мән коммунистәм...

Бәс еләјсә, еләјсә,

Нијә мәни горхудур елин мүһакимәси,

Өз ичимдә боғулур вичданымын һагг сәси?

Нәһајәт, тапдым!—дејә

О, әјләшди күрсүјә.

Прокурорун адына изаһат јазды һәмән

Разы галды өзүндән...

Јенә далды хәјала,

Фикри доланды көјү,

Фикри доланды јери.

Бу вахт гапы ачылды,

Ушаг кирди ичәри...

Ону көрүб Чаһанкир силкәләнди дағ кими,

Титрәди јарпаг кими

О бир јахына бахды, о бир узаға бахды.

О бир кағыза бахды, о бир ушаға бахды.

Бунун бири кечәдир, о бириси сәһәрди

Бунун бири шәкәрди, о бириси зәһәрди.
Һансыны көтүрмәли?
Әсир додағы, дили...
Инсанлыгла аталыг

Үрәјиндә тоггушуб
Инди баш-баша кәлди.

Вичдан да аталыға гошулуб гоша кәлди.
Бир кизилти дүјдү о, зәиф дүшмүш чанында
Дејән јазығы кәлди ушаға вичданын да.
Гәлбиндәки сәсләрә хејли гулаг асды о.
Дәрһал галхыб ушағы синәсинә басды о.
Нәфәс алды дәриндән
Узун кирпичләриндән,
Көз јашы сыза-сыза
Көзләрини зилләди өнүндәки кағыза.
«Нејләјирәм мән?» дејә гурчаланды јериндә
Кағыздакы һәрфләр бөјүдү көзләриндә
Галхды, енди јазылар,
Ахдыгча көз јашлары ләкәләнди јазылар.

IX ФӘСИЛ

Бир ил дә кечди белә,
Вичданынын ағрысы
Азалмады, чохалды.

Үрәјиндә ики сәс!
Каһ бу гәләбә чалды,
Каһ о гәләбә чалды.

Гыврылды, гәлбиндәки бурулганлар ичиндә
О, илләри јашады бә'зән анлар ичиндә.
Әзаблар килидиндә фәрәһләр душтаг олду.
Бирчә илин ичиндә сачлары дүм ағ олду.

Тапылмады дәрдинә, тапылмады бир чара,
Нә бир мәчлисә кетди, нә бир тоја, мағара
Кетдији хәстәхана, кәлдији дә ев олду

О, нәһәјәт јорулду,
Сығынды вичданына

Ишдән чыхыб о, бир күн

Кәлди башы аловлу

Прокурорун јанына.

Данышды әһвалаты о, данышды бүсбүтүн
Бирчә илин јүз иллик

Сонсуз изтирабыны

тәмизләди бирчә күн.

Прокурор динләди,

Анчаг һеч нә ганмады.

Дүшүндү,

Дәрк единчә

Ешитдији сөзләрә

Бир мүддәт инанмады.

О дүшүндү аябаан

Һәм дә...дәһшәтә кәлди бу бөјүк е'тирафдан

Һәлә бир аз горхду да.

Деди: «Бәлкә дәлидир

Јох, јох!.. Бу күлмәлидир

Мән көрмүшәм, көрмүшәм өзкәсини сатаны

Анчаг мән көрмәмишәм

Фәлакәтин гојнуна

Өз-өзүнү атаны...

Нә гәрибә адамдыр һеч гырпмадан көзүнү

Сатыр өзү-өзүнү...»

Прокурор дүз үч ил

Мәјәр чалышмамышмы

ону долашдырмаға?

Ов өз ајагларыјла
Кәлиб инди...ишә бах
Өзү кечир гырмаға.
Бәс инди о нејләсин?
Нә чаваб версин она—
Бу вичдан овчусуна?
Јорур, башыны јорур
Бизим кинли прокурор,
Нә гәдәр истәмишки,
Һәким онун өнүндә
Дурсун мүгәссир кими.
Будур кәлиб һәмән күн,
Тәһдид едә билмәјир
О, бәс нечин һәкими?
«Мәндәки бу һал нәдир?
Инсан чох гәрибәдир».
О, һәкимин өнүндә
Јумаг кими кичилир
Бир тәгсири вар кими.
Будур инди дајаныб
Күнаһкарын өнүндә
Өзү күнаһкар кими.
Прокурор дүшүнүр,
Һејрәтинин одуна
О алышыр, о јаныр.
Ағлы белә ишләмир,
Ағлы белә дајаныр.
Дүшүнүр јана-јана
«Инсана бах, инсана!
Көр нә гәдәр бөјүкдүр, онун гәлби, вичданы
Бәс мән инсан дејиләм?
Бәс мәндә вичдан һаны?

Ахы...доғрусу...мән дә
Ејвазын өлүмүндә
Күнаһкарам беләчә
Бәс нечә?
Әјәр күнаһкарамса...бәс мән нијә?
Дајанды...
Фикринин атәшиндә сөзләр алышды, јанды
Дилләнди үрәјиндә тамам өзкә бир үрәк
Јалһыз инди өзүнү о, көрдү олдуғу тәк.
Чаһанжирсә данышыр
Вичданынын сәсиндән
Гүввәт алыр сәси дә.
Дејән күлүр көзләри, ачылыр чөһрәси дә.
Јүнкүлләшир елә бил
Јох, бу о инсан дејил.
Ишыг кәлмиш көзүнә
Тапыб артыг өзүнү, о, гајытмыш өзүнә
Прокурор дилләнир:
— Мә'нәви изтираблар
Әзиз доктор, мәнә дә
Бир аз танышдыр, таныш
Әзаблардан мәним дә чанымда һал галмамыш
Достум, сән дә өзүнү јаман әлдән вермисән
Анчаг бу әзаблары сәнә Әлјар верибсә
Мәнә дә сән вермисән.
Һәким деди:—Билирәм, гәрибәдир бу инсан
Чәкдијин әзаблары һисс етмишәм узагдан.
Мән дә дүшдүм ахырда сәнин күнүнә...бир
бах...
Бир фәргимиз вар анчаг:
Икимиз дә јанырыг заман-заман, анбаан,
Сән гүрурун учундан, мән сәһвимин учундан.

Күнаһкарыг, күнаһкар биз дүнән дә, бу күндә.
Сән ганунун өнүндә, мән сәһһәтин өнүндә.
Сәни билмирәм... Анчаг мән чәза истәјирәм
Мүгәддәс ганунларын өнүндә баш әјирәм

Чәзамы вер амандыр,
Белә галмаг јамандыр
Өлдүрдү вичдан мәни,
Өлдүрдү үрәк мәни
Мәһкәмәјә чәк мәни!

Вичдан мәһкәмәсиндән
Азад ејлә мәни сән!

Прокурор деди ки, көзләсин бир аз
Бу ишдә тәләсик сөз демәк олмаз.
Елә ки Чаһанкир чыхды гапыдан,
Баһадыр дәриндән бир нәфәс алды.
Тутуб әлләрилә башыны бир ан,
О, гәмләр ичиндә хәјала далды.

Чаһанкир дәрдини дејәндән бәри
Баһадыр көксүндә бир ағры дујду.
О баша дүшмүрдү, ешитдикләри,
Хәјалмы, доғруму, ја јухумујду?

Бир анда кичилди елә бил отаг.
Диварлар јыхылыб кәлди үстүнә
Дәһшәтдән титрәди бәдәни зағ-зағ,
Сөјләди:—Мән кимәм?
Мәндә бу һал нә?

«Мән кимәм?»

Дәриндән бир дә чәкди аһ.
Дејән өз-өзүнү тамам унутду.

Ајнаја чевириб гәлбини чәрраһ,
Демә, Баһадырын өнүндә тутду.

Баһадыр дүшүндү үч күн, үч кечә,
Ишә дә чыхмады, «Хәстәјәм» деди.
Үз-үзә, көз-көзә, дуруб кизличә
Гәлбијлә нә гәдәр сәһбәт ејләди.

«Јаманча дәјишди көзүмдә аләм
Елә бил дөшәјим тикан-тикандыр.
Мән нијә кечәләр јата билмирәм
Һараја гачыбдыр бу јуху андыр?..

Мән өз дүшмәними кәздим кәнарда
Интигам ешгилә јаныб јахылдым.
Удуздум һәмишә бу говгаларда,
Ахырда гисасы өзүмдән алдым.

Дејәсән көзләрим ачылыр мәним
Баһадыр! Јанылма, һәјата дүз бах!
Кәнарда дејилмиш демә дүшмәним,
Мәним өзүмдәјмиш, өзүмдә анчаг!..»

Узаныб јатаға о, салыр јада
Јүз дәфә, мин дәфә бүтүн һәр шеји
Чыхмыр хатириндән, хәстәханада
Ејвазын үстүнә һүчум чәкмәји.

«Сәһвән өлдүрсә дә чәрраһ Әлјары,
Чәкир әзабыны «сучлујам» дејә.
Мәнсә билә-билә өлдүрдүјүмүн
Нијә әзабыны чәкмәдим, нијә?

Жаманча дэјишди көзүмдө аләм,
Елө бил дөшөјим тикан-тикандыр.
Мән нијө, мән нијө јата билмирөм?
Һараја гачыбдыр бу јуху андыр!

Дөшөјим, балышым јумшаг олса да,
Нијө јатаммырам?
Анладым даһа!
Дүнјада вичданын тәмизлијиндөн
Јумшаг бир дөшөкчө танымырам мән...»

Чаһанкир көзләди,
Көзләди һәр күн.
Көзләди бир һәфтө һәр саат, һәр ан.
Анлаја билмәди, ахы бәс нечин,
Бир хәбәр чыхмасын прокурордан?

Һәким чох дүшүндү...
Анчаг о күндөн
Бир аз ачылмышды гашы, габағы,
Дәрдини Әлјара данышмаг үчүн,
Кәлди гәбристана бир ахшам чағы.

Кәлди...
Бир кизилти дүјду чанында
О кимдир?
Јериндө дајанды бирдән.
Диксинди,
Ејвазын гәбри јанында
Гаралты дэјинчө көзүнө кендөн.

«Бәлкә гара басыр мәни дө?
Олар!



Чыхарыб јајлыгы көзүнү силди.
Јох, јох! Јанылмырам, өзүдүр ки вар,
Бу одур!..»

Чаһанкир кері чәкилди.

Дуруб сејр еләди ону кәнардан
Һәкими көјрәлтди көрдүјү сәһнә.
Бир сәс ганадланды гәлбиндән бу ан:
«Инсан нечә олса инсандыр, јенә...
Баһадыр, Баһадыр, ешг олсун сәнә!...»

Дөндү гәбристандан
О, шад, о хәндан.
Хәјалы улдузла, ајла өпүшдү.
«Демәк е'тирафым јеринә дүшдү,
Е'тираф кәтирди өзкәсинә дә.
Алгыш тәмизлијә, алгыш јенә дә!...»

Бир хәбәр ешитди Чаһанкир сәһәр.
«Бакыја көчүбдүр Баһадыр тамам...»
Јериндән ојнатды ону бу хәбәр.
Сорушду: «нә заман?»
Дедиләр:—Ахшам!.

«Демәк дүнән ахшам, гәбри башында
Баһадыр Ејвазла видалашырмыш...
Вичданла гүрурун сон савашында
Зәфәр һаггын олду, һагга мин алгыш!...»

Бакыда
О, кәлди дарүлфүнуна
Тапды өз ағ сачлы мүәллимини.
Бүтүн әһвалаты данышды она
Һакимин өнүндә мүгәссир кими

Бир шеј кизлѣтмѣди Баһадыр ондан.
Гѣлбини атѣшѣ тутуб ѣритди.
Дѣрс алыб чѣрраһын е'тирафындан
Бүтүн ишлѣрини е'тираф етди.
Ахырда башыны галдырыб гоча
Сүздү шакирдини, сүздү дојунча.
Деди:—Бу һѣјата ачыб кѣзүнү
Һѣр кѣс ѳз-ѳзүнү дѣрк етсин кѣрѣк.
Инди ки, сѣн кѣрдүн ѳзүн-ѳзүнү
Ислаһ јолундасан, оғлум, сѣн демѣк.

Е'тираф ејлѣјѣн һѣр шеји анлар
Ондан да дѣһшѣтли бир чѣза һаны?
Һакимин һѣкмүјлѣ чѣза аланлар
Бѣ'зѣн дѣрк елѣмир ѳз кұнаһыны.

Јѣгин чох дүшүнүб, чох дашыныб сѣн,
Нѣһајѣт, кѣнлүнү бүсбүтүн ачдын.
Дѣвлѣт хѣбѣрсизкѣн ѣмѣллѣриндѣн
Һѣр шеји апачыг сѣн ѳзүн ачдын.

Јахшыча дѣрс вериб сѣнѣ о һѣким,
Унутма һѣч заман бу гѣзаны да.
Сѣн һѣм һаким олуб, һѣм дѣ мүттѣһим
Һагг илѣ вермисѣн ѳз чѣзаны да.

Мүѣллим деди ки, оғлум, бу кұндѣн
Сѣни сахлајырам ѳз јанымда мѣн.
Тут елмин мүгѣддѣс, о пак јолуну
«Һүгүт вѣ е'тираф»—ишлѣ сѣн буну
Сѣн һалал зѣһмѣти сев индѣн белѣ,
Һавајы кечирмѣ бирчѣ аныны,

Јалныз зѣһмѣт илѣ, алын тѣријлѣ
Гуртара билѣрсѣн ѳз вичданыны...

Нѣгтѣ гојмаг үчүн изтираблара
О кұндѣн бағланды о, китаблара.
Елмин јолларында ѣзмлѣ дурду,
Охуду, охуду...
Охудугча о,
Барыша билмѣди ѣмѣллѣријлѣ
Јуду кұнаһыны алын тѣријлѣ.

Јазды, јаздығыјла алышды, јанды,
Гатлашыб ѣзаба иллѣрдѣн бѣри.
Јаздыгча ѳнүндѣ кѣлиб дајанды
Бүтүн ѣмѣллѣри, бүтүн ишлѣри.

Һавајы кетмѣди онун ѣзабы,
Јазды.
Варағлара бошалды синѣ
О, бир китаб јазды,
Һѣмѣн китабы,
Һѣср етди ѳз һѣјат мүѣллиминѣ.

Е П И Л О Г

Бу кұн кѣнүл ачан бир тѣнтѣнѣ вар
Шѣһѣр клубунда ахшамдан бѣри.
Јубилѣј кѣчѣсидир... Сонсуз алгышлар...
Титрѣјир салонун пѣнчѣрѣлѣри.
Ахыр јубилјара верирлѣр сѣзү
Чѣрраһа зиллѣнир һамынын кѣзү.
Чѣлијини јѣрѣ о дѣјѣ-дѣјѣ

Аста аддымларла галхыр күрсүжә
— Гардашлар, бачылар, сағ олун сизи
Үрәкдән сыхырам әлләринизи.
Мән, лајиг дејиләм бу тә'рифләре
Дејирәм, демишәм буну јүз кәрә.

...Бу бөјүк эзабдан дејирәм бәлкә
Гуртарам өмрүмүн сон чағларында
Хошбәхт о кәсдир ки, јохдур бир ләкә
Өмүр китабынын варағларында.

...Өзкәнин данлағы хошдур мин кәрә
Вичдан данлағындан, өз данлағындан.
Хошбәхтдир ујмајыб өзкә сәсләрә
Вичданын сәсини динләјән инсан.

Һәким гуртарынча бу һекајәни
— Гардашлар, инди дә динләјин мәни
Мәним дә сизләре сөзүм вар—дејә
Баһадыр инамла чыхды сәһнәјә
Данышды,
Гајытды өтән күнләре
Сөзләр инчи кими дүзүлдү чин-чин.
Ағ сачлы башыны әјди јүз кәрә
Өнүндә өз һәјат мүәллиминин

Тез галхды ајаға бүтүн салон да,
Баһадыр баш әјди салона тәкрар.
Сыхыб Чаһанкирин әлини сонда,
Верди китабыны она јадикар.

Һачыкәнд—Бакы.
1961.



Шәби-кизгән

«Фүзули...аләми инсанијјәтдә тамам
гәмзәдәләрин вә мөһнәткешләрин јүк-
ләрини кәтүрмәк вә мәзлумларын
һалына јанмаг үчүн хәлг олунубдур».

Ф. Көчәрли.



ПРОЛОГ

Сән мәним эн бөжүк устадым олдун,
Еј ана јурдумун бөжүк шаири.
Вәтән көјләриндә күн тәк доғулдун,
Ишығын бүрүдү гәринәләри.
Лаләләр ачылды синәндә гәмдән,
Әмәлләр, арзулар шаирисән сән!

Нә вар белә, нә дејирсән?
Нијә белә титрәјирсән,

еј гәләм?

Мән елә бир каината бу күн учмаг истәрәм,
Ки, онун һәр сәјјарәси бөжүк бир каинатдыр.
Еј илһамым, о әлчатмаз зирвәјә мәни чатдыр!
Еј гәләмим, күнәш кими алышајдын, јанајдын.
Сән ағачдан, көмүрдән јох, поладдан

јаранајдын.

Сүр'әтини илдырымдан алајдын дејирәм ки,
Елә бәһри-мүһитә мән чуммаг истәјирәм ки,

О дәрјанын һәр гәтрәси бир сәнәт инчисидир. |
Һәр дамласы атәш олуб үрәкләри исидир.
Еј гәләмим, күнәш кими алышмасан, јанмасан,
Еј илһамым, дәрја кими чошуб далғаланмасан
О дәрјанын сирләрини көрә биләрсәнми сән?
Дәрја јарат о дәрјанын һәр кичик гәтрәсиндән.
Онун һәр бир тәлатүмү мәнә танышдыр—

дедим.

Гәввас олуб о дәрјада мән чох үзмәк истәдим.
Батдым бирчә дамласында, дамласы да

дәриндир,

Бурда фәрман гәзәб долу чошгун

ләпәләриндир,

Ләпәләрин гучағында долашдым ахшам-сәһәр,
Көзләrimi гамашдырды дибиндәки инчиләр.

Дәрк етмәдим мә'насыны, чан һејрәтдән

учунду,

Һејрәтимин шахтасында идрак донду,

нә донду!

ИКИ МҮӘЛЛИМ

Һејрәт, еј бүт, сурәтин көрдүкдә лал ејләр мәни,
Сурәти-һалым көрән, сурәт хәјал ејләр мәни*.

Бир әлиндә китабча, бир әлиндә јасәмән,
Мәһәммәд аста-аста гајыдыр мәдрәсәдән.
Бир гајғы кизләнибдир дүјүнләнмиш гашында,
Бир дүнјанын сирри вар о далғын бахышында.
Нечин көрән о белә пәришан, пәжмүрдәдир,

* Фәсилләрин әввәлиндә гара һәрфләрлә јазылан
бүтүн эпиграфлар Фүзулининдир.

Нә дүшүнүр, нә аныр, үзүндәки гәм нәдир?
Бәлкә чаван шаирин бир гәза вар башында?
Гәлбинә гармы јағыб өмрүн баһар јашында:
Нијә о далғын кедир, нијә пәришан кедир?
Елә бил һәр ан онун чанындан бир чан кедир
О, бир дөнкә башында кәлиб сакит дајаныр,
Шам кими сакит дурур, шам тәк ичиндән
јаныр.

Бахышлары санчылыр балача бир ејвана,
Арзусу бир күл олуб о ејвандан бојлана...
Гијамәтми гопар, аһ!.. Бунлар әбәсдир, әбәс!
Арзу дан улдузудур, о һәр саат көрүнмәз.
Изтираблар, әзаблар ачарыдыр арзунун,
Чох-чох дашлы, кәсәкли јоллары вардыр онун.
О, бинанын өнүндә кәзинир јана-јана,
Дүшүнүр: «Бир гуш олуб гонајдым о ејвана.
Аһ... ја да бир парчачыг долан булуд олајдым.
О ејваның үстүнә кәлиб көлкә салајдым.
Ахы бунлар нәдир ки, әлиндә кор фәләјин?
Қаш чичәји олајдым ејвандакы дибчәјин.
Бахајдым, һеј бахајдым мән ордан өз

Лејлама.

Ешгими сөјләјәјдим кечә-күндүз Лејлама.
О, мәнә су сәпәндә тохунајдым әлиңә,
Ја бир дамчы су олуб мән гонајдым әлиңә...»
О дүшүнүр...

Саатлар кәлиб кечир ан кими,
Јер күнәшин башына дөнүб доланан кими,
Доланыр, һеј доланыр о, бинанын башына.
Дүнјанын ән мөһтәшәм бинасыдыр бу бина
Шаир Мәһәммәд үчүн!..

Севән о үрәк үчүн

Елэ бил бу бинанын үстүндөн доғурду күн...
О үрэк үчүн јәгин,
Бу бинанын өнүндөн кечир јолу Кә'бәнин...
Дүшүнүр: «Бу бинаны тикән устаја гурбан,
Елэ бил ки, нур јағыр онун даш-диварындан.
Јанды илһам чырағым
Бу бинада бәсләнән бир гызын нәфәсиндән.
Нәјатымы, ешгими о гыза борчлујам мән...»

Асылыр нәзәрләри
Сырға кими бу заман,
Дибчәкдәки чичәјин
Көрпә будағларындан.
Горха-горха јохлајыб
О, солуну, сағыны
Атыр бу дәм ејвана
Јасәмән будағыны...
Ата чыхыр ејвана,
Нәзәр салыр дөрд јана—
Кимсә дәјмир көзүнә,
Дејинир өз-өзүнә.
О, көксүнү өтүрүр,
Јасәмәни көтүрүр.
«Лә'нәт шејтана»—дејә
Әзиб атыр күчәјә.

Әзилән јасәмәнә баха-баха Мәһәммәд,
Дүшүнүр өз ешгини гәлби јуха Мәһәммәд:

МӘҢӘММӘД

— Еј мүәллим, сән мәнә нечә ил дәрс демисән,
Инди белә көрүнүр һәр шеји тәрс демисән.
Сәнин чијәрпараны мән сеvirәм, нә олар?

Көз көрдү, көнүл севди, мәним нә кұнаһым
вар?

Бир-бир өјрәтдин мәнә отуз ики һәрфи сән.
Отуз ики!.. Бу гәдәр һәрфләрин ичиндән,
Үчүнү сәнин гызын—Лејла өјрәтди мәнә.
Нејранам бу үч һәрфин һөкмүнә, гүдрәтинә,
Одур мәним синәмдә атәш олуб һеј јанан,
Ајин, шин вә бир дә гаф!.. бу үч һәрфдән
јаранан.

Ешг сөзү сөзләрин султаныдыр, тачыдыр,
Ешг нәјат ағачыдыр!
Сән дә, мән дә, Лејла да бу ағачын барыјыг,
Торпагдан атәш алан ешгин аловларыјыг.
Гара торпаг олса да, илк вә ахыр јеримиз,
Ешгдир тинәтимиз, ешгдир чөвһәримиз.
Сән өјрәтдин, сән мәнә шәклини бу һәрфләрин,
Гызынса үч һәрф илә бу сонсуз көјүн, јерин,
Инсан дујғуларынын сиррини ачды мәнә.
Ешгимлә вагиф олдум бу дүнјанын сирринә.
Зәһмәтини данмырам, чох борчлујам сәнә мән;
Сән нәјат кәлмәсини јазмағы өјрәтмисән,
Нәјатын сирринисә гызын өјрәдиб мәнә,
Мән борчлујам Лејламын о сәһрикар һүснүнә.
Дилини өјрәтмисән
Китабларын мәнә сән.

Оса мәнә өјрәдиб тәбиәтин дилини,
Онун сирли дилини, онун чәтин дилини.
Инди мән анлајырам ешг имиш һәр нә варса,
Бәли, кимин гәлбини ешг атәши јахарса,
Дүнјаны дәрк ејләјәр, ешг бир амал имиш,
Сәнин мәнә вердијин «елм гејлү гал» имиш.
Еј мүәллим, нејнирәм чансыз китаблары мән?

Эн бөжүк китаб онун хүснүдүр...шөлөсіндөн
Ишыгланыр мәнимчүн мүбһәм сирри

чаһанын...

Ешг бир мәһвәридир бизим гоча дөвранын...
Еј мүәллим, оланы сөjlәдим сәнә jалныз,
Өзүн сөjlә, һансыныз гүдрәтли устадсыныз?
Кәндли гызыдыр анам, бир пешәкардыр бабам.
Өзүм дә, еј мүәллим, jазылмамыш китабам.
Сәнин әлиң бөжүкләр, шаһлар әтәјиндәдир.
Үзү дөнүк дүнjанын һөкмү, күчү сәндәдир.
Сән шаһларын бағындан чох мејвәләр

дәрмисән,

Сән өз чијәрпараны һеч мәнә верәрмисән?—
Дејә көкүс өтүрүр, о дәриндән-дәринә,
Чеврилиб jаваш-jаваш үз гојур евләринә.

Ч А Н J А Н Ы С Ы

Ешгдир ол нәш'еји-кабил ким ондандыр мүдам,
Мејдә тәшвири-һәрарәт, нејдә тә'сири-сәда.

Мәдрәсә һүчрәсинә jығылыбдыр чаванлар,
Сәнәтә, ше'рә даир фикир jүрүдүр онлар.
Бири дејир: һәjатын һүснү, сүсүдүр сәнәт,
Бири дејир: үрәјин дөјүнтүсүдүр сәнәт.
Бири дејир ки, сәнәт тәбиәтин сәсидир,
Бири дејир ки, сәнәт ешгин илаһәсидир.
Бири дејир ки, сәнәт һәр бир шејдән инчәдир,
Бири дејир ки, сәнәт адичә әjlәнчәдир.
Бири дејир ки, сәнәт чөлб едә билмир мәни.
Бири дејир ки, сәнәт инсан дүшүнчәсини,

Фикрини, хәjалыны учурур ганадында...
Тәләбәләр ичиндә Әбдүл Кәрим адында
Бир сиваслы* да варды,
Мүдавимләр һамысы она һөрмәт гојарды.
О кечибдир һәjатын шахтасындан, гарындан,
Ағлыjла, тәмкиниjlә сечилир достларындан.
Һәм дә көзәл неј чалыр, о чалыр jана-jана,
Ешидән һејран галыр онун маһныларына.
Тәләбә достларындан о, jашлыдыр бир гәдәр,
Һәмишә олдуғу тәк јенә бүтүн нәзәрләр
Jалныз она дикилир,

Тәмкинлә, аста-аста

Данышыр Әбдүл Кәрим:

— Еј мәним әзизләрим,
Сәнәт дәрjаја бәнзәр, онун мин бир һалы вар,
Онун сирләрлә долу чаһи вар, чөлалы вар.
Киминин бу дәрjада көрдүjү чөр-чөп олур,
Кими дә дибиндәки инчиләрә вурулур.
Мәнчә, чан jанғысыдыр, ше'р, сәнәт, а достлар,
Кимин ки, үрәјиндә бир jанғы вар, бир сд вар.
О, дәрк едәр сәнәти,
Инсан мәһәббәтидир jарадан һәр сәнәти,
(Мәһәммәдә бахырды о, бунлары дејәркән.)
Сорушун, неј чалмағы нечә әјрәнмишәм мән?
Бунун өз тарихи вар.—
Јенә она дикилди суал долу бахышлар.
О, башыны јелләдиб бир аһ чәкди дәриндән,
Аһ алова чеврилиб сачылды көзләриндән.—
Һәр күнүн өз һөкмү вар.

* С и в а с — Түркиjәнин гәдим шәһәрләриндәндир.

О Чалдыран говгасы* башлананда, а достлар,
 Делиганлы чавандым;
 Султанын фәрманыны вәтән чағрышы сандым.
 Халгым чағырыр дејә
 Кетдим мұһарибәјә.
 Ган јох иди көзүмдә,
 Мин асланын күчүнү һисс едирдим өзүмдә.
 Нечә говгаја дүшдүм,
 Кечә-күндүз дөјүшдүм.
 Јорулмадым бир ан да,
 Һәр дәфә гылынчымы саға-сола чаланда
 Нечә шаһ әскәрини мән торпаға сәрирдим,
 Гәһрәман олдуғуму һамыја көстәрирдим.
 Каһ әлдән, каһ ајагдан, каһ башдан алдым
 јара,
 Анчаг мәнәл гојмадым чандакы ағрылара,
 Мин бир говгаја дүшдүм.
 Кечә-күндүз дөјүшдүм.
 Анчаг бир күн...аһ...о күн...
 Илк дағыдыр өмрүмүн,
 О күн мәним инди дә јадыма дүшән заман
 Түстү галхыр башымдан,
 Одсуз, көзсүз јанырам.
 Мән о күнү инди дә гәм ичиндә анырам.
 Гылынчымы сијириб ат белиндә сүзүрдүм,
 Бу вахт бирдән өнүмдә бир шаһ әскәри
 көрдүм.
 Дөнүб гачмаг истәди көрән кими о мәни,
 Мәнсә мачал вермәјиб тез һагладым дүшмәни.

* Чалдыран мұһарибәси 1514-чү илдә түрк һөкм-
 дары Султан Сәлимлә Азәрбајҗан һөкмдары Шаһ Ис-
 мајыл арасында олмушдур.

О дөнүб мәнә бахды, аман о нечә бахды!
 Елә бил ки, һәр көзү ган долу бир чанахды.
 О бахышлар бу заман
 Рәһмсиз бир овчудан
 Рәһм, аман диләјән аһу тәк јалварырды.
 Көзүм гызмышды мәним, мәндә инсафмы
 варды?
 Ендирдим гылынчымы күрәјинә архадан,
 О јыхылды. Бу заман
 Бир неј дүшдү, гарғы неј, онун голтуг
 чибиндән,
 Дијирләнди кәнара...
 Дөнүб нејә бахды, Мән
 һејрәтлә бахдым она.
 Бахдым јанагларындан сүзүлән көз јашына,
 Јохса о ағлајырды?
 Бәли, бәли, бу ара
 Көзләрини зилләјиб учан ағ булудлара
 Өмрүнүн дәфтәрини бәлкә вараглајырды.
 Дә'нәт шејтана дедим...
 Бу дәһшәтли сәһнәдән узаглашмаг истәдим.
 О зарыја-зарыја мәнә «јахын кәл»—деди.
 «Сәнә бағышлајырам, кет о неји ал»—деди.
 Мәнә неј бағышлајыр, аман аллаһ, буна бах.
 Онун үрәјинә бах, онун дүјғусуна бах!
 Мән тез ендим атымдан, әјилдим она сары,
 Синәмә дағ чәкирди һәзин пычылтылары.
 О данышды. Сусду көј, сусду јер, сусду
 һәр јан.

Тәзәчә евләндији, көзләри јолда галан
 Арвадыны анды о, көрпәсини анды о,
 Аһ чәкиб дајанды о.

Башыны гучагладым,
Һөнкүр-Һөнкүр ағладым.

Һәҗатымда илк дәфә нифрәт етдим өзүмә
О, сөнән көзләриҗлә бахыб мәним үзүмә:
— Гардаш, олан олубдур, сән җахамы ач,—

деди.

Аман аллаһ, аҗ аллаһ, о мәнә «гардаш» деди.

Җахасыны тез ачдым,

Деди:—Неҗи вер бәри.

Вердим, алды, әсирди җарпаг кими әлләри,
Додағына апарды, сәсләр титрәди...чалды.

Булудлар топаланды, күнәш сөндү, гаралды.
О, неҗими чалырды, неҗми чалырды ону?

Үрәжинин гәмини, ешгини, арзусуну

Гатды җетим секаһда о, неҗин фәрҗадына.

Елә бил чағырды кимиҗсә имдадына...

Од чыхырды елә бил о җаныглы нәфәсдән,

Гана дөнмүш үрәжим парчаланды бу сәсдән.

Бу сәсдән чыраг кими каһ җаныр, каһ

сөнүрдүм.

Далыб неҗин сәсинә дүшүнүр, дүшүнүрдүм:
«Нечин дүшмән едирләр инсаны инсанлара,
Сәбәб нәдир көрәсән бу күнаһсыз ганлара?
Нәдән өтрү мән ону бу күнә салдым көрән?
Төкүб онун ганыны нә газандым ахы мән?
Онун нәғмәсиндәки җаныглы халлара бах,
Ширин арзулара бах, инчә хәҗаллара бах.
Тәк онунку деҗилдир бу халлар, зәнкуләләр,
Мәнә дә чох доғмадыр бу кушәләр, наләләр.
Дүнҗа әсиркәмәҗиб әзабындан ону да.
Мән онун нәғмәсини, ешгини, руһуну да
Анлаҗырам, дүшмәним

Ола билмәз о мәним!

Еләҗсә, аһ, еләҗсә бәс бу кәсә-кәс нечин?

Җылынч вериб әлинә шаһла султан бәс нечин

Бирдәрдли гардашлары гырдырыр

гардашлара?

Мәним җарам деҗилми

Бу җазығын көксүнә

Инди вурдуғум җара?

Җаралы да бу заман

Җәгин мәнә бунлары

Сөҗләмәк истәҗирди.

Сөзлә демәди анчаг, сөзү секаһа верди...

Одуну, җанғысыны, неҗ дә үрәкдән алды,

Неҗ үрәкдән үрәҗә бир инчә көрпү салды.

Бирдән нәғмә кәсилди...

Көрдүм артыг кечинмиш...

Ағлаҗа-ағлаҗа мән,

Ону дәфн етдим һәмән.

Јухудаҗдым елә бил, мән аҗылдым јухудан.

Даһа мәнә башга чүр көрүнүрдү бу чаһан:

Артыг һәр шеҗи билдим,

Өлдүрүб о җазығы мән өлүкән дирилдим.

Җылынчымы туллаҗыб о андача җерә мән,

О мәрһумун неҗини тахдым онун җериндән.

Өҗрәнмәҗә башладым о күндән неҗ чалмағы,

Ону мәнә өҗрәтди чан җанғысы, көз дағы.

Сәнәт чан җанғысыдыр, мәнә көрә, а достлар,

Бу дүнҗанын одуна кәрәк җана сәнәткар».

О бунлары деҗәркән Мәһәммәдә бахырды,

Мәһәммәдин көзүндән сел кими җаш ахырды...

Бу јаш, «Инсан инсанын гардашыдыр»—
«Сәнәт чан јанғысыдыр, көз јашыдыр»—
дејирди,
дејирди.

И К И Н Ә Д И Ј Л Ә

Фүзули, дәһрдән кам алмаг олмаз олмадан кирјан
Сәдәф су алмајынча әбри нисандан көһәр вермәз.

Әјләшиб Мәһәммәд отағында тәк,
Ојнашыр үзүндә гәм булудлары.
Бајырда чүчәриб мин күл, мин чичәк,
Әријир гәлбиндә дағларын гары.
Үзүндән, көзүндән төкүлүр кәдәр,
Гәмләр дөвләтидир, дәрдләр варыдыр.
Ағаран дан јери, гызаран көјләр,
Онунчүн Лејланын јанағларыдыр.
Боғур өз дәрдини о, јана-јана,
Ахытмаг истәмир көз јашларыны.
Гаралан үфүгләр андырыр она
Лејланын кәдәрли бахышларыны.
Мәһәббәт дүнјаны анлатмыш она,
Лејла Мәһәммәдчин ешгин адыдыр,
Гыврымсач, бәстәбој, гаракөз Лејла
Онун дүнјасыдыр, кайнатыдыр.
Баһар өз күлләри, чичәкләријлә
Лејланын адыны јазмыш дүзләрә.
Чөлдә пычылдашан јарпағлар белә
«Лејла!», «Лејла!»—дејир күндә мин кәрә.
— Јазмаг!..

Нәдән јазмаг?
Озанлар кими
Нәғмәјә чевирим мәләббәтимиз?
Төкүммү гәлбимин бүтүн варыны?
Һичран кечәсинин әзабларыны
Јазым һансы сөзүн гүдрәтијлә мән?
Аһ!.. Нечә сөјләмәк?

Һардан башламаг?
Нә гәдәр чалышыр, көзү өнүндән
Лејланын хәјалы чәкилмир анчаг...
Лејла ше'р кими, нәғмәләр кими
Сәсләнир ашигин гулағларында.
Лејла гызыл донлу бир сәһәр кими
Сүзүлүб гапыдан кирир бу анда.

М ә һ ә м м ә д

— Аман, бу хәјалмы, рә'јамы? Әсла
Јох, бу хәјал дејил, өзүдүр...
Лејла!

Л е ј л а

— Мәһәммәд!

М ә һ ә м м ә д

— Аһ, Лејла, де, бу сәнмисән?
Еј күнәш, сән көјдән јерә енмисән?

Л е ј л а

— Ешгдән гүдрәтли дүнјада нә вар?
Мәһәббәт јери дә көјә галдырар.

Мəһəммəd

— Сəн одму, атəшми, ја мəш'əлмисəн?
Лејла, сөјлө, бура нечə кəлмисəн?

Лејла

— Дедим ки, мəһəббəт кəтирəр...атам,
Мəним һəр ишимə кəз гојур мұдам;
Мəни мəктəбə дə бурахмыр артыг.

Мəһəммəd

— Ешгин кəјлəринə чəкдү гаранлыг.
Инди биз нејлəјəк?

Лејла

— Сəн јаз, сəн јарат,
Севмəк бир һəјатдыр, јазмаг бир һəјат.

Мəһəммəd

— Сон чарəм будурса гој дəрдим, сəрим
Мəним фикирлəрим, дүшүнчəлəрим,
Ешгим кағызлара сүзүлсүн дən-дən,
Гара сачларынын рəјиһəсиндən.
Сəнсиз гəһр едəрди бу чаһан мəни,
Сəнсən бу чаһана бағлајан мəни!
О күн ки, гəлбими мən сənə вердим,
Һəр шеј кəзлəримə кəрүндү ајдын.
Варлыгы нечлијə мən дəјишəрдим
Экəр бу дүнјада сən олмасајдын.
Доғрандым, кəсилдим мən дилим-дилим,
Дүнја əзəб еви, өмүр вəфасыз.
Кəрдүјүм һəр шејə инан, севкилим,
Сəнин кəзлəринлə бахырам јалныз.

Һара бахырамса кəрүрəм сəни,
Гуш сəси, чај сəси, сəнин сəсиндир.
Чəкəндə кəксүмə күлүн əтрини
Санырам бу сəнин өз нəфəсиндир.
Гара кəзлəриндə батырам сəнин—
Бу кəзлəр дəрјадан, кəјдən дəриндир.
Булуда дејирəм сачындыр јəгин,
Күллəр мənə бахан нəзəрлəриндир.
Јарпаглар—əллəрин, чешмəлəр—кəзүн,
Јағыш дамчылары—кəз јашларындыр.
Дүнја јаранмысан мəнимчүн өзүн,
Бахышым да сəнин бахышларындыр.
Китабам, кəл мəни ач вараг-вараг.
Кəр нəлəр чəкмишəм бу зəманəдən.
Вəфасыз билдијим дүнјаја анчаг
Сəнин сачларынла бағланмышам мən.
Дəрк едə билмəздим дəһри, варлыгы
Һејран олмасајдым кəзəллијинə.
Һүснүнүн əсрары, фүсункарлыгы
Ана тəбиəти андырыр мənə.
Сəнин мəһəббəтин тəбиəт гəдəр
Кенишдир, əлвандыр, дəриндир, күлүм.
Гəрибə олурмуш дүзү севəнлəр,
Гəлбими сən өзүн кəл диндир, күлүм.

Лејла

— Мən ки, инанырам сəнин ешгинə.

Мəһəммəd

— Демишəм, севкилим, дејирəм јенə:
Сəнин үрəјиндир јурдум, мəскəним,
Мəһəббəт əгидəм, динимдир мəним.

Севирәм!

Севәнә нә ганун, нә дин?

Нәбиси чанандыр севән кәсләрин.

Бирдән башга дини гәбул ејләјән

Бир гәриб јолчуја бәнзәјирәм мән.

(Кәлин гынамајын әсла сиз ону)

Бу динин һансы бир дин олдуғуну

Билмәдән, билмәдән еһкамларыны,

Танымадан онун имамларыны

Она кор-корана мән инанмышам.

Бу дини ән бөјүк бир дин санмышам.

Бу дини јаратды өз мәһәббәтим,

Бир дәрди ејләди јүз, мәһәббәтим.

Лејла

— Анд олсун улдуза, анд олсун күнә,

Ешгинин күчүнә, бөјүклүјүнә

Өз варлығым кими инанмышам мән

Илк дәфә мәктәбдә көрүшүмүздән.

Бу бөјүк ешг ки, бу күн сәндә вар,

Судан од чыхарар, оддан су алар.

Сәнин бу фүсункар мәһәббәтиндән

Инчиләр јарансын!..

Истәрәм ки, мән, !

Ешгинә дәм тутуб көјләр мөләшсин,

Ешгин тарих олуб әбәдиләшсин.

Анчаг бир шәрт илә:

унутма бир ан,

Сән одлар јурдунун өз өвладысан!

Доғрудур, сән инди гүрбәт елдәсән.

Анчаг үрәјиндә јашасын Вәтән.

Вәтәнин өз дили, өз тарихи вар,



Өлсүн Вәтәнини тапымажанлар!
Гој сәнин ше'риндә дил аҗсын Вәтән! —
Онун күләкләри, онун чајлары,
Биз ајры дүшсәк дә өз елимиздән,
Гүрбәтдә өлмәсин дилимиз бары.
Сәнин бу илаһи, илк мәһәббәтин
Елинин дилиндә җазылсын кәрәк.
Сәнин ки, әлиндә дејилдир чәтин
Дөндәриб: «дүшвары асан ејләмәк»
Ахы әрәб, әчәм дилләриндә сән
Җазмысан хејли.
Ширин сөзләрини баша дүшмәјән
Өз елин олмазмы сәндән килејли?
Сән әрәб, сән әчәм оғлу дејилсән,
Сәнин өз дилин вар, өз вәтәнин вар.
Өзкә јелкәниндә сејрә чыхма сән,
Сәнин өз дәнизин, өз јелкәнин вар.
(Ah!.. Вәтән көзәли, ah вәтән гызы,
Сәнә һалал олсун ананын сүдү.
Сәнин сөзләринлә мәним көзүмдә
Вәтән бир пиллә дә галхды, бөјүдү.
Белә өвладлары олан өлкәнин
Әсмәз гара јелләр башындан бир ан.
Еј вәтән көзәли, кәл өпүм сәнин
«Вәтән дили» дејән додагларындан.
Һагг сөзүн гәлбими титрәтди мәним.
Бу Вәтән торпағы гој олсун гәним
Вәтәндә јашајыб онун дилинә,
Руһуна, зөвгүнә, доғма елинә
Хор бахан бишәрәф вәтәнсизләрә!
Ән бөјүк дүшмәндир онлар бизләрә!
Ајлә намусуну чәкәрми көрән

Вәтән намусуҗла јашамајанлар?
Һејһат!.. Һәлә чохдур евини Вәтән,
Ғоһум-гардашыны милләт сајанлар.
Арзусу, хәјалы евинә сыған
Нә билир вәтән нә, ел нә, дил нәдир.
Хырда һиссләрлә јашајан инсан
Мин ил јашаса да гулдур, көләдир!)

Мәһәммәд

— Доғрудур, севкилим, доғрудур бунлар,
Мән Вәтән ешгијлә өтән бир гушам.
Мән сөздән елә бир сүфрә ачмышам,
Әрәб дә, әчәм дә ордан пај умар.
Анчаг о сүфрәдә ағыз ләззәтим,
Мәним өз дилимдир, өз лисанымдыр.
О дилә бағлыдыр арзум, нијјәтим.
О, мәним ешгимдир, һәјәчанымдыр.
Азәри оғлујам... Һејләјим анчаг
Һәр шеји атадан өјрәнир ушаг.
Тәзә чығыр ачмаг чәтиндир, чәтин,
Әбүл-үлаларын, низамиләрин
Ән кичик, ән ачиз шакирдијәм мән,
Ајрыла билмәјиб ән'әнәмиздән
Кәнарда сүрмүшәм ше'р кәмими.
Сәнә мә'лумдур ки, өз гәләмими
Ана дилиндә дә сынамышам мән,
Азәри дилиндә дејирләр бә'зән
Көзәл «нәзми-назик» јаратмаг олмаз,
Инчә мәтләбләрә әл атмаг олмаз.

Лејла

— Јох, јох! Бәс Нәсими, бәс Һәсәноғлу?
Онлар чохдан ачмыш бу чәтин јолу.

Садиг јолчусу ол бу јолун сән дә.
Азәри гызына көнүл верән дә
Көнлүнү бу дилдә кәрәк диндирә,
Зәиф кәлмәләрә оддан чан верә.
Ешгин гүдрәтлидир...

Бу ешг илә сән,

Гара торпаға да рәвнәг верәрсән!
Буну көзләјирәм, мән сәндән буну,
О сонсуз ешгини, бөјүк арзуну,
Өз ана дилиндә әбәдиләшдир,
Ше'рини хаганла, шаһла күләшдир...
Сөһбәт давам едир бир хејли...Лејла,
Даһа бәсдир,—дејә галхыр јериндән.

Мәһәммәд

— Бир аз да әјләшин!

Лејла

— Јох, бәсдир даһа...
Мәһәммәд аһ чәкир јенә дәриндән,—
Нә белә аһ чәкдин, аһын дағлара!

Мәһәммәд

— Һәсрәтин көксүмә вурду мин јара,
Ешит, нәләр дејир бу дөјүнтүләр.
Бәс бизим ешгимиз нә вахта гәдәр
Синәмиз алтында душтаг галачаг?
О, һачан көјләрә ганад чалачаг?
Күлүм, кәлишинә мән өзүм гурбан,
Кәлишин көзәлдир, кедишин јаман.

Лејла

— Сәбр елә!

Мәһәммәд

— Еј мәним күлүм, күлшәним,
Көнүл дөзмүр һичран кечәләринә.
Улдузлар көзләрим олајды мәним
Һәр биријлә мин ил бахајдым сәнә.
Дөвранын кәрдиши камымча дөнмәз,
Синәмдән ган ахар, јара көрүнмәз.

Лејла

— Јанырсан, әзизим, алыш, јан јенә,
Сәнәткар дедијин јанар чырагдыр.
Елин кәдеринә, елин гәминә
Шаир дә јанмајыб ким јаначагдыр?

Мәһәммәд

— Јанырам, десәм дә, демәсәм дә мән,
Мән ки, алышмышам нур олмаг үчүн.
Кечәрәм һәјатын дәбдәбәсиндән
Синәмә чәкилән бирчә дағ үчүн.
Сәбр јолчусујам...

Дәрдин әлиндән

Бүлбүл дејиләм ки, налә чәким мән,
Диниб данышарам вүсал анында,
Көнүл дилә кәлир сәнин јанында.
Сәндән ајрыланда дилим лал олур,
Сирдашым, һәмдәмим тәк хәјал олур.
Көзләрим өнүндә јарадырам мән
Сәнин сурәтини дүшүнчәләрдән.

Инди ки, кедирсән, «Еј афәти чан!»
Кет, онсуз да мәним өз бағрымдасан!
Анчаг мәним сәнә бир бәхшишим вар.
Бу, мәнә анамдан галыб јадикар.
Ешгимдән нишана сахла сән буну—
Дејә о, мүчрудән зәр медалјону
Чыхарыб истәјир таха бојнуна.

Лејла

— Јох, јох!

Мәһәммәд

— Елә бахма, күлүм, сән буна
Бунун гапағында јанан о ишыг,
Шаирин ешгидир, көтүр ешгини.
Сәнә кәрәк дејил бу јар-јарашыг
Онсуз да зијнәтләр бәзәмир сәни.
Бизим ешгимиздән бир хатирә тәк
Бу кичик төһфәни аласан кәрәк.

Лејла медалјону салыр бојнуна,
Доғрусу зијнәт дә јарашыр она...
Чыхыр аста-аста гапыдан онлар.

Лејла

— Мәһәммәд, мәним дә бир бәхшицим вар,
Һәлә һазыр дејил...

Мәһәммәд

— О нәдир көрән?

Лејла

— Шәклини чәкирәм ахы сәнин мән.

Көзүмүн өнүнә кәтириб сәни
Чәкмәк истәјирәм...

Титрәјир гәләм,
Нечә чүр чәкмишәм сәнин шәклини,
Анчаг һеч бирини бәјәнмәмишәм,
Көзләрин елә бил јол чәкир сәнин,
Нәјисә, кимијсә көзләјир мүдам.
О сонсуз һәсрәти әкс еләмәкчин
Көлкә тапаммырам, рәнк тапаммырам.

Онлар аста-аста кечир чәмәндән
Мәһәммәд гымышыр:

— Бир бура бах сән,
Бир бах чәлалына чөлүн, чәмәнин,
Баһар да һүснүнә һејрандыр сәнин.
Баһар зијнәтини сәндән көтүрмүш,
О, сәнә һәр шеји гурбан демишдир.
Сәнин көзләрини јухулу көрмүш,
Отлардан чәлләрә фәрш дөшәмишдир.

Өтүрүб Лејланы шаир бир гәдәр
Гајыдыр евинә...

Јенә фикирләр,
Јенә дүшүнчәләр, јенә хәјаллар,
Елә бил доланыр башына рузкар...

Ә М И Г А Т И Л И

Еј Фүзули, галмышам һејрәтдә билмәм нејләјим
Дөвр залим, бәхт нафәрчам, гәләб чох, өмр аз.

Кечәләр јаман олур,
Кечәләрин гојнунда
Сиррләр пүнһан олур,

Кечәләрин зүлмәти
Удур һәр чинајәти.
Зүлмәтин гучағындан
Чыхыб доғулан сәһәр,
Тәзә анадан олмуш
Адсыз көрпәјә бәнзәр.
Һәлә күнаһы јохдур,
Тәмиздир көј дә, јер дә.
Һәлә пакдыр, тәмиздир
Көрпә кими сәһәр дә.
Һәлә пас көтүрмәмиш
Онун тәмиз үрәји,
Көрпәнин нәфәсидир
Сәһәрин саф күләји.
Елә ки, күндүз олур,
Јахшы-јаман дурулур.
Әмәлләрә, ишләрә
Шаһид кими бахыр күн,
Бүтүн чинајәтләри
Елә бил өртмәк үчүн
Көјләр өз зүлмәтини
Сәрир јерә кечәләр,
Арха дурур елә бил
Чаниләрә кечәләр.
Кечәләр јаман олур,
Кечәләрин гојнунда
Сиррләр пүнһан олур.
Кечәләрин зүлмәти
Удур һәр чинајәти.

Бах, белә бир кечәдә, кечәнин зүлмәтиндә
Гындан чыхды бир гылынч ханын имарәтиндә.
Бу гылынч дүз көксүнә енди Ибраһим ханын.

Дуҗан бир чан даш олду өз һөкмүҗлә заманын.
Күнәш өз телләрини јајан кими дүзләрә,
Кечә өз сирләрини данышды күндүзләрә.
Бағдад бу бәд хәбәрдән чалхаланды бир анда,
Инсан нәләр төрәдир бу вәфасыз чаһанда.
Инсан! Сәнин камалын көјләрдән дә дәриндир,
Дүнјадакы көзәллик сәнин әмәлләриндир.
Сән гадирсән һәр шејә! Бу гүдрәт ки, сәндә
вар,

Бәд әмәлдән нә чыхар?
Инсан, сән ки, дүнјаны дәрк етмисән дәриндән,
Бәс нијә дојмур көзүн дүнја не'мәтләриндән?
Ким өлдүрдү ханы, ким?
Ким төкдү бу ганы, ким?
Кимдир ханын гатили?
Билән билди, динмәди,
«Мәнә нә дүшүб»—деди.
Ханын гардашы оғлу о күн кечди ханлыға,
Әл атды јаманлыға.
Талан етди сарајын дәвләтини, варыны,
Зүлфүгар,
Әмисинин јахын адамларыны
Мәһв етдирди,
Талады бүтүн обаны, ели.
Бағдада һаким олду алчаг әми гатили:
Нечин етди бунлары?
Нечин о мәһв ејләди күнаһсыз инсанлары?
О, бунлары едиркән,
Үрәкләри сарсыдыб неј кими инләдиркән,
Инләдими көрәсән даш үрәји бир анлыг?
Неч чөкдүмү көрәсән көзләринә гаранлыг?
Јох, јох! Рәјасәт ешги јаман олур, чох јаман.

Онун әлиндән аман, онун әлиндән аман!
Бу дәрдә тутуланлар инсанлыға јад олур,
Ады инсан олса да, инсана чәллад олур!
Дүнја беләләринә көрүнүр өзкә донда,
Гәлби, һисси әријир рәјасәт аловунда.

Фүзули бу хәбәрдән кәдәрләнди, тутулду.
Залымларын әлиндә өлкә ојунчаг олду.
Өз көксүндә дүјдү о, һәр ачыны, јараны—
Ағсачлы гоча Шәргин сонсуз бәлаларыны.
Шәргин дәрди бөјүкдүр гәдим тарихи гәдәр,
Дидир бири-бирини тәригәтләр, нәсилләр.
Гардаш гардаша дүшмән, оғул атаја дүшмән,
Дидир бири-бирини хаганлар һиккәсиндән.

Фүзули өмрү боју
Нечә-нечә ганларын,
Одларын, үсјанларын
Бурда шаһиди олду.
Јурда дәјән зәрбәләр
Балача Мәһәммәдин
Синәсинә вурулду.
О һәлә ушаг икән
Торпағын јарасыны,
Өз елинин, јурдунун
Матәмини, јасыны
Дүјмуш өз үрәјиндә,
Доғмуш бу јаралардан
Минбир сөз үрәјиндә.
О, һәлә ушаг икән
Дүшүнмүш ичин-ичин:
«Бу јоллар, тәфригәләр,
Тәригәтләр нә үчүн?»

О, бир ше'р дэ јазды Зүлфугарын адына,
Ше'р дүшдү дилләрә, тез јайылды һәр јана.
Рәјасәт давасыны ше'рлә гамчылады,
Сөзләрдән көнүлләрә санки нур дамчылады:
...Рәјасәт! Һөкмүн чатыр бу дүнјада һәр јерә,
Сән шәрәф кәтирһсән бә'зән шәрәфһсизләрә.
Сән алчаг бир вүчуду гијмәтә миндиһсән,
Сән ади бир инһана «даһилик» дә верһсән!
Нәләр чәкир адамлар сәнин фәрманларындан!
Бә'зән сәнин күчүнлә, гүдрәтинлә бир инһан
Бир топ кими ојнадыр әлиндә бу чаһаны,
Минләрә өлүм јазыр бир шаһын бир фәрманы.
Јолун ганла, өлүмлә, чинајәтлә долудур,
Бәшәр рәјасәтләрин, рүтбәләрин гулудур.
Ше'р кәзди дилләри, кәлиб чатды сараја,
Алды јалтаг күбарлар Зүлфугары араја.
— Хан сағ олһсун, Фүзули артыг һәддини ашды
Биз һеч, будур инди дә кәлиб сизә саташды.
Дирәк олду көјләрә Зүлфугарын нә'рәһи,
Бөјүк бир фәрман олду бир алчағын чыр сәһи:
— Аздыр она өлүм дә, кәрәк она дағ вурам,
Ше'р дејән дилинә од бһсам, гадаг вурам!
Тез бир чәза дүшүнүн, ағыр чәза!
Күбарлар
Һәрәһи бир сөз дејир.

Бәјәнмәјир Зүлфугар.

Вәзир галхыр ајаға:

— Хан сағ олһсун, бу шаир

Мүәллимһнин гызы Лејланын ашигидир.

Сиз бу гызы алһсаныз онун әлиндән әкәр,

Фүзулиһнин гәлбинә мәһшәр дағы чәкиләр.

— Бах бу јахшы хәбәрдір, бу тәдбирә мән
варам,

Иһтәдијим гиһсасы инди ондан аларам.
Кедин гызы кәтирин, гәмләрим унудулһсун.
Шаирин севкиһһси ханын кәһһһзи олһсун!

ИКИ ҺӨКМДАР

Вадији вәһдәт дәғигәтдә мәғамһи ешгдир,
Ким мүшәххәс олһмаз ол вәдидә султандан кәда.

Ханын елчиләри минбир вә'д илә
Гоча мүәллимһи тутдулар дилә.
Гызы кәтирдиләр сараја зорла.
Һәр шеји сарајда анлады Лејла.
Јетирди өзүнү хачә о саат,
Бахды тәзә овун үзүнә мат-мат:
— Аллах, бу һуримһи, мәләкми—дејә,
Хачә һејран галды бу көзәллијә.
Һәрәмләр дәјдиләр бири-биринә,
Бахдылар һәсәдлә рәғибләринә.
Кәлди мешшатәләр, бир анда кәлди,
Кәлин отағында мејдан дүзәлди.
Ону саламлајыб, хош диндирдиләр,
Сарај әдасыјла кејиндирдиләр...
Үзүлдү һәр јердән Лејланын әли,
Елдән ајры дүшдү елләр көзәли.
Анчаг ширин сөзләр, ширин вә'дәләр,
Тәһгирләр, тәһдидләр, мин чүр һәдәләр
Онун иһадыны гыра билмәди.
«Мән өз мәнлијимһи сатмарам!»—деди.
Хәбәр чатды хана, гәзәбләнди хан,
Гулаглар тутулду бағыртыһсундан:

— Нечә?
Ипә јатмыр?
Чәнкијә бир бах!
Мәним ирадәмә тәслим олмамаг?!
Јахшы! Бу ахшам
Мән өзүм онунла һесаблашарам!..
Көр нәләр јарадыр һөкмү дөвранын:
Лејла һүзурунда дајанмыш ханын.
Хан, гызы көрүнчә бир тәһәр олду,
Чатылды һејрәтдән онун гашлары;
Көзү думанланды, нитги тутулду,
Көрүнчә сүзүлән о бахышлары.
Јанды үрәјиндә еһтирас оду,
Гәзәби сојуду, һирси сојуду.
Көзәллик! Ким сәнә «мән корам» — деди.
Де, сәнин өнүндә ким баш әјмәди?
Үрәкләр башында вар јерин сәнин,
Гылынчдан итидир кәсәрин сәнин!
Де, сәнин күчүндән бөјүк күч һаны?
Алан сән олурсан ихтијарыны
Инсанын әлиндән бир ан ичиндә.
Бә'зән әгидә дә, мәсләк дә, дин дә,
Сәнин атәшинә јаныб күл олур,
Әмәлләр, арзулар көјә соврулур.
Дининдән әл чәкиб о Шејх Сән'ан
Бөјнуна бир анда хач салмадымы?
Мәсләки јолуйда учалан инсан
Көзәллик өнүндә алчалмадымы?
Көзәллик дашы да кәтирәр дилә,
Һөкмүнә рам олар вәһшиләр белә.
Хан, гызы көрүнчә бир тәһәр олду.

Чатылды һејрәтдән гара гашлары;
Бәдәни учунду, нитги тутулду,
Көрүнчә сүзүлән о бахышлары.
Бахышлар...
Нә гәдәр дәриндир һәлә,
Батар о көзләрдә гәвваслар белә.
О илаһи көзләр, о улу көзләр.
О нәркиз бахышлар, јухулу көзләр
Јатан дујғулары јухудан ејләр,
Бирчә сүзүшәндә мин бир ган ејләр.
Һәјат ешги илә о долу көзләр,
О хумар бахышлар, јухулу көзләр —
Бөјүк бир шаирин илһам чырағы
Алчаг бир гатилин өнүндә јаныр.
Шаирин гәлбинә чәкилән дағы
Хан өз аләминдә интигам саныр.
Хејр!
Гисасында јанылмысан сән!
Бу гисас дејилдир әкәр дүшүнсән.
Сәнин интигамын дүшүнсән дәрин,
Јаңғыја чан верән јели андырыр.
Илһам дәрјасыны өз рәғибинин
Даһа да чошдурур, далғаландырыр.
Бу чошгун далғалар бүтүн чаһана
Сәс салачаг, бу сәс күчлүдүр, һагдыр.
Заман өз сәсини гошараг она
Адына лә'нәтләр јағдырачагдыр.
Лә'нәт охујачаг нәсилләр сәнә,
Гој ганад вермәсин бу илләр сәнә.
Күвәңмә тахтына, бишәрәф инсан,
Сән ајлар, сән илләр һөкмдарысан,
Оса әсрләрә һөкм едәчәкдир,

Зүлм јашаса да өмрү көдөкдир.
Хан, гызы көрүнчө бир төһөр олду,
Чатылды һейрәтдән онун гашлары;
Бөдәни учунду, нитги тутулду,
Көрүнчө сүзүлән о бахышлары.
Сарсытды сөһријлә көзәллик ону,
Көзәллик өнүндә әфсунланды хан.
Илк дөфә унудуб хан олдуғуну
Өзүнү бир ади инсан санды хан.
Гылынч чөкди һүснүн сөһрикарлығы,
Хан даныша билмир, сусур лал кими.
Гызын көзәллији, гызын варлығы
Көрүнүр көзүнә бир хәјал кими
Көзүндә кичилир, алчалыр онун
Тахты, рәјасәти, һөкмү, фәрманы.
Иланы јувадан чыхаран әфсун,
Гузуја дөндәрир зүлмкар ханы.
Хачәни сәсләјиб:
— Апарын!—деди.
Гызы апардылар һәрәмханәјә,
О күндән көз јумду хан да һәр шејә.
Кечди бир нечә күн, ханын көзләри
Рөјалар ичиндә думанланырды.
Хан о күндән бәри, о күндән бәри
Һәр нә көрүрдүсә јуху санырды.
Дүшүнүр: көрәсән о көзәл сәнәм
Һүснүнүн сөһрини һардан көтүрмүш?
Хан баша дүшмүрдү нәјди о аләм,
Нағылмы ешитмиш, јухуму көрмүш?
Хачәни чағырыб јанына бир күн
Хан өз үрәјини данышды бүтүн.
Сөјләди Лејлаја вурулдуғуну:

— Баш һәрәм гојурам—деди—мән ону...
Хачә хан әмрини чатдырды гыза,
Јенә көјләр кими тутулду Лејла.

Лејла

— Бу сөзләр хаһишими, јохса әмрми?

Хачә

— Хаһиш!

Лејла

— Һәрәмханә бәс ејләмирми?

Хачә

— Јох! Сән улдузларын ән парлағысан,
Сәнин чамалына һейран олуб хан.
Хан дејир: мән ону севирәм... мүдәм
Көзүмү зилләјиб үзүнә бахсам
Дојмарам, дојмарам ондан јенә дө.

Лејла

— Белә дејәчөкдир өзкәсинә дө.

Хачә

— Јох, демәз!

Лејла

— Боғмарам гәлбин сәсини,
Севирәм еј хачә, мән өзкәсини.

Хачә

— Гызым, тәпик атма кәл өз бахтына.

Лејла

— Мүмкүн дејил!

Х а ч ە

— Инди нә дејим хана?

Л е ј л а

— Де ки, үз дөндәриб мәһәббәтимдән,
Учуз шөһрәтләрә әјилмәрәм мән!

Х а ч ە

— Гызым, инад олма, инады сындыр.
Анла ки, хан сәнин һөкмдарындыр!

Л е ј л а

— Хачә, дедијини јахшы дүшүн бир,
Гәлбин һөкмдары мәһәббәтидир.

Зиндана салдылар Лејланы о күн,
Дүнја зиндан олду Мәһәммәд үчүн.
Лејла разы иди өз әмәлиндән,
О, зәһәр ичмишди ешгин әлиндән.
Мәһәббәт јолунда чәкдији әзаб
Она кәдәр дејил, вугар кәтирди,
О, өз һәјатыны, чаван өмрүнү
Уғурсуз тәлејин һөкмүнә верди.
О деди:—Зүлмүнлә, еј чәрхи-дөвран,
Чијәрим ган олду, јараланмышам.
Анчаг демәрәм ки, сән бивәфасан,
Вердијин чәфаны вәфа санмышам.
Онун әзабыны чәкди Мәһәммәд,
Сифариш көндәрди далбадал хана.
Үрәјиндә ағры, көзүндә һәсрәт,
О, лә'нәт јағдырды чәрхи-дөврана.



Јазды: «Танымырам нә дин, нә ганун».
Јазды: «Дүшмән гәви, талејим зәбун».
Јазды: «Гыјарлармы, күлә? Гајдадыр
Бүлбүлү саларлар гәфәсә, еј хан.
Һөкмүн ки, өлкәдә һәр јерә чатыр,
Чәкинмә бүлбүлүн аһ-фәганындан.
Күвәнмә һөкмүнә, тәхти-тачына,
Заманын јоллары дүјүн-дүјүндүр.
Зүлмүн гылынчыны бәсдир, сал гына,
Күлә әл галдырмаг күчсүзлүјүндүр.
Горхмурам зүлмүндән, сијасәтиндән,
Шаирәм, гараја ағ демәрәм мән!
Сәндә зәррә гәдәр инсаф вар исә,
Күлү јох, бүлбүлү сал о мәнбәсә!..»
Мәктублар далбадал ахды сараја,
Ә'јанлар алдылар ханы араја.
Һәрә бир сөз деди.
Чох дүшүндү хан,
Јенә дә дөнмәди өз инадындан.
Деди:—Тез сараја чағырын ону,
Анладаг шаирә гудурдуғуну!..

Сағында, солунда јалтаг күбарлар,
Бир јанда Фүзули, бир јанда Лејла.
Ханын көзләриндә од вар, алов вар,
Каһ саға бојланыр, каһ бахыр сола.

Х а н

— Дејирләр, Лејланын Мәчнунусан сән,
Нә дејә биләрсән мәнәббәтиндән?

Ф ү з у л и

— Әсил ашиг мәнәм дүзү, һөкмдар,

Мәчнунун дүнјада анчаг ады вар.
Мәнәм бу әсрдә ешгин аллаһы,
Мәни бәнзәтмәјин Мәчнуна зинһар,
Аһымча олсајды Мәчнунун аһы
Јува тикәрдими башында гушлар?

Х а н

— Лејланын шәнинә онда кәрәк сән
Бурда бәдаһәтән ше'р дејәсән...

Фүзули данышмыр...

— Һә, бәс нә олду?

Һәчв дејән дилин нијә тутулду?

Фүзули данышмыр...

— Әмр едирәм мән:

Кәрәк һүзурумда ше'р дејәсән!

Ф ү з у л и

— Бир хан олсаныз да буну билин сиз,
Мәним һөкмдарым сиз дејилсиниз.

Х а н

— Сәнин һөкмдарын бәс кимдир көрән?
Өзкә ханлығынмы тә'бәсисән сән?

Ф ү з у л и

— Лејла намусумдур, Лејла арымдыр,
О мәним јеканә һөкмдарымдыр.
Өмүр дастанымдыр о көзәл пәри,
Һөкм онун һөкмүдүр, әмр онун әмри.

Күлүр көзләриндә Лејланын чаһан,
Дејир:—Белә олар севәнләр, еј хан,
Онун һәр кәлмәси ешгин сәсидир,

Ашигин султаны мә'шугәсидир.
Һөкмдар, бу сирри јахшыча бил сән,
Севки дүнјасында һәлә тифилсән.

Х а н

— Сус!

Ф ү з у л и

— Суса биләрми долу үрәкләр?
Зәнчир көтүрмәјир азад диләкләр!—
Дејә чаван шаир галхыр үсјана.

Бүтүн гәзәбини јағдырыр хана:

— Ешит сөзләрим, еј хан, инди сән,
Мән дә сәнин кими бир һөкмдарам.

Сән өз һөкмүн илә кәлди кедәрсән,
Мән һәмишә сағам, һәмишә варам.

Еј хан, өлкәләрә сән һөкмдарсан,
Мән сөз ордусунун сәркәрдәсијәм.

Сәнин зүлмүн илә хар олур инсан,
Мәнсә әдаләтин, һаггын сәсијәм!

Сән дә шаһ, мән дә шаһ...

Сән өлкәләри,

Мәнсә көнүлләри фәтһ едирәм, хан!
Гылынчдыр, низәдир силаһын сәнин,
Мәним силаһымса сөздүр һәр заман.
Гылынч бу күн варса, сабаһ пас тутар,
Гылынчдан итидир, сөз һәмишә вар.
Гылынчла, мизрагла сән данышырсан,
Мән нәш'ә доғуран сөзләрлә, еј хан.
Инди ки, беләдир, кәл мәнән әл чәк,
Ахы, чәкишәнләр тај олсун кәрәк!

Кәл мәним Лејламы алма әлимдән,
Онсуз нәфәси јох, гуру чанам мән.

Х а н

— Мәнә дә, еј шаир, бах бу кәрәкдир.
Сәни өмрүн боју инләдәчәкдир
Бу күн һүзурумда дедијин сөzlәр,
Кәрәк һәсрәт гала сәнә о көzlәр.
Өлүм белә аздыр сизә, дајанын,
Икиниз бир ода јандыгча јанын!

АҺ О ЗАЛЫМ ОВЧУЛАР!..

Охун кәлдикчә синәмдән сәдалардыр чыхан билмәм,
Дил ејләр налә, ја пејкан дәјәр синәмдә пејканә.

Бу әһвалатдан сонра һәлә бир нечә ај да
Сахладылар Лејланы мәнбус кими сарајда.
Лејла солду, саралды хәзан вуран бағ кими,
Сызлады кечә-күндүз јағсыз бир чыраг кими.
Үрәјинин дәрдини деди о бәхти гара,
Күндүзләр булудлара, кечәләр улдузлара.
Јухусу да кечәләр онун әршә чәкилди,
Сүбһә гәдәр көzlәри тәк чыраға дикилди.
Деди:—Сән дә јанырсан, мән дә..бир фәргимиз
вар

Јангы елә јангыдыр, бу фәрг бизи ајырар:
Сән кечәләр јанырсан, мәнсә, мәнсә, еј чыраг,
Һәм кечәләр јанырам, һәм күндүзләр, дәрдә
бах!

Зүлмләр, ишкәнчәләр сарсытмыр анчаг ону,
Фүзулинин вердији о гызыл медалјону
Синәсинә басараг һычгырыр сүбһә гәдәр.
Фүзулинин јаздығы көнүл јахан гәзәлләр
Сарај диварларыны дәлиб кечир бир анда,
Бу гәзәлләр күл ачыр гызын додагларында:
«Ашијани-мурги дил зүлфи-пәришанындыр,
Ганда олсан, еј пәри, көнлүм сәнин

јанындадыр.

Ешг дәрдилә хошам, әл чәк әлачымдан, тәбиб,
Гылма дәрман, ким һәлаким зәһри-

дәрманындадыр.

Бәс ки, һичранындадыр, хасијјәти, гәт'и һәјат,
Ол һәјат әһлинә һејранам ки,

һичранындадыр».

Муғам үстдә охујур Лејла бу сәтирләри,
Һејран гојур сәсинә о, көjlәри, јерләри,
Бу сәс әридир гышын шахтасыны, гарыны.
Бу сәс дилә кәтирир сарај диварларыны.
(Дәрди ағыр дејилдир дәрдини билмәјәнин,
Дәрди јаман ағырдыр севиб севилмәјәнин...
Дәрдинә дәрд чатармы

Һәм севиб, һәм севилиб

Ешги јетим галанын?

Һәм өзү, һәм ашиги

Бир алчағын әлиндә

Гул олуб алчаланын!)

Хан көzlәди,

Көzlәди,

Чатмады арзусуна;

Гызын инадкарлығы чох ағыр кәлди она.

Чох дүшүндү, нәһәјәт, һијләләрә әл атды,

Бир кечә гол күчүнә мәгсәдинә о, чатды.
Сарај әһли белә бир хәбәр јайды һәр јерә:
Лејла сүркүн едилмиш Бағдадан јад елләрә.

О күндән дә Фүзули дәрә ашды, дағ ашды,
Обалары, елләри ојмаг-ојмаг долашды.

Ше'р деди, инләди, о, «Лејла!», «Лејла!»—
дејә

Јаралы аһу кими баш вурду һәр шенлијә.
Кечдији һәр обадаң Лејланы хәбәр алды,
О, өз мәнәббәтијлә учалды, һеј учалды.
О, көрдү гасырға да, көрдү шахта да, гар да.
Көрдүм дејән олмады Лејланы бир дијарда.

Күнәш саралды кетди,
Лејла чан алды кетди,
Гәлбә әбәди јангы,
Көзә јаш салды кетди.

Үрәк вурур, јорулмур,
Гара ганым дурулмур.
Сәнә бахан көзләрим
Нијә сәнсиз кор олмур?

Фүзули обалары кәзмәкдән јорулмады,
Аңчаг онун сәсинә бир сәс верән олмады.
Мәнәббәти үрәкдә, гәзәлләри синәдә
Кор-пешиман гајытды, о, Бағдада јенә дә.
Үрәјиндә боғулду Фүзулинин һаг сәси,
Бүлбүлләрин наләси, күләкләрин нәғмәси,
Аһәнк тутду ашигин «налеји-дилсузинә».
Далды дүшүнчәләрә, хәјаллара о, јенә.
Онун сонсуз дәрәдләри јетишмәди дәваја,
О гајыдыб евинә чәкилди инзиваја.

Кечә-күндүз дүшүнмәк она бир адәт олду,
Тәсәллиси бир хәјал, бир дә ибадәт олду.
О, чох мәнәлар вериб дүнја гејлү галына,
Көјләрдән чаваб умду јерләрин суалына.
Фәләкләр көјдә чин-чин јанды онун аһындан,
Арзусунун чырағы јанмады аңчаг бир аң.
Үрәјинин наләси,
Аман сәси, аһ сәси
Јатанлары ојатды, бәхтини ојатмады.
Аһы көјләрә чатды, залым хана чатмады.
Алнында изләр ачды әзаблары хыш кими,
Инләди чөлдә битән јаралы гамыш кими.
Шаир ачыб гәлбини деди:—јанан мәнәм, мән,
Күнәшә, улдузлара, ајлара дүшмәнәм мән.
Онлар өз телләрини елә ки, јерә сәрир,
Мәнә мин чүр фәлакәт, чинајәтләр көстәрир.
Сиз мәнән сорушмајын, мән нәләри севирәм,—
Булудлары севирәм, кечәләри севирәм.
Енсин јерә булудлар, енсин јерә гаранлыг.
Әләмләри, дәрәдләри мән көрмәјим бир аңлыг.
Аһ, о залым овчулар!.. Аһ, о залым овчулар!..
Онларда инсафмы вар?
Јувасыны дағытды мәним бүлбүлләримин,
Јухусуну гачыртды јухулу чөлләримин.
Бу дүнјаја кәләли үзүм күлмәди бир күн,
Дүнјадаң зөвг истәјән, дүнјадаң әл көтүрсүн!
Мән бир зөвг көрәммәдим нә гәдәр дүнјадајам.
Гәм дәнизи ичиндә јалгыз галан адајам.
Нә гәлбимин аһлары, нә көзүмүн ган-јашы,
Сөндүрә билмир мәним синәмдәки атәши.
Әридирәм одума үрәји дә, чаны да,
Горхурам ки, јандырам одума дүнјаны да.

Дәли күләкләријлә, дилә кәлиб неј кими
Истәрәм ки, тәбиәт чалсын мәним гәмими,
Јердә одлар галансын,
Дәрјалар далғалансын,
Һајгырсын үсјанымы.
Көрүб ешитдикчә мән ода јахдым чанымы!
Нечә дөзүм бу дәрдә, мәкәр дашам, дәмирәм?
Мән көрмәк истәмирәм, ешитмәк истәмирәм.
Көрүб ешитдикчә мән артыр синә дағларым,
Әтдән көзүм олајды, дашдан да гулагларым,
Һәр шеј јаландыр, јалан! Өмүр гәм

карваныдыр,

Талеләр өмүрләрин әбәди сарваныдыр.
Бөһтанлар вадисиндә өмүр атымы сүрдүм,
Кефдән дәм вуранлары, мән ки, јаланчы

көрдүм

Вәфа умдугларымдан чәфа көрдүм һәр заман,
Күзкүдән сидг истәдим, әјри көрдүм өзүмү.
Суја дедим дәрдами, ахыб кечди јанымдан,
О да ағзымда гојду ики кәлмә сөзүмү.
Еј дәһшәтли фикирләр, мәндән узаглашмајын,
Сиз мәним үрәјимдән кәнарда аглашмајын.
Шаирәм, гәм ичиндә кечир кечәм, күндүзүм,
Севдалы хәјалларын өвладыјам мән өзүм!
Јаланлардыр һәгигәт!.. Мән бу һаггы

данмырам,

Мән өз варлығыма да шәкк едир, инанмырам.
Инанмырам көјә дә, инанмырам јерә дә,
Мин әфсанә ујдуран бөјүк нәбиләрә дә.
Бир шеј вар инандығым: јалныз ешгдир о да,
Мин дүнја кәшф етмишәм, ешгимлә бир

дүнјада

Өзүм дә һеч билмирәм бу дүнјаја нә дејим?
Нә кечәм бир кечәдир, нә күндүзүм бир

күндүз.

Еј мәним мәһәббәтим, ешгим, һиссим, диләјим,
Сиз һәм мәним һәјатым, һәм дә өлүмүмсүнүз!
Өлүм, сағ көрүб мәни, атма мәнә пәнчәни,
Мән ки, чохдан өлмүшәм, наләм алдатмыш
сәни!

Ајлар кечди, ил олду, әвәз етди күн күнү,
Заман верди һөкмүнү,
Јаман верди һөкмүнү:
Шаһ.Тәһмасиб бир кечә һүчум чәкди Бағдада,
Дүшдү јенә ган-гада.
Зүлфүгарын тәхтини
Чевирдиләр башына,
Кечәнин зүлмәтиндә о, јашына-јашына
Гачырды тәкбашына.

Елә бу вахт, бу заман

Гајыдырды Фүзули евә јахын обадан
Онлар гаршылашдылар.

Көрән кими таныды шаир ону:

— Зүлфүгар!

Һара белә гачырсан, дајан, сәнә сөзүм вар:

— Аман, шаир, гој кедим.

— Дајан һәлә, дајан, хан,

Елә ки, ајры дүшдүн өз тәхтиндән, тачындан
Ади бир адам олдун, кетди шанын, шөһрәтин,
Тәхти-тачында имиш бүтүн күчүн, гүдрәтин,
Кет, зүлмүндән гуртарыб мәмләкәт азад олду,
«Зүлм илә абад олан әдл илә бәрбад олду».

«—Падшаһи мүлк динару дирәм рүшвәт вериб,
Фәтһи-кишвәр гылмаға ејләр мүһәјја ләшкәри.
...Көстәрән саатда дөврани-фәләк бир ингилаб,
Һәм өзү фани олур, һәм ләшкәри, һәм

кишвәри,
Көр нә султанәм мәни—дәрвиш ким, фејзи-
сүхән,

Ејләмиш игбалими асари-нүсрәт мәзһәри.

...Ганда ким әзм етсә, мәрсуму мәвачиб

истәмәз.

Гансы мүлкү тутса, дәјмәз кимсәјә шүрү
шәри...»

— Сөјлә, Лејла һардадыр?

— Сарајда.

— Јалан демә.

— Мән дүзүнү дејирәм, сарајдадыр.

— Гәлбимә

Сәнин фитнәләриндән чәкилди мәһшәр дағы,
Һејиф! Дүнја сахлајыр гојнунда һәр алчағы.—

Дејә ордан бирбаша сараја кәлди шаир.

Ахтарды һүчрәләри, отағлары бирбәбир.

Кирди һәрәмханәјә

Тапылмады Лејласы, «о, һара кетмиш?»—дејә

Дүшүндү ичин-ичин,

Јенә көһнә јарасы тәзәләнди шаирин.

О кечә Зүлфүгар хан

Гачан кими сарајдан,

Гапылары ачдылар.

Гызлар һәрәмханадан чыхыб дағылышдылар.

Һәрә кетди бир јерә, Лејла да азад олду.

Санмајын ки, о бундан, фәрәһләнди, шад олду,

Кечәнин зүлмәтиндә өз-өзүнә дејирди:

«Һара кедим мән инди?

Евәми? Бәс атамын нечә чыхым үзүнә?

Неч өзү дә билмәјир, фикри нәдир, гәсди нә.

Һәлә бу неч...Мәһәммәд! О, нә дејәр бәс мәнә?

Итирдим исмәtimi...Күлмәзми һәр кәс мәнә?

Јох, јох, мән бу һалымла көјдән јерә енмишәм,

Бир алчағын әлиндә мән ки, ләкәләнмишәм.

Мән бәдбәхти тәлејим јаман салды чәтинә,

Шаирин о мүгәддәс, бөјүк мәһәббәтинә

Лајиг ола биләрми мәним ләкәли адым?

Һејһат! Көзүмдә галды бүтүн арзум, мурадым,

Јох! Бу даһа ағырдыр бүтүн ишкәнчәләрдән!

Мәһәммәдин көзүнә көрүнә билмәрәм мән.»

Дејә доғма шәһәри кечә тәрк етди Лејла,

Кәрбәлалы бир гыза гошулуб кетди Лејла.

Кетди, чыхды шәһәрдән.

Бир хејли кетди...Бирдән,

— Јох, мән ону көрмәмиш һара кедирәм—

дејә,

Лејла дөндү керіјә.

— Аман, бачым, изн вер, кедим, көрүм мән ону—

Көнлүмүн илк достуну.

Бәлкә бу лилли сулар ахды, неч дурулмады,

Ону көрмәк бир даһа мәнә гисмәт олмады.

Гулағымда бир даһа сәсләнмәди сәси дә.

— Кедәк,—дејә гошулур она рәфигәси дә.

О, кечдикчә шәһәрин таныш күчәләриндән,

Тәәссүфлә аһ чәкир, көкс өтүрүр дәриндән.

Дүшүнүр аста-аста: Күчәләр, ај күчәләр,

Мән сизин синәнизи тапдамышам нә гәдәр.
Бу јолларла нә гәдәр мәдрәсәјә кетмишәм.
Ғајғысыз илләрими мән бурда әритмишәм.
Бу јолларда итибдир өмрүн ширин дәми дә.
Бу јолларда тапмышам мән өз севкилими дә.
Аһ...бу јоллар, бу јоллар.

Нечә ил бундан габаг
Ким дејә биләрди ки, белә бир күн олачаг?
Ким дејә биләрди ки, көнлүм дүшәчәк дара?
Көз јашларым ахачаг күл сәпдијим јоллара?
Күлә-күлә кечдијим бу јоллардан бир заман
Мән ағлаја-ағлаја кечәчәјәм...ај аман!
Бир дүшдүјүм күнә бах!
Талејин һөкмүнә бах!..

Лејла бајагдан бәри
Кәзир бүтүн шәһәри.
Анчаг рәфигәси дә
Көздән бурахмыр ону,
Изләјир өз достуну
Белә ағыр күнүндә.
Мәдрәсәнин өнүндә
Кәлиб Лејла дајаныр,
Өтән күнләри аныр.
Сәсләнир гулағында бир инилти, бир әнин.
О өпүр кандарыны она таныш һүчрәнин.
Нәзәрләри ичәри санчылыб дурур нәдән?
Мәһәммәди сорушур елә бил о, һүчрәдән.
Евләринин јанындан өтәркән јана-јана.
Өтәри нәзәр салыр о, балача ејвана.
Кәлиб чыхыр нәһајәт
Балача бағчасына севимли Мәһәммәдин,

Мәһәббәти инләјир ғәлбиндә һәзин-һәзин.
Пәнчәрәнин өнүндә о, дајаныр лал кими,
Көрдүкләри көрүнүр көзүнә хәјал кими.
Одур, шаир отурмуш балача миз далында
Ғуш ләләји әлиндә, бир дүнја хәјалында.
Јазыр, позур...әријир өнүндәки шам кими.
«Аһ...о јазыр, о јазыр јәгин мәним ешгими»—
Дејә Лејла дүшүнүр:
— Хејли кечмиш кечәдән,
Јатмајыбсан һәлә сән.
Мәним бөјүк шаирим аһ јазыр, аман јазыр.
О, «Шәби-һичран» дејир, о, «Шәби-һичран»
јазыр.

Зилләјиб көзләrimi пәнчәрәнә бахырам,
Күлүм, сәнә бахырам.
Мәһәббәт сапымыза вурулду бир кор дүјүн,
Бах бу саат ешгини кағызлара төкдүјүн
Севкилин дуруб сәнин,
Өнүндә пәнчәрәнин.
Сәнинсә хәбәрин јох!

Мәнимлә бирчә анлыг
Көрүшүнә сән јәгин
Һәјатыны верәрдин!

Баша дүшмәк олмајыр кәрдиши, еј севкилим,
Тәрсинәдир дүнјанын һәр иши, еј севкилим,
Сәни чох севдијимдән,
Бурдан кетмәлијәм мән.
Ләкәли бир ад сәнә истәмирәм јүк олсун!
Ғој сәнин бөјүк адын һәмишә бөјүк олсун!
Дејә доғма шәһәри кечә тәрк етди Лејла,
Кәрбәлалы достуна гошулуб кетди Лејла!

«ЛЕЈЛИ ВЭ МЭЧНУН»

Еј Фүзули, гылмазам тәрки-тәриги ешг ким,
Бу фәзиләт, дахили-әһли-камал ејләр мәни.

«Насилим јох сәри-күјиндә бәладан гејри,
Гәрәзим јох рәһи-ешгиндә фәнадан гејри.
...Јетди бикәслијим ол гајәтә ким чеврәмдә
Кимсә јох чизкинә кирдаби-бәладан гејри.
Нә јанар кимсә мәнә атәши-дилдән өзкә,
Нә ачар кимсә гапым бади-сәбадан гејри...»
О, сахлајыб гәләми бир аһ чәкди бу заман,
Сәһәр күләкләријлә Кәрим кирди гапыдан—
Севинчиндән јашарды көзләри бу дәм онун,
Галхыб атды өзүнү гучағына достунун.
Бир хејли бахды онлар үзүнә бир-биринин,
Сөзүнү көзләр деди долу үрәкләринин.
Достлар хејли сусдулар.
Ахды үрәкләриндән ганлы сулар, лал сулар.
Бу һал бир хејли кечди...

Нәһајәт әјләшдиләр.

Көздән сөзә кечдиләр.
Фүзули гәзасыны бир-бир она данышды,
Јана-јана данышды.
О, ахырда охујуб достуна сон ше'рини
Јерә дикди јаш долу о јорғун көзләрини,
— Достум, бу ше'р дејил, ше'р динләмәдим
мән,

Илдырыммы чахырды сәнин сәтирләриндән?
Јохса јанагларыма дәјди сүбһүн нәсими?
Бу, көјүн һычгырығы, бу, јерин наләсими?
Бу, баһарын чичәји, зимистанын гарыдыр.

Бу, өз одуна јанан гәлбин аловларыдыр.
Достундан кизләтмә кәл сән көзүнүн јашыны,
Чевир ше'р инчисинә гәлбинин атәшини.
«Хәмсә»ни кәтирмишәм будур сәнә һәдијјә,
Көтүр, оху, бир даһа
Фүзули: «Сағ ол»—дејә,
Өпүр, өпүр «Хәмсә»ни, дәрја кими чағлајыр,
Сонра о, арам-арам китабы вараглајыр.
«Лејли-Мәчнун!» дајаныр о, бурада.

Фүзули

— Буну мән,
Достум, охумалыјам бу һалымда јенидән.

Кәрим

— Даһа јахшы дујарсан, сән инди бу дастаны.

Фүзули

— Мәни сәнин тәк дујан бир дост, һавадар
һаны?

Миннәтдарам сәнә мән,
Сән Мәчнунун Зејдисән!..

Һавајы кечирмәди бир сааты, бир аны.
Низами Кәнчәвинин «Лејли-Мәчнун» дастаны
Ону вәчдә кәтирди... Тәкрар-тәкрар охуду.
Каһ охуду, каһ да ки, әлинә алды уду,
Чалды,
Чалды,
Чох кизли нөгтәләр тапды онда,
Тапды ахтардығыны муғамын халларында.
Ачыб она сиррини чох кизли пәрдәләрин,
Дүшүндүрдү шаири Низами дәрин-дәрин.

— Һәр сәтри бир хәзинә, һәр сөзү бир
пәһләван.

Һејф!.. Ана дилиндә јазылмамыш бу дастан,
Бах бурада көр нечә хал вурубдур Низами,
Өз бөјүк арзусуну дондурубдур Низами
Дашүзлү ганунларын шахтасында, гарында.
«Еј гуллуг һалгалары!» сиз о сәнәткарын да
Гулағыны сыхдыныз, унутду өз дилини.
Даныша да билмәди, јандырды сөз дилини.
Јашасам да һәмишә мән әрәб өлкәсиндә,
Јашатмышам халгымы өз ше'римин сәсиндә.
Мән Азәри оғлујам... Билсин буну гој аләм!
Мүрәккәбә дөндәриб кағыза төкмәлијәм
«Вәтән», «Вәтән»—сөјләјән үрәјимин ганыны.
Бу көһнә әфсанәни—Лејлинин дастаныны
Лејламын өз дилиндә јазам көрәк, јазам мән!
Јени дастан бағлајым үлви мәнәббәтимдән!..

Фүзули муғам үстдә јазды «Лејли-Мәчнуну»,
Каһ неји ағлатды о, каһ неј ағлатды ону.
Муғамын синәсиндән доғду Фүзули ше'ри,
Елин һичран сәсиндән доғду Фүзули ше'ри.
Муғам бир хәзинәдир, ачарыдыр дујғулар,
Муғамда севинч дә вар, муғамда кәдәр дә вар.
Муғам мәним халгымын мисилсиз камалыдыр.
Тарихидир, ешгидир, арзусу, амалыдыр.
Тар сәсинә гулаг ас...
Бу сәс елин нәфәси,
Бу сәс көзләрдән ахан јашларын дамчы сәси,
Бу сәс сүкута далмыш көјү дә дилләндирәр.
Улдузлар да бу сәсин өнүндә баш ендирәр.
Дилләркән ону...јердән ајағымыз үзүлүр,



Сәсләрин лајласында көзләримиз сүзүлүр.
Каһ көјләрә учалыр, каһ јерә алчалырыг,
Хәјалын ганадында өзүмүзә далырыг.
Көзүмүзүн өнүндә ачылыр нәләр... нәләр,
Әлван-әлван лөвһәләр.
Муғам, сәнсиз кечмәсин өмрүмүн бирчә күнү,
Муғам, сәнин өнүндә ән инчә сөз күчүнү,
Ән зәриф күлләр белә итирәр өз рәнкини.
Азәрбајчан ше'ринин јаратдын аһәнкини!
Торпаға чан верирсән,
Дилсиз дашлары белә сән дилә кәтирирсән!
Мән сәни динләјәндә аһ, бу нәдәндир мүдам
Дәрдим дә јада дүшүр, севинчим дә, ај муғам,
Өтән хатирәләрим чана кәлир, бу дәм мән
Јашадығым күнләри јашајырам јенидән.
Күчүн кими күч һаны?
Сәнин күчүн, гүдрәтин,
Өлүмә дә сәсләјир, һәјата да инсаны!

Ахтардығы Лејланы о, тапмады һәјатда.
Һәјата күлдүјүндән,

Ағлатды зүлүм-зүлүм
Фүзулини һәјат да...

О, гәләмә әл атды,
Лејланын хәјалыны кағыз үстдә јаратды:
«Хәјал илә тәсәллидир көнүл мејли-вүсал

етмәз.

Көнүлдән дишрә бир јер олдуғун ашиг хәјал
етмәз».

Фүзули әјләшиб отағында тәк
Ојнашыр үзүндә гәм булудлары.

Бајырда чүчәриб мин күл, мин чичәк,
Әријир гәлбиндә дағларын гары.

Гәлбинин көзүјлә дүнјаја бахыб
Деди: арзулара дар кәлир чаһан.
Лејлини, Мәчнуну јандырыб јахыб
Кечирди заманын фыртынасындан.

Јанды дүнја оду онун үзүндә,
Аһыны Мәчнунун аһына гатды.
Заманы ағлатды Лејли көзүндә,
Мәчнуну замана үсјан јаратды.

Инләди, батмады анчаг о, јаса,
Дүшүндү, аләми дүшүндүрдү о.
Нифәлин парлајан гылынчынчаса,
Бир күн парлајачаг һаггы көрдү о.

Төкдү кағызлара көнүл варыны,
Илһамы титрәди, туғјана кәлди.
Бир даһа охујуб јаздыгларыны—
Сәнәтин күчүнә һејран кәсилди.

Деди:—Сәнәтимлә илләрдән бәри,
Даша, торпаға да чан верирәм мән.
Бәнкү-бадәләри, чансыз шејләри,
Данышан инсана чевирирәм мән.

Мән каһ неј олурам, каһ дәф, каһса тар.
Каһ ганун олурам, каһ уд, каһ сетар.
Неј олсам, неј кими инләрәм һәмән,
Тар олсам, сим кими кәриләрәм мән.

Бир аһын ичиндә һәм гара, һәм ағ,
Һәм јахын олурам, мән һәм дә узаг,
Һәм кечә олурам, һәм күндүз, аллаһ!
Һәм «әјри» олурам, һәм дә «дүз», аллаһ!

Каһ Гејсин атасы олуб үрәкдән,
Лејлини «оғлума истәмирәмми?»
Лејлинин атасы олуб каһ да мән
Онун хаһишинә «Јох!» демирәмми?

Мәни—Мәһәммәди јаратды танры,
Алачаг гојнуна мәни дә торпаг,
Мәһв олар аллаһын јаратдыглары,
Мәним јаратдығым өлмәздир анчаг.

Фүзулинин шөһрәти јайылды өлкәләрә
Онун сөз инчиләри бир күндә нечә кәрә
Нечә-нечә додагда инилдәди неј кими...
Һәр кәс деди: Фүзули јазыб мәним дәрдим.
Јандырды үрәкләри бир гәлбин оду, көзү.
Милјон гәлбин дәрдини дашыјан гәлбин сөзү
Диндирди мизраб олуб милјон гәлбин телини.
Фүзули бајраг етди доғма ана дилини
О, будилдә илк дөфә «Лејли-Мәчнун» јаратды.
Лејлаја чатмаса да

Бөјүк мәһәббәтијлә
Сонсуз шөһрәтә чатды.

Фүзули мәһәббәти,
Онун бөјүк сәнәти,
Мәш'әл кими алышды,
О, бизә дәрдимизи,
Гәмимизи данышды.

Бурда бөјүк дәрдимиз јадыма дүшдү мәним:

Һәлә бирлик көрмәмиш мәним бөјүк Вәтәним,
Гәсбкарлар элиндә дидилди, парчаланды,
Анчаг сәрвәти дејил, үрәји дә таланды.
Сәрвәт кетсә гәм дејил, сәрвәт кәләр јенә дә.
Бу гәмдир ки, бир елин гәлбинә, ешгинә дә,
Дилинә, руһуна да гәсд едәләр, ај аман!
Әләмләрин, дәрдрәрин һамысындан бу јаман!
Бах белә бир заманда,

Күнәш кими парлајыб
Галхды көјә Фүзули,
Салды шәфәгләрини һәр өлкәјә Фүзули.
Јада дүшдү үрәкдә гөвр еләјән ачылар,
Һәрәси бир дијара дүшән гардаш, бачылар
Фүзули шә'ријлә дә таныды бир-бирини.
О, чатдырды гардаша гардашын әлләрийи.
Көнүлләрә бир үмид, нәш'ә верди Фүзули;
Парчаланмыш бу ели—

Бөјүк Азәрбајчаны
Бирләшдирди Фүзули!

Илләр өтдү, өлкәјә дүшдү јенә ган-гада,
Фатех Султан Сүлејман һүчүм чәкди Бағдада.
Шаһлыг сәлтәнәтиндән шаһ Тәһмасиб говулду,
Сәлим оғлу Сүлејман Бағдада һаким олду.
Каһ онун, каһ да бунун үзүнә күлдү игбал.
Шаһлар әвәз ејләди бир-бирини далбадал.
Фүзулијсә әјләшиб сөз мүлкүнүн башында
Кәлди-кедәр шаһлара күлдү гоча јашында,
Нечә-нечә султаны, ханы јола салды о,
Сөз мүлкүнүн башында әбәдилик галды о.
Ону јыха билмәди заманын күләкләри,
Бир әвәзсиз шаһ олуб гәсб етди үрәкләри,

Султанлары мәһв едиб заман алды камыны,
Фүзулијсә замандан алды интигамыны.
Улдузлар бахышлары, булудларса аһыдыр,
Әбәдидир шаһлығы, о, көнүлләр шаһыдыр!

«Ш И К А Ј Ә Т Н А М Ә»

Көнлүм оду чыхды јанә-јанә
Аһәнки-шәфәг тәк асиманә.

Гојуб габағына «Лејли-Мәчнуну»
Кәрим мин һәвәслә охујур ону.
Мәчнун! Фүзулинин башга адыдыр,
О, бөјүк шаирин өз фәрјадыдыр.
Һәр бејтин үстүндә Кәрим дајаныр,
Јанан сәтирләрдән од алыб јаныр.
Дүшүнүр, белә ки, алышырам мән,
Бәс нијә алышмыр кағызлар көрән?
Дүшүнүр, дүшүнүр, о, дәрин-дәрин—
Бу бөјүк китабда јанан шаирин
Үрәјиндән чыхыб сөз заһир олмуш,
Ганындан рәнк алыб чавахир олмуш.
Ағладыр көјләри, ағладыр јери
Бөјүк бир шаирин шикајәтләри:
«Бир дөврдәјәм ки, нәзм олуб хар,
Әш'ар булуб кәсади-әс'ар...»
«Мәним бу дәрдами ахы ким анлар,
Аһ! Гәдим әјјамлар, көһнә заманлар,
Һаны гијмәт гојан шә'рә, сәнәтә?
Заман дара дүшүб, инсан мөһнәтә.
Бир гарын чөрәјә гул олуб инсан,
Кечир өз ешгиндән, арзуларындан.
Төкүрәм кағыза әләмләрим,

Бүзүлүр жер-жердөн жүз додаг мәнә.
Күндүз шө'лө чөкөн бир чыраг кими
Галыр өз ичимдөн алышмаг мәнә.

Ачылмыш чыгырла мән јол кетмәдим,
Өзкө гисмәтинә көз дә дикмәдим,
Үрәк сындырмадым, гәлб инчитмәдим,
Пахыллар жүз јердөн чөкди даг мәнә.»
Ојнатды јериндөн Кәrimi сөзләр,
О галхды, кәзинди евдә бир гәдәр.
Дүшүндү һалыны шаир достунун,
Бәли, күзәрәны пис кечир онун
Нечин белә сакит отурмушам мән?
Бәс бир шеј кәлмәзми мәним әлимдән?
Кәрим чох дүшүндү, гәмләр ичиндә,
Парлады үзүндә үмид шө'ләси.

— Заманын долашыг кешмәкешиндә
Кәрәк боғулмасын шаирин сәси!—
Дејә о гашыды шешә бығыны,
Кејәрәк әјнинә архалығыны,
Фикирләр ичиндә јола дүзәлди,
Алчала-алчала сараја кәлди.

— Гој мән әјилсәм дә, о, әјилмәсин,
Шаирин үстүнә сарај күлмәсин.
Көзүнүн алтына алды һәр шеји—
Султанын өнүндә баш ендирмәји,
Гулларын өнүндә бир гул олмағы,
Алчаглар өнүндә алчалдылмағы,
«Онун күзәрәны пис кечир»—дејә
О кәлди султандан вәгф истәмәјә.

Фүзулинин бир сәһәр
Гапысыны дөјдүләр.

О өзү чыхды чөлә,
Гајытды күлә-күлә,
Әлиндәки кағыза зилләјәрәк көзүнү.
Һәјатында бәлкә дә о, илк дәфә өзүнү
Хошбәхт санырды бу күн—
Кәсмәт кәсмишди султан доггуз ахча онунчүн.
О, бахмагдан дојмајыр әлиндәки барата,
О, инана билмәјир, бу «бөјүк» мүкафата.
Бу кағызла бәрабәр
О, зәнн етди бу сәһәр
Од кәлди очағына,
Су кәлди булағына.
Тагәт кәлди голуна,
Ишыг дүшдү јолуна.
Дүшүндү: «Султанын мән
Јадына һардан көрән
Дүшмүшәм бирдән-бирә?
Буну јазан әлләрә
Афәрин, бир хәттә бах,
Һәр нөгтәси бир улдуз
Һәр сәтри дә бир чыраг».

Әфсус, бу фәрәһ дә узун сүрмәди,
Шаир, бу кәсмәтдән бәһәр көрмәди.
Нечә ај сүрүндү идарәләрдә,
Динләјән олмады ону һеч јердә.
Һеј кедиб-кәлмәкдән о, јорулмады,
Саламыны белә алан олмады.
Шаир инадындан дөнмәди јенә,
Һөкм етди, күлдүләр онун һөкмүнә.
Деди:—Кәлин, мәни инчитмәјин сиз,

Дедиләр:—Күчсүздүр бу вәсигәниз.
 Деди:—Султан өзү верибдир буну,
 Дедиләр:—Билирик нә олдуғуну,
 Деди:—Ахы вәғфи јемәк вәбалдыр.
 Дедиләр:—Билирик, бизә һалалдыр.
 Деди:—Нејләрсиниз һесаб чәксәләр?
 Дедиләр:—Бир додаг, бир дә диш биләр.
 Һесаб чәкәнләри разы салмышыг.
 Шаирин бир сөзү галмады артыг,
 Дөндү бирдәфәлик өз инадындан,
 Гајытды евинә о, кор-пешиман.
 Јаман ағыр кәлди бу, Фүзулијә,
 «Султан нечин мәни алдатсын»—дејә.
 Мән ки, ондан һеч нә истәмәмишдим,
 «Аз ашым, ағрымаз башым»—демишдим.
 Бәс нечин о, мәни ојнатды белә,
 Дадлы хөрәјимә су гатды белә?
 Мәни алдатмагла о, нә газанды,
 Мәни диләнчими, бир гулму санды?
 Чејнәди һаггымы о, һансы һагла,
 Мәним мәнлијими о, тапдамагла
 Нә демәк истәјир көрәсән, аллаһ?
 Шаһид ол, шаһид ол буна сән, аллаһ!
 Шаһларын һөрмәти мәнә бу олду,
 Мәнлијим, вүгарым лаға гојулду.
 Күлдү шөһрәтимә, күлдү адыма.
 Бу барат, ше'римә, истә'дадыма
 Султанын тә'нәси, истәһзасыдыр,
 Дејирләр: көјләрә ше'рим асидир.
 Аһ, аси олмујум бәс нејләјим мән?
 Безмәјиб дүнјанын ишкәнчәсиндән,
 Һәр чөврә, чәфајә мән дајанмышам,

Ше'римдә өзүмү султан санмышам,
 Мән «көр нә султанәм...» дедим һәр заман.
 Јәгин гәзәбләниб ше'римә султан
 Јерими көстәрмәк истәмиш мәнә.
 Хејр, мән ше'римлә султанам јенә!..

Сөзләрлә гызыныр шаир, сөзләри
 Көнүл атәшиндә дөндәриб ода,
 Еви гыздырмаға пајыздан бәри,
 Онун очағында одун јохса да.

Кәлмәди дилинә јалан, шаирин—
 Алды ел дәрдиндән одуну сөзләр.
 Атәши гәлбиндән алан шаирин
 Оду үрәк олду, одуну сөзләр...
 Әлиндә гәләми, ев бош, ев сојуг.
 Бирчә шам алмаға таванасы јох.
 О јазыр ше'рини ај ишығында,
 Гызыныр отаг да, гызыныр чан да.
 О бөјүк сәнәткар билмәди анчаг
 Дилсиз әсрләри ишыгладачаг
 Үрәк ганы илә кечәләр јары
 Гаранлыг отагда јаратдыглары.

Кәрим өз достуна, мәсләкдашына
 Јахшылыг истәди, јаманлыг олду.
 Вурду дизләринә, вурду башына,
 Шаирин дәрдинә көзләри долду.
 Сызлатды гәлбини бу гәм, бу мөһнәт,
 Достунун јанында чәкди хәчаләт.
 Шаирсә әјләшиб отағында тәк
 Ишләди кечәләр бә'зән сүбһәдәк.

Јазды бу баратын некајетини,
Јазды зәманәдән шикајетини.
Јазды, чаһан олду бундан хәбәрдар,
Султанлар алчалды, галхды сәнәткар.

Верди әдаләтә һөкмүнү заман,
Диндирди сөзүjlә заманы шаир.
Тәк өзү күлмүшдү шаирә султан,
Султана күлдүрдү чаһаны шаир.

БИР ДӘСТӘ ЧИЧӘК

Бүлбүли-зарәм, дејил биһудә әфган етдијим,
Галмышам налан гәфәс гејдиндә күлзар истәрәм.

Ахшам шәр гарышыб, гаш гараланда
Шаирин гапысы дөјүлдү бирдән.
Һәјчана кәлмишди шаир бу анда
Одлу гәбиндәки дөјүнтүлөрдән.
Гапы вурғусуну һеч ешидәрми
Гәлбин вурғусуна далан сәнәткар?
Чәмәндә ачылан лаләләр кими
Кағызлар үстүндә ачыр мисралар.
Баш-баша верәрәк дәрди-гәмијлә
Сәнәт көјләриндә үзүр Фүзули.
Көнүл бағчасындан өз гәләмијлә
Ал-әлван чичәкләр үзүр Фүзули.
Дарваза дөјүлүр, дөјүлүр бир дә,
Шаир хәјалларда, дүшүнчәлөрдә.
Һәјат бир дәрјадыр, хәјалы јелкән,
Гајнајыр илһамы бир булаг кими.
Ајрылыр шаирим өз аләминдән

Ағачдан ајрылан бир будаг кими.
Гәзәл гуртармајыр, чатмајыр сона,
Гојуб гәләмини дават габына
Чыхыр дарвазаја.

— Кимдир?

— Мәнәм, мән.

О, ачыр гапыны

— Фүзули сәнсэн?

— Бәли, мәнәм!

— Шүкүр, шүкүр аллаһа.

Үрәкдә галмады нискилим даһа.

Сәнин һәсрәтинлә үрәјим долду.

Ахырда мәним дә гисмәтим олду

Сәнинлә, еј шаир, үз-үзә дурмаг.—

Дејә салават да чевирди гонаг.

Фүзули гонағы евә апарды,

Гонағын гәрибә көркәми варды:

Әјниндә боз чуха, белиндә кәмәр,

Чуханын үстүндә күмүш дүјмәләр.

Башында чал папаг, чијниндә хурчун,

Илдырым чахырды көзүндә онун.

Јерли чамаата охшамыр гонаг,

Доғмалыг төкүлүр үзүндән анчаг.

— Инан бу көрүшлә, еј бөјүк инсан,

Сән бу күн чәннәти сатын алмысан.

Вәтәндән кәлмишәм, елоғлунам мән,

Салам кәтирмишәм сәнә Әрәшдән.

— Вәтәндән? Кәлдијин јоллара гурбан,

Өпүм вәтән дејән додагларындан.—

Дејә гонағыны басды бағрына,

Дүнјаны вердиләр елә бил она.

Ону гучаглады, елә бил бу ан

Вәтәнин бојнуна гол салды шаир.
 Ону гучаглајан өз голларыјла
 Бағдаддан вәтәнә јол салды шаир.
 Башдан ајагадәк сүзүб гонағы,
 Үзүндән, көзүндән өпүр, өпүрдү.
 Гонағын үзүндә ана торпағы,
 Гајнар көзләриндә Көј көлү көрдү.
 Каман инләјирди онун сәсиндә,
 Вәтән һәсрәтијлә гәлби долүјду.
 Вәтән елчисинин хош нәфәсиндә,
 Вәтән күлләринин әтрини дујду.
 Шаир елоғлуна бахыр, бахырды.
 Онун дурушундан вүгар јағырды.
 Бу вүгар јарашыр вәтән оғлуна,
 Бу вүгар Гошгары андырыр она.
 — Зәвварам, дедим ки, тој әввәлчә мән,
 Кедим елоғлумун зијарәтинә.
 — Бу касыб комаја сән хош кәлмисән.
 Чаным да, евим дә гурбандыр сәнә.
 Изин вер, әзизим, өпүм-өпүм мән,
 О тозлу чуханын әтәкләриндән,
 Мәнимчүн һәр шејдән әзиздир инан,
 Вәтән тозларына булашмыш чухан.—
 Дејә гоча шаир өпүр чуханы.
 (Ah!.. Вәтән һиссиндән бөјүк һисс һаны?)
 Өмрүнү гүрбәтдә кечирмәјән кәс,
 Бу һиссин күчүнү бәлкә дә билмәз!
 Заманын тозлары сиррини кизләр
 Бу гоча дүнјанын, гоча һәјатын.
 Дашларын үстүндә ачылан изләр
 Ајаг изләридир бәлкә Гыратын.
 Демә ки, севирәм мән вәтәними,

Чох аздыр «Вәтәни севирәм» — демәк.
 Вәтәнин јолунда бабалар кими,
 Чаныны, ганыны верәсән кәрәк,
 Једирир, ичирир, кејдирир бизи,
 Һәјатымыз боју бу ана торпаг.
 Нечин бу дүнјаја кәлдијимизи
 Бизсә дүшүнмүрүк, билмирик анчаг.
 Јурду өзүмүзә борчлу да саныр,
 Ону дүшүнмүрүк јалныз бир кәрә.
 Вәтәнин гышындан бә'зән усаныр,
 Јајындан гачырыг јајлаг јерләрә.
 Елә ки, вәтәндән ајрылырыг биз,
 Вәтәнчин гышгырыр үрәкләримиз)
 — Даныш, ај елоғлу, даныш вәтәндән,
 Даныш сөзләринлә ганадланым мән.
 Учум көрмәдијим дағлара сары,
 Долансын бојнума вәтән јоллары
 Анамын тахдығы һәмајил кими.
 Һәсрәт «нун» ејләди «әлиф» гәддими!
 Даныш ширин-ширин дилинә гурбан,
 Даныш чамаатын күзәрәнындан,
 Будур, аста-аста данышыр гонаг—
 Елә бил јел әсир Муған дүзүндә.
 Чинар хышылдајыр, сәсләнир говаг,
 Улдузлар сајрышыр көјүн үзүндә.
 Шаир хәјалдадыр, шаир фикирдә,
 Һәр шеј доғма кәлир она бу јердә.
 Тәмкинлә, үрәклә данышыр гонаг,
 Дурур көз өнүндә о ана торпаг.
 Шаирин көзүнә көрүнүр Муған.
 Хәзәрин синәси галхыб енирди.
 Гонаг данышдыгча елә бил бу ан

Араз һајғырырды, Күр сәсләнирди.
 Вәтән дүҗу кими көнүлдән кечир,
 О, Муғандан кечир, о, Милдән кечир,
 Кәлир гулағына бајагдан бәри
 Чејранын, чүјүрүн ајаг сәсләри.
 Самух мешәсиндә алачыг гурур,
 Сәрин «Гырхбулагдан» о, чам долдурур.
 Чобан дәјәсиндә гонаг да галыр,
 Бу гәлби дағлардан мин илһам алыр.
 Жејир ләззәт илә чобан дүрмәји,
 Унудур бир анлыг шаир һәр шеји.
 Нечә дә хош кәлир бу анлар она,
 Синәси хәзинә озанлар она
 Бабәкдән данышыр, Бамсыдан* дејир.
 Зурна һарај чәкир, түтәк инләјир.
 Арзулар шаирин јаныр көзүндә,
 Голтуғунда «Хәмсә» Шејх дүзүндә
 Низами гәбринә о, баш ендирир,
 Он икинчи әсрә о, салам верир.
 Ширин сәһбәтини чатдырыб сона,
 Узадыр әлини гонаг, хурчуна.
 — Вәтәндән, еј шаир, сәнә һәдијјә,
 Буну кәтирмишәм, бах буну,—дејә
 Шаирә бир дәстә күл-чичәк верир,
 Күлләрин әтријлә чәкиб кәтирир
 Ираг өлкәсинә Азәрбајҗаны.
 (Вәтән һәсрәтиндән бөјүк дәрд һаны?)
 Шаир чичәкләри басыр бағрына.
 Нәләр пычылдајыр чичәкләр она.

* «Китаби-Дәдә Горгуд» дастанындан Бамсы Беј-рәк бојуна ишарәдир.

Ијләјир күлләри о, јаваш-јаваш.
 Гәлбә һүчум чәкир гүссәләр јенә.
 Шаирин көзүндән ики дамла јаш
 Дүшүр чичәкләрин ләчәкләринә.
 Чичәкләр су ичиб көз јашларындан
 Санки чана кәлиб дирчәлир јенә.
 Шаирин көз јашы чан верди бир ан
 Вәтәнин гурумуш чичәкләринә.
 Бахды һәдијјә о, јана-јана.
 Көзләри өнүндән нәләр өтүшдү.
 Шаир чичәкләри гојуб күлдана
 Деди:—Бир әфсанә јадыма дүшдү:
 Дејирләр, кечмишдә бир гоча лоғман,
 Инчијиб јурдунун һөкмдарындан,
 Бир даһа вәтәнә дөнмәрәм дејә,
 Баш көтүрүб кедир бир јад өлкәјә.
 Илләр кәлиб кечир... Дәјишир рузкар,
 Кечир сәлтәнәтә башга һөкмдар.
 О, елин рә'јинчә фәрманлар верир,
 Лоғманын далынча елчи көндәрир,
 Дејир: Вәтән ону көзләјир һәр ан,
 «Гүрбәт хошдур»—дејә гајытмыр лоғман.
 Мәктуб да көндәрир һөкмдар она,
 Јенә дә чағырыр ону јурдуна.
 Јазыр: Гуллуғунда һазырам сәнин,
 Јолуну көзләјир ана вәтәнин.
 Мәктубла бәрабәр нечә мин динар
 Гызыл да көндәрир она һөкмдар.
 Шаһын хәләтләри, һәдијјәләри,
 Кәлдији кими дә гајыдыр кери.
 Лоғманса вәтәнә гајытмыр јенә,
 Дејир:—үз тутмарам бир дә вәтәнә.

Һөкмдар дүшүнүр, дүшүнүр һәр күн
 Лоғманы вәтәнә гајтармаг үчүн
 Чарәләр ахтарыр, тапа билмәјир,
 Анчаг «Инадымдан дөнмәрәм»—дејир.
 Өлкәјә сәс дүшүр, бир күн бир чобан
 Кәлиб һөкмдара дејир:—Сән дајан,
 Лоғманы вәтәнә мән кәтирдәрәм,
 — Нечә?
 — Буну сорма, гиблеји-аләм!
 Бу ади бир сирдир, бирчә һәфтәјә
 Лоғманы вәтәндә көрәрсән,—дејә
 Чобан кедир... Кечир үч күн... Доғрудан
 Бир кечә гајыдыр вәтәнә лоғман.
 Шаһ буну билинчә гаралыр ганы,
 Чағырыр сараја дәрһал лоғманы,
 Дејир: бу нә ишдир, еј бөјүк инсан,
 Сән үстүнмү тутдун чобаны шаһдан?
 Сајмадын, мәһәл дә гојмадын мәнә.
 Чобанын сөзүјлә кәлдин вәтәнә.
 Еј лоғман, бу сирри кәл мәнә анлат...
 Әлини чибинә салыб о саат
 Бир јовшан чыхарыр лоғман чибиндән,
 Дејир: вә'дәләрә кәлмәмишәм мән,
 Бах, бунун әтринә кәлдим вәтәнә,
 Бәхшишләр, ән'амлар нә кәрәк мәнә!
 Мәнә сәнин кими о јохсул чобан
 Ән'ам көндәрмәмиш, пул көндәрмәмиш,
 О, јахшы билир ки, бу гоча лоғман
 Дүнја зијнәтинә көнүл вермәмиш.
 О мәнә көндәрди бах бу јовшаны,
 Торпағын әтријлә долу јовшаны.
 Ијләјиб мән ону бир тәһәр олдум,



Билмәдим шад олдум, мүкәддәр олдум.
Думанланды көзүм, һәрләнди башым,
Јовшанын үстүнә ахды көз јашым.
Сызлады үрәјим, әсди бәдәним,
Дурду көз өнүмдә бу дағлар мәним.
Бир анын ичиндә илләр өтүшдү,
Кәлиб ушағлығым јадыма дүшдү.
Бүлбүллү мешәләр, соналы көлләр,
Кәкликли гајалар, јончалы чөлләр,
Рејһанлы, јарпызлы шыр-шыр булаглар,
Башы ағ чалмалы бу гәлби дағлар,
Чичәкли күнејләр, гарлы гузејләр
Көрдүм кәл-кәл дејә мәнә әл ејләр.
Јалныз бах бу сәсә мән гулаг асдым,
Јовшаны өпәрәк бағрыма басдым.
Демирәм, гүрбәтдә шад олмушам мән,
Ахы бу торпагда доғулмушам мән.
Вәтән һәсрәтијлә күлә дөнмүшәм.
Гәлбән ағласам да, шад көрүнмүшәм.
Торпаға бағлыдыр, торпаға инсан,
Инсана һәр шејдән торпаг әзәлдир.
О гәриб елләрин од-очағындан
Вәтәнин түстүсү даһа көзәлдир.
Ән'ама, хәл'әтә кәлмәмишәм мән,
Бу чәмәнә кәлдим, бу даға кәлдим
О залым овчулар үркүтдү мәни,
Учдугум бу доғма будаға кәлдим.

Узагкән дүнјанын дәрди-сәриндән,
Гүрбәтдә һәр дәрди дујдум дәриндән.
Ана торпағымын чичәкләриндән
Гопарыб дөшүмә тахмаға кәлдим.

Бир јовшан әтријлә мурада чатдым,
 Вәтәним кәл деди, гүрбәти атдым.
 Кәздим бу чөлләри мән аддым-аддым,
 Ајаг изләримә бахмаға кәлдим...
 Фүзули гуртарыб һекајәтини
 Дејир:—Ај елоглу, ағлатдын мәни.
 Сән өз һәдијјәнлә-чичәкләринлә,
 Динлә, үрәјимдән кечәни динлә.
 Мәним дә бир төһфәм, бир бәхшишим вар,
 Апар, диванымы вәтәнә апар.
 Бу дәрд ағыр кәлир, чох ағыр мәнә—
 Мәним дә вәтәндә көрүнүр јерим,
 Нә дејим таләјә... ана вәтәнә
 Гој өзүмдән әввәл кетсин сөзләрим.
 «Чан сөздүр әкәр, билирсә инсан,
 Сөздүр ки, дејирләр өзкәдир чан...»

КӘРБӘЛА СӘФӘРИ

Фәгр имиш фәгр Фүзули, шәрәфи-әһли вүҷуд,
 Өзүнә ејләмә һәмдәм фүгәрадан гејри.

Өтдү ајлар, фәсилләр,
 Илләр, ганадлы илләр
 Шаирин комасында
 Көрүн нәләр јаратды,
 О, сәнәт аләминдә
 Нәлә һеч көрүнмәмиш
 Мө'чүзәләр јаратды.
 Онун ше'р одундан
 Јанды бағры јерин дә,
 Доғду јени бир күнәш

Сәнәт үфүгләриндә.
 Бу балача команын
 Дүнјалара сығмајан
 Дүнја гәдәр сирри вар.
 Бу балача комада
 Гәләмин чыхардығы
 Хош, һәзин хышылтылар
 Сәс салды дүнјалара,
 Ағлатды көјү, јери.
 Чыхыб дағлы үрәкдән
 Дағлады үрәкләри.
 Ај кими Фүзули дә
 Ишыглатды һәр јери.
 Анчаг гәлбиндә галды
 Өз дәрди, өз кәдәри.
 Ај да бүтүн чаһана
 Ишыг салыр, нур јайыр,
 Ләкәләри јенә дә
 Синәсиндә сахлајыр.
 Намы деди: көрәсән,
 Бу бөјүк сәнәткарын
 Устады ким олубдур?
 Бәлкә анадан белә
 О, шаир доғулубдур?
 Јох, јох! Онун устады
 Сонсуз дәрди, гәмидир,
 О, кәдәр аләмидир.
 О, кәдәр аләмидир.
 О, бүтүн инсанлығын
 Шәрәфидир, шаныдыр,
 О, көјләрин шимшәји,
 Јерләрин үсјаныдыр.

Илдырымын чахышы,
Бир аһунун бахышы,
Көјүн думаны, сиси,
Рузкарын инилтиси,
Бир көрпөнин шәнлији,
Көјлөрин әнкинлији,
Бир јетимин наләси,
Көнүллөрин аһ сәси,
Арзусу, шикајәти,
Бабаларын һикмәти,
Дүшүнсәк дәрин-дәрин
Устадыдыр шаирин.
Онун һәр сәтириндә
Торпағын өз сәси вар,
Дүнја көрмүш бир елин
Дәрди, фачиәси вар.
Үрәјиндән од алыб
Гызды сојуг кәлмәләр.
О һәр гәзәли үстдә
Кечәләр сүбһә гәдәр
Әритди өз чаныны
Өнүндәки шам кими,
Ачылды сәһәр кими,
Тутулду ахшам кими.
Ајлар, илләр өтүшдү,
Өмрүнүн һәр күнүнә
Бир ше'р инчиси дүшдү.
Заманын далғалары,
Каһ галхды, каһ да енди.
Сәнәтин јолларында
Фүзулинин башына
Ағ чичәкләр әләнди.

Гане олуб һәјатда
Чоха-аза Фүзули
Гочалды, дәрдләрини
Јаза-јаза Фүзули.
Олду илләр јоргуну,
Ше'р, сән'әт јормады,
Зәманә јорду ону.
Деди:—Мәним гејдимә
Бу јердә бир галан јох.
«Рүшвәт дејилдир дејә
Саламымы алан јох».
Ајлар, илләр өтүшдү,
Доғулдуғу Кәрбәла
Бир күн јадына дүшдү.
— Ушағлыг, ај ушағлыг,
Сән бир чичәкли јаздын,
Узағдын һәр гајғыдан,
Сән кәдәр танымаздын.
О илләрмиш өмрүмүн
Ән фәрәһли илләри.
Бу һәјаты, варлығы
Мән дәрк едәндән бәри
Үзүм бир ан күлмәди.
Бә'зән күлдүм, үзүмә
Анчаг заман күлмәди.
Заман, мәнә вердијин—
Елин дәрди-сәридир;
Алнымын гырышығы,
Сачларымын ағлығы,
Гәлбимин кәдәридир.
Заман мәнән алдығын—
Ушағлығым, кәнчлијим,

Раһатлығым динчлијим,
Мәним азадлығымдыр,—
Севинчим, шадлығымдыр.

Кәрбәланын јоллары карванларла долудур,
Бу јол нечә јүз илдир «мүгәддәсләр» јолудур.
Бирчә ичим суја да бурда һәсрәтдир инсан,
Јоллар чадар-чадардыр зәвварларын аһындан.
Әсән сәмум јели дә онларын аһ-вајыдыр.
Бу јолла кәлиб кедән «шәрәф» алыб гајыдыр
Нәчәфдән, Кәрбәладан.

Алдадыр өз-өзүнү бу јолларда мүсәлман,
О, елә зәнн едир ки, онун бу зијарәти,
Сатын алып чәннәти.
Зәнн едир ки, сахлајыб имамларын јасыны
Газаныр бу дүнјада о бири дүнјасыны.
Додағында гәзәли: «Дәрд чох...Талә зәбун...»
Мәһәммәд Фүзули дә јолчусудур бу јолун.
Гафиләдән кәнарда о тәк кедир, тәк кедир.
Бу јолларын дәрдини үрәјинә һәкк едир.
Фүзули дә көнлүнү имамлара вердими?!
Хејр! Зәвварлар кими
Фүзули кетмир анчаг шәрәфчүн Кәрбәләја,
Өзү шәрәф апарыр о, бу күн Кәрбәләја.
Баш чатлајыр истидән... Көјдән јерә од јағыр.
Дәвәләр дә тәнтијиб јеријир ағыр-ағыр.
Карван кедир јол боју узаныб гатар-гатар.
Јеридикчә дәвәләр, сәсләнән зынгыровлар,
Әрузун аһәнкини хатырладыр шаирә...
Хәјалында дүзүлүр кәлмәләр сәтирләрә:

«Мәнәм ки, гафиләсалари-каривани-ғәмәм.
Мүсафири-рәһи-сәһраји-мөһнәтү әләмәм.

Һәгир бахма мәнә, кимсәдән сағынма кәмәм,
Фәгири-падишаһса, кәдаји-мөһтәшәмәм...»

Бирдән јағыш башлады, һәрә гачды бир јана,
Бир будаг да тапылмыр адамлар далдалана.
Сулар галхыб енирди, сулар ашыб дашырды.
Бу вахт шаир бир кичик кәндә јахынлашырды.
Јаман гаралды ганы.

Шаирин үзүндәки о кәдәр тозларыны
Јаған о кур јағыш да силә билмәди фәгәт,
Онун кәдәрләринә гәм тутмушду тәбиәт.
Тәбиәт дә елә бил бу дәм она ағлады,
Фүзулинин дәрдинә, гәминә јас сахлады.
Онун ағ сағгалындан дамчылар сүзүлүрдү.
Елә бу вахт гаршыда бир бөјүк гәср көрдү.
Дарвазаја сығынды, јох, јағыш кәсилмәди—
Шаир кедә билмәди.

Бирдән ачылды гәсрин пәнчәрәси...

Бу заман

Бир сәс кәлди:
— Еј гоча, гапыда нә дурмусан?
Ичәријә кәлсәнә.
— Сағ олун!
О кәс јенә
Әл чәкмәди.
— Бујурун, сизә гурбандыр варым,
Аллаһын гонағына ачыгдыр гапыларым.
Ев саһиби һәрләниб өзү кәлди:
— Кәл бәри!
Фүзулини голундан чәкиб салды ичәри.
Онлар гәсрә кирдиләр,

О динчәлди... Шаирә наһар да кәтирдиләр,
Бүтүн наһар дәсткаһы гызыл габларда кәлди,
Гызыл пијаләләрдә ләззәтли меј верилди.
Чариләләр*, нөкәрләр, дүшдүләр әл-ајаға,
Һәрәси бир тәрәфдән гуллуғ етди гонаға.
Гәср зијмәт ичиндә парыл-парыл јанырды.
Елә бил һәр дивардан бир күнәш бојланырды.
Таванда чил-чираглар, дөшәмәдә халчалар,
Гәсрдәки зијнәтә шаһлар белә әл чалар.
Ев саһиби гонагдан сорду:

— Кимсән, нәчисән?

— Ади мұсафирәм мән.

— Чох көзәл, еј мұсафир, әнтигбазам мән

дүзү,

Надир шејләр јайынмаз мәним көзүмдән дүзү.

Кедәк сәнә көстәрим гијмәтли шејләрим.

Горујурам онлары көзүм, бәбәјим кими.

Онлар дуруб кечдиләр бир бәзәкли отаға,

Ев саһиби көзалты нәзәр салыб гонаға

Деди:—Гонаг, јахшы бах бурдакы даш-

гашлара

О, бир үзүк көтүрүб шүшә рәфдән бу ара

Деди:—Бах, бу үзүјүн гашына јахшы бах сән,

Шаһын да сарајында тапылмаз бу үзүкдән.

Гијмәти мин динардыр,

Белә надир бир инчи де һарда, кимдә вардыр?

Фүзули көз учујла бахыб гајтарыр јенә

Үзүјү саһибинә.

— Инди бах бу гылынча, јахына кәл, јахшы

бах.

Дәстәјинин бир дашы минчә динардыр анчаг.

* Хидмәтчиләр.

Фүзули гылынча да бахараг сајмазјана
Гајтарыр саһибинә.

Киши пәрт олур јенә:

— Инди дә диггәт елә бу шәтрәнчә*, мұсафир,

Өзү фил сүмүјүндән, дашлары инчидәндир.

Бир дашыны инан ки, јүз динара вермәрәм.

Бунлары султана да, шаһа да көстәрмәрәм.

Чилди гызыл сујуна чәкилмиш бир диваны

О, көстәрир шаирә.

Әнтигфүруш

— Белә бир китаб һаны?

Чилдиндәки гызылын јүз динар гијмәти вар.

Ичиндәки шәкилләр ағылы һејран гојар.

Фүзули

— Киминкидир бу диван?

Әнтигфүруш

— Киши, инсафын олсун, өзүн инди һардасан?

Фүзули

— Сәнин евиндәјәм мән.

Әнтигфүруш

— Демәк, онда китаб да мәнимдир.

Фүзули

— Сәһв едирсән!

Бунун чилди сәниндир,

Ичиндәки дујгулар јәгин ки, өзкәниндир.

* Шаһмат.

Энтигфуруш

— Аһа, инди анладым, еј мүсафир, һаглысам!
Мөвлана Фүзулинин диваныдыр бу диван!

Фүзули

— Ону чохму севирсэн?

Энтигфуруш

— Охумаг билмирәм мән!
Ев саһиби чүрбәчүр әјләнчәләр, бәзәкләр,
Хара шаллар, ипәкләр,
Кәләғәјлар көстәрир мүсафирә далбадал,
Гучағында кәздирир шаирисә мин хәјал.
Ев саһиби көрүр ки, өз гәлбинә далараг
Онун дедикләринә фикир вермир һеч гонаг.

Энтигфуруш

— Сән еј намә'лум инсан, сәнә бир суалым
вар:

Көстәрдијим шејләрә шаһ өзү һејран галар.
Бу даш-гашлар, бу сүсләр
Сәнә бир зәррә гәдәр
Әсәр егмәди анчаг,
Сәндәки даш гәлбә бах.
Бәлкә, бәлкә еј инсан,
Сән мәнән дә варлысан?

Фүзули

Хејр, мән чох јохсулам.

Энтигфуруш

— Елә исә бәс нечин,

Бахыркән бу шејләрә
Ғамашмады көзләрин?

Фүзули

— Үзү дөнүк дүнјада
Чох шејләр көрдүјүмдән
Ахыр кор олмушам мән.
Мән бу гоча дүнјада дәрд алыб, гәм јејирәм.
Одур белә шејләри мән көрә билмәјирәм.
Сән даш-гаш көстәрирсән мәнә, сөјлә үрәјин
Даш дејилми бәс сәнин?

Ғанлы көз јашларыјла өмрү өтүб кечәнин
Көзүндә бир гуруша дәјәрми үзүк гашы?
Мәнә даш көстәрмә сән, көстәр исти көз јашы!
Јохсул долансам да мән, вүғарым әјилмәмиш,
Мәни дүнја сүсләри һејран едә билмәмиш.
Зијнәтә чох вурулма, зијнәт дүнја малыдыр,
Инсан өзү дүнјанын зијнәти олмалыдыр.
Бир дә... Дүзүнү билсән әшјаны көрмүрәм мән.
Бүтүн бу зијнәтләрин архасында кизләнен
Бөјүк һадисәләри, мә'налары көрүрәм.
Мә'налар аләминдә мән ки, өмүр сүрүрәм.
Бах бу үзүк, јәгин ки, вахтилә бир көзәлин
Бармағында парлајыб...һаны инди о кәлин?
Бәлкә онун үрәји артыг чохдан дајанмыш,
Ондан сонра бу үзүк нечә бармагда јанмыш?
Буну сатан о бәдбәхт нечин сатмыш көрәсән?
Бу үзүјү аланда дүшүндүнмү буну сән?
Бу үзүклә нечә тој, нечә бүсат гурулмуш?
Аһ! Бу үзүк кимләрин нишан үзүјү олмуш?
Нәһәјәт...һардан кәлиб дүшүмүш сәнин
гәсринә?

Тәәччүблө, диггәтлө сүзүр өз гонагыны.
О, эринә-эринә
Көзләрини зилләјир гонагын көзләринә.
Бу көзләрдә о көрүр һәр хилгәтин сиррини—
Көјүн, јерин сиррини, тәбиәтин сиррини.
Јох, јох, көрмүр, о дујур.
Бу көзләрдә охујур:
Бир үрәјин дүнјада сонсуз тәмәннасыны,
Инсанын илк ешгини, һәјатын мә'насыны.
Сәсләнир гулағында һикмәт долу сәтирләр,
Бу көзләрдә охујур башдан-ајаға гәдәр
Охуја билмәдији Фүзули диваныны.
Сәксәнир, бир үшүтмә тутур онун чаныны.
Бирдән о, хәбәр алыр:
— Дејин, адыңыз нәдир?
— Мәһәммәд!
— Сәнәтиниз?
— Шаирәм.
— Шаир, шаир!
Аман аллаһ, ишә бах!
Фүзулисән јохса сән?
Сүкут...
— Сән кәрдишә бах!
Дајан, дејә о кечди јан отаға...

Бир аздан

Әлиндә бир медалјон о гајытды.
— Ah!.. Аман!..
Медалјону көрүнчә шаир донду јериндә.
Тәрпәнә дә билмәди, о учунду јериндә.
Бу, чаван Мәһәммәдин
Бу дүнјада јеканә
Дөвләтијди, варыјды.

Лејлаја бәхш етдији ана јадикарыјды.

— Сөјлә, бу сәнә һардан?

Мәним Лејлам сағмыдыр?

О, бу гәриб дијарда јенә дә дустагмыдыр?

— Сәбр ејләјин,—дејәрәк, о ачды медалјону.

Шаир кәлди дәһшәтә,

Сарсытды һејрәт ону.

Медалјонун ичиндән Фүзули бојланырды.

Онун шаир көзләри мәш'әл кими јанырды.

Э н т и г ф у р у ш

— Бир бура бах, бура бах,

Бу далғын көзләрә бах, бу гөвси гашлара бах,

Адам да өз шәклинә охшајармыш бу гәдәр?!
Зилләнир шәклә көзләр:

...Башында көј арахчын, дурушунда әзәмәт,

Үзүндә гәм изләри, көзләриндә мәһәббәт.

Мәһәббәт, бу мәһәббәт топламыш јығын-јығын

Бир шаирин гәлбинә дәрдини инсанлығын.

О, бу дәрди, мөһнәти өзүнә дәрд санмамыш.

Әзаблара јар олмуш, әзабдан усанмамыш.

Додағында ешгинин һәзин инилтиси вар.

Башында бу мөһнәтин думаны вар, сиси вар.

Бахыб мәчһул нөгтәјә о дүшүнүр дәриндән,

Арзуларын шө'ләси сүзүлүр көзләриндән.

Нәләр кечир шаирин хәјалындан бу анда,

Онун о дүјүмләнән мүгәввәс ташларында

Ағсачлы гоча Шәргин дәрди јатыр елә бил.

Алнындакы гырышлар адичә гырыш дејил,

Өз халгынын кечдији изтираб јолларыдыр!

Көздән ахан инчиләр дөвләтидир, варыдыр.

Гушгонмаз зирвэләри андырыр бу халында,
Көз яшы һәлгәләнмиш елә бил саггалында.
Азәри дағларынын үзүндә көлкәси вар,
Онун гулагларында «Вәтән», «Вәтән»—сәси
вар.

Бир көзүллә күлүрсә, бир көзүллә ағлајыр,
Елә бил голларыјла дүнјаны гучаглајыр.
Дүнјанын ағыр јүкү топланараг бир јерә
Јүкләнибдир елә бил һәммин бу чијинләрә.
Накам мәһәббәтинин үзүндә көлкәси вар,
Онун гулагларында «Вәтән», «Вәтән»—сәси
вар.

— Бу мәним әксимдир, аһ!

Буну ким чәкмиш көрән?

— Буну сатан ушагдан сорушмушдум онда
мән.

О деди ки, бу шәкли анам чәкмиш.

— Бәс һаны?

О, сағдырмы?

— Јох, өлмүш...

Елә бил ки, дүнјаны,
Тәрпәтдиләр јериндән—

О, аһ чәкди дәриндән.

Бу аһдан көј тутулду, јел әсди, јер титрәди.

Гара кејди бағчалар, күл-чичәкләр титрәди.

— Аловлардан инсаны јалныз кечирир үмид.

Дүз гырх ил үрәјимдә јашатдығым бир үмид

Гуш олуб учду кетди бирчә анын ичиндә,

Сөндү үмид улдузум кәһкәшанын ичиндә.

Бәс һардадыр о ушаг?

— Бу јахын кәнддәндир о.

— Ады?



— Ады Фэзлидир.
— Талејин гурғусуну дәрк еләмәк чәтиндир.
Јарәббим, ишә бах бир!
Лејла ираг олса да гырх ил мәним көзүмдән.
Өвладынын адыны алмыш тәхәллүсүмдән.
Сән бир тәсадүфә бах.
Мән дә Фэзли гојмушам өз оғлумун адыны
Адыма охшадараг...
Ah!.. О, мәним шәклими нечә чәкмиш көрәсән?
Бу сирри, бу мө'чүзү анлаја билмирәм мән.
О ки, мәни көрмәмиш ахы о вахтдан бәри.
Нечә дә јериндәдир үзүмүн чизкиләри.
Бәли, јенә мәнәббәт!.. Мәнәббәт дада чатмыш,
Мәнәббәтин күчүјлә хәјалында јаратмыш
О мәним сурәtimi
Бу күн олдуғум кими.

Мәзарыстан...
Дәһшәтлидир бу өлүләр өлкәси.
Гаш гаралыр... әјри-үјрү дашларын сых
көлкәси
Гәбирләрин үстү илә сүрүнүр илан кими.
Бурда илләр, гәринәләр өтүшүр бир ан кими.
Күн дөндүкчә бир гәриблик чулғалајыр һәр
јери.
Сиври мәзар дашларынын узанан көлкәләри
Доландыгча һеј доланыр гәбирләрин башына.
Бурда заман әсәр етмир
Бир вахт чанлы оланларын—
Бу дашларын јашына.
Бу көлкәләр... Бу көлкәләр бир рә'јамы,
јухуму?

Өлүлөрүн хәјалымы, руһуму?

Бир әбәди суаллардыр бу әбәди сүкунәт:

«Һардан кәлиб, һара кедир әзәл күндән бу
хилгәт?»

Бир мазарын башы үстдә дајанмышдыр үч
нәфәр,

Бу пәришан, учуг гәбрә зилләнибдир нәзәрләр.

Јатыр бурда Фүзулинин мәнһәббәти, севкиси,

Јатыр бурда бир үрәјин әбәди һичран сәси.

Јатыр бурда додагларда нәғмә олан бир
диләк.

Јатыр бурда әсрләрә, һарај салан бир диләк.

Гоча шаир әлләрини чарпазлајыб дајанмыш,

Алтмыш иллик өмрү онун елә бил ки, бир
анмыш.

Јашадығы ајлар, илләр көз јашына дөнәрәк

Ахды онун көзләриндән бир андача инчи тәк.

Илк кәнчликдән о, дағланды, дағ кәтирди јүз
дағы.

Гадир ешгин, мәнһәббәтин әли илә јаздығы

Һәсрәт, һичран китабы—

Бүтүн дәрди, әзабы

Варагланды көзүндә,

Тамамланды бу күндә.

Көзләриндән ахан јаш

Дүшдү гәбир дашына,

Дәлик-дәлик олду даш.

Көзләриндән ахан јаш

Онун һичран китабына нөгтә гојду, гапанды.

Севәнләрә тимсал олду бу ешгин илк, сон
анды!

Көлкә дүшүр үзләрә.

Лејла илә сон кәрә
Видалашыр Фүзули
Өпүр гәбир дашыны.

Күләкләрми гурудур

Көзләринин јашыны?

Јоллар, изләр гаралыр,

Гәбристанлыг бош галыр.

Онлар кедир, архадан

Бир сәс кәлир бу заман,

О, нә дејир? Бәлкә дә, о, руһудур Лејланын?

Фүзулини сәсләјир, ишинә бах дүнјанын.

Шаир дөнүр архаја, гәбирләрә баш әјир,

Ајаглары кетсә дә гәлби кедә билмәјир.

Әнтигфүруш јапышыб гонағынын голундан

Чәкиб апарыр, кедир о, пәришан-пәришан.

Гоча бу вахт чыхарыб медалјону чибиндән:

— Оғул, буну сәнә мән

Бағышлајырам,—дејә,

Верир ону Фәзлијә.

ТАУН

Учалдын гәбрим, еј бидәрдләр, сәнки мәләмәтдән
Ки, мә'лум ола дәрд әһлинә гәбрим ол әләмәтдән...

Мүгәддәс Кәрбәләја бәла кәлди, бир бәла.

Бир һәфтәдә гочалыб әлдән дүшдү Кәрбәла.

Таун кәлди, нә кәлди, бу бәланы, бу дәрди,

Илаһинин өзүмү бу дијара кәндәрди?

Гијамәтдир бәлкә бу? Чатыб дүнјанын сонун?

Илаһинин өзүмү мүгәддәсләр јурдуну
Белә чапды, талады, онун гара нәфәси
Дилсиз даша чевирди тохундуғу һәр кәси.
Бир дирилик гојмады бир һәфтәдә өлкәдә,
Бу, көјләрин јерләрә гәзәбијди бәлкә дә.
Бәлкә дә Кәрбәладан «шәрәф» алыб учалан,
Һөрмәти сатын алан
Вичдан тачирләринин әмәлијди бу бәла?
Олду өлүм јатағы бу мүгәддәс Кәрбәла!
Күчәләри, евләри, таун кәзир бирбәбир,
Бир гара кабус кими о, һәр јерә баш чәкир.
Обалардан обаја, елдән елә кечир о.
Һәр көзүнә дәјәни ораг кими бичир о.
Бу јердә таун олду јерин, көјүн һакими,
Көјдә учан гушу да вурду илдырым кими.
Гурујур кур чешмәләр, гурујур ахар сулар,
Јатагларда мәләшир јетим галан гузулар.
Төвләләрдә бөјүрүр сағылмамыш инәкләр,
Солур бағда ағачлар, бағчаларда чичәкләр.
Таун сарыр чөлләри бир гара булуд кими,
Кедә-кедә адамлар сәпәләнир тут кими.
Бир бах... чан верәнләрин донуг бахышларына,
«Улу» зијарәткаһын о дилсиз дашларына
Үзүнү сүртүб ондан ничат истәјир онлар—
Лахта-лахта ган гусур тауна тутуланлар.
Зәвварлара өлүмдән бу јер әрмаған верир,
Шәрәф үчүн кәләнләр «шәрәф» алыб чан
верир.

Бир дахманын өнүндә топа-топа адамлар,
Бир-биринә зилләнән көзләрдә бир суал вар:

Шаир јатыр хәстәдир,
Дејирләр чан үстәдир.
Әсмә, күләк, өтмә, гуш, ганад сахла амандыр.
Һардан кәлди бу андыр.
Бу таун, бу зәһримар?
Көзләрдә мин суал вар:
— Көрән шаир нечәдир?..
Гајаларда сәсләнән күләкләр дә инләјир.
Көј дә, јер дә инләјир.
Инләјир һәзин-һәзин,
Елә бил хәбәр алыр һалыны Фүзулинин.
Пычылдашан јарпаглар сорур бири-бириндән:
— Шаир нечәдир көрән?
Онун һалы јамандыр,
Әсмә, күләк, өтмә, гуш, ганад сахла амандыр.
Инсафыңыз бәс һаны?
Ше'ријлә милјонлары јухудан галдыраны
Јухудан еләмәјин!
Бу балача дахманын гаршысында баш әјин!
Сәнин күчүн, еј таун, нејләјәчәк шаирә?
Зәһмәт чәкмә бош јерә!
О, өлүмү өлдүрүб сәнәтијлә, сөзүјлә,
О, бир чаһан кәтириб бу чаһана өзүјлә...
Лејлаја чатмаса да о, чохдан кама чатмыш,
Ахан көз јашларыјла о, бир чешмә јаратмыш,
Буна: «ешг чешмәси» деди бүтүн озанлар.
Буну ичән һәјаты, бу дүнјаны тез анлар.
Шаир јатыр амандыр,
Онун һалы јамандыр.
Онун өмрү әбәди,
Таунунку бир андыр.

Дахманын габагында топа-топа адамлар...
 Һәр көздә бир суал вар.
 Јаман баһа отурду таун бу бәдбәхт елә.
 Онун дәһшәтләрини јазмаг үчүн дә белә
 Фүзули сөзү кәрәк, Фүзули ше'ри кәрәк!
 Һаны елә бир һүнәр, Һаны елә бир үрәк?..
 Таун мин-мин инсаны бир күндә верди бада,
 Таунун дәһшәтләри һамыны сарсытса да,
 Шаирин дахмасындан әл чәкмәјир бир нәфәр,
 Ичәријә зилләниб суал долу нәзәрләр.
 Һамы дикиб көзүнү ағ чалмалы һәкимә,
 Һәким хәчаләтиндән баха билмир һеч кимә.
 О, нә десин, нә десин?
 Нечә чарә ејләсин
 Бу чарәсиз хәстәјә?
 Күман кәлмир бир шејә—
 Онун күчү зәифдир хәстәлијин күчүндән,
 Онун јанагларына ахыр көз јашы дән-дән.
 Елә бу вахт дахмадан јаныглы бир сәс кәлир,
 Һамы, Һамы һејрәтлә сәсә тәрәф чеврилир:
 — Мән инди о дүнјаја учачағам гуш кими
 Һәким, сәнин јеринә гој мән дејим дәрдами:
 «Ешгдән чанымда бир пүнһан мәрәз вар, еј
 Һәким,
 Хәлгә пүнһан дәрдим изһар етмә, зинһар, еј
 Һәким.
 Вар бир дәрдим ки, чох дәрмандан артыгдыр
 мәнә,
 Гој мәни дәрдимлә, дәрман ејләмә, вар, еј
 Һәким
 ...Кәл мәним тәдбири-биһудәмдә сән бир сә'ј
 гыл,

Ким олан бу дәрдә артыграг кирифтар, еј
 Һәким!..
 ...Рәнч чәкмә, сийһәт үммидин Фүзулидән
 Көтүр,
 Ким, гәбул-сийһәт етмәз бөјлә бимар, еј
 Һәким...»
 Гапады көзләрини јана-јана Фүзули,
 Зүлмүндән усандығы бу чаһана Фүзули.
 О, һәр чөврә, чәфајә синә кәрди, дајанды,
 Јанмады тәк һәјатда, өләндә дә о, јанды!
 Јанды, јанды сәнәткар,
 Күлә дөнәр јананлар.
 Күлә дөнмәди анчаг, күнә дөндү Фүзули.
 Јалныз күндүзләр дејил, кечәләр дә дәмбәдәм
 Көзләриндә бир аләм,
 Вәтәнин көјләриндә күлүмсүндү Фүзули.
 Бүтүн шәһәр јана-јана
 Бир сел кими ахыб кедир гәбристана,
 гәбристана.
 Фүзулинин архасынча кедир Һамы бу сән
 дәмдә,
 Елин дәрди, елин гәми бирләшибдир бу
 матәмдә.
 Табут кедир... Бу ағрыдан үрәкләр дә гана
 дөнүр,
 Чәназәнин архасынча арам-арам ел сүрүнүр.
 Бир ора бах, бир ора бах:
 Мејитләри адлајараг
 Бир мејити дәфн етмәјә кедир онлар.
 Кедир, кедир инсан сели гатар-гатар.
 Һиндистандан, Түркіјәдән, Азәрбајчан
 елләриндән,

Иран, өзбәк маһалындан, Түркмәнистан
чөлләриндән
Мин-мин инсан сели кәлмиш «О мәнимдир,
мәним»—дејә:
Фүзулини гәбр евинә—сон мәскәнә өтүрмәјә.
Шаир кедир... Бу күн дуа әвәзинә һәзин-һәзин
Охујурлар «Шәби-һичран» гәзәлини
Фүзулинин.
«Шәби-һичран... јанар чаным, төкәр ган
чешми кирјаным,
Ојадар хәлги әфганым, гара бәхтим
ојанмазмы?»
Бу бир гәлбин сәси дејил, милјон гәлбин бир
сәсидир,
Өмрү-күнү әсарәтдә кечән халгын наләсидир.
«Шәби-һичран», гоча Шәргин өз варлығы, өз
адыдыр.
Мәһкум олан милләтләрин «јандым!» дејән
фәрјадыдыр.
Көнүл гәмли, көзләр нәмли, баш ашағы кедир
һамы,
Шаирә ел мәһәббәти апарыр бу издиһамы.
Чоху елә кедә-кедә јыхылдығы јердә галыр,
Таун күлүр гәһгәһәјлә, өлүмләрә о, әл чалыр.
Өлүм белә кәлә билмир издиһама горху, һәдә.
Шаирә ел мәһәббәти галиб кәлир өлүмә дә.
«Шәби-һичран» дејә-дејә чатыр онлар
гәбристана,
Шәргин гоча бүлбүлүнү дәфн едирләр
јана-јана.
Бәс о кимдир,—о пүрвүгар?
Гәбрин үстә сон торпағы сәпәләјән о ихтијар?

Саггалындан дамчы-дамчы ахыр онун көз
жашлары,
О, әјәрәк гамәтини гәбрә сары
Өпүр гәбрин торпағыны, бирдән-бирә
Үзү үстә дәјир јерә.
Ah! О да мы тәслим етди өз чаныны бу тауна!
Бәли, достун гәбри үстә чатды онун өмрү сона.
Достлар, кәлин бир таныјын сиз дә ону,
Әбдүл Кәрим мәзарда да тәк гојмады өз
достуну.
Фүзулинин дәрдләридир,—деди, мәним өз
дәрдләрим,
Фүзулинин дәрдләрини өмрү боју өтдү Кәрим.
Көнүл јахан неј сәсиндә, о, нәғмәјлә өмүр
сүрдү,
Өләндә дә һәмин о неј көксү үстә көрүнүрдү.

ЕПИЛОГ

Бүтүн динләр, тәригәтләр бирләширди бу
мәзарла,
Кәләнләрә, кедәнләрә
Кәрбәладан милјон кәрә
Даһа артыг шәрәф верди бу мәзар да.
Фүзулинин доғум күнү бәлли дејил бир
инсана.

О кәләндә бу чаһана
Ким билди ки, Азәрбајчан торпағына күн
доғулду.
Анчаг онун өлүм күнү ән бөјүк бир тарих
олду.
Һамы бир чүр доғулмурму доғуларда? Тәләјә
бах!
Өләндәсә һәрә бир чүр өлүр анчаг.

Өлдүн, о замандан кечди дөрд јүз ил,
Јаныр гәлбимиздә сәнәт чырағын.
Дөрд мин ил кечсә дә саралан дејил,
Сәнин сөз күлшәнин, сәнин сөз бағын.

Әсрләр өтсә дә о вахтдан, сәнин
Һәр дәрдин, һәр гәмин бизә танышдыр.
Гәлбиндән од алан сәтирләринин
Истиси һәлә дә сојумамышдыр.

Сәни јашадан да сөз һүнәриндир,
Нәғмәләр јарайды аһу зарындан.
Кәдәрин бөјүкдүр, ешгин дәриндир,
Доғулдун вәтәнин јараларындан

Ешгин бир үммандыр, арзун бир аләм,
Нә вар ки, јазмаға беш-он гәм олса.

Јазыб дәрдләрини гуртара билмәм
Мәним һәр кирпијим бир гәләм олса.

Өмрүнү аһларла вермәдин бада,
Арзу дәрјасында бир јелкән олдун.
Заман өзкәсини јандыранда да
Алышан о олду, јанан сән олдун.

Ағладың, јайылды сәсин һәр јана,
Бүлбүл бағчаларда өтдү,—дедиләр.
Кәләндә Мәһәммәд кәлдин чаһана,
Кедәндә: Фүзули кетди,—дедиләр.

Мај—декабр, 1958.

Нуха—Бакы.



Вагаб-заде Бахтияр Махмуд оглы
Э'ТИРАФ. ШАБИ-ХИДЖРАН
(Признание. Вечер разлуки)
(На азербайджанском языке)

Редактору *Фаиг Мəммəдов*
Бəдни редактору *Ф. Гулијев*
Техн. редактору *В. Авадејева*
Корректору *Л. Балајева*

Чапа имзаланмыш 21/III 1962-чи ил. Форматы
 $60 \times 92 \frac{1}{32} - 2,94 = 5,88$ ч. в. Нəшр. в. 8,8. ФГ 04813.
Тиражы 16000. Сифариш 22. Гимəти 61 гəп.
Ушагкəнчнəшр. Бакы, Фиолетов кучəsi, 8.

Азербайчан ССР Мəдəнијјəт Назирлијинин
«Гызыл Шəрг» мəтбəəsi,
Бакы, Гəзи Асланов кучəsi, 80.

834 369

61921

B-27

WATKINS

